

Projektas LIFE20 NGO4GD/LT/000009 (LITPAAs for LIFE)
Lietuvos saugomų teritorijų tinklo plėtra
Europos žaliojo kurso kontekste

BIOLOGINĖS ĮVAIROVĖS APSAUGAI SKIRTŲ SAUGOMŲ TERITORIJŲ PLĖTROS PRINCIPAI IR PASIŪLYMAI

Gamtos paveldo fondas
2023

Lietuvos
Respublikos
aplinkos
ministerija

Leidinyje parengtas vykdant projektą LIFE20 NGO4GD/LT/000009
„Lietuvos saugomų teritorijų tinklo plėtra Europos žaliojo kurso kontekste“ (LITPAs for LIFE).
Projektą finansuoja ES LIFE programa, Lietuvos Respublikos aplinkos ministerija ir Gamtos paveldo fondas.

Leidinio sudarytojas – Argaudas Stoškus, projekto pagrindinis biologinės įvairovės ekspertas.

Leidinyje apibendrinti projekto rezultatai, kuriuos parengė projekto veiklas vykdę ekspertai:
dr. Zigmantas Gudžinskas, dr. Zenonas Gulbinas, Giedrius Motiejūnas, dr. Gintautas Mozgeris, Marijus Pileckas, Gediminas Raščius, dr. Ričardas Skorupskas, Argaudas Stoškus, Liutauras Stoškus, dr. Simonas Valatka, dr. Vaidotas Valskys.

Už leidinyje pateikiamą informaciją visą atsakomybę prisiima projekto vykdytojas – Gamtos paveldo fondas. Čia pateikiamas turinys nebūtinai atspindi Europos Komisijos nuomonę.

TURINYS

ĮVADAS.....	4
1. Kokias teritorijas galime laikyti skirtomis biologinės įvairovės apsaugai?	5
1.1. Koks yra biologinės įvairovės apsaugai skirtų teritorijų plotas Lietuvoje?.....	7
1.1.1. Atitiktis ekologiniams kriterijams.....	7
1.1.2. Atitiktis valdymo efektyvumo kriterijams	11
1.1.3. Atitiktis steigimo formalizavimo kriterijams	15
2. Buveinių ir rūšių apsaugos pakankamumas.....	16
2.1. Apsaugos pakankamumo metodiniai vertinimo principai ir tikslai	16
2.2. Miškų buveinių ir rūšių apsaugos pakankamumas.....	18
2.2.1. Apsaugos būklė	18
2.2.2. Svarbiausi miškų buveinių būklę ir plotą įtakojančios veiksniai ir grėsmės	20
2.2.3. Svarbiausios su miškų ekosistemomis susijusių rūšių populiacijas įtakojančios grėsmės	21
2.2.4. Ūkinio naudojimo reglamentavimo įtaka santykiniam miško buveinių plotui ir būklei	23
2.2.5. EB svarbos buveinių tipų variacijos ir jų apsaugos užtikrinimo prielaidos.....	29
2.2.6. Su miškų ekosistemomis susijusių rūšių apsaugos pakankamumo vertinimas	31
2.3. Pelkių buveinių ir rūšių apsaugos pakankamumas.....	32
2.3.1. Apsaugos būklė	32
2.3.2. Svarbiausi EB svarbos pelkių buveinių ir su pelkių ekosistemomis susijusių rūšių apsaugos būklę įtakojančios veiksniai ir grėsmės	33
2.3.3. Apsaugos reglamentavimo įtaka santykiniam pelkių buveinių plotui ir būklei	34
2.3.4. Su pelkių ekosistemomis susijusių EB svarbos rūšių apsaugos pakankamumo vertinimas	36
2.4. Pievų buveinių ir rūšių apsaugos pakankamumas.....	37
2.4.1. Apsaugos būklė	37
2.4.2. Svarbiausi pievų buveinių ir susijusių rūšių apsaugos būklę įtakojančios veiksniai ir grėsmės.....	38
2.4.3. Ūkinio naudojimo reglamentavimo įtaka santykiniam pievų buveinių plotui ir būklei	39

2.4.4.	Su pievų ekosistemomis susijusių rūšių apsaugos pakankamumo vertinimas	42
2.5.	EB svarbos vandens buveinių ir rūšių apsaugos pakankamumas.....	44
2.5.1.	Apsaugos būklė	44
2.5.2.	Svarbiausi vandens buveinių ir susijusių rūšių apsaugos būklę įtakojantys veiksniai ir grėsmės.....	45
2.5.3.	Ūkinio naudojimo reglamentavimo įtaka santykiniam vandens buveinių plotui ir būklei	46
2.5.4.	Su vandens ekosistemomis susijusių rūšių apsaugos pakankamumas	48
2.6.	EB svarbos pajūrio ir žemyninių smėlynų buveinių ir rūšių apsaugos pakankamumas	49
2.6.1.	Apsaugos būklė	49
2.6.2.	Svarbiausi smėlynų buveinių ir susijusių rūšių apsaugos būklę įtakojantys veiksniai ir grėsmės.....	50
2.6.3.	Apsaugos reglamentų įtaka santykiniam smėlynų buveinių plotui ir būklei	51
2.6.4.	Su smėlynų ekosistemomis susijusių rūšių apsaugos pakankamumas	53
3.	BĮST plėtros pasiūlymų rengimas.....	54
3.1.	Saugomų teritorijų plėtros kontekstas.....	54
3.2.	BĮST, griežtos apsaugos BĮST ir KEAP terminų bei apsaugos įgyvendinimo neapibrėžtumų problematika.....	57
3.3.	Griežtos apsaugos teritorijų atranka	60
3.4.	Ne griežtos apsaugos teritorijų atranka	63
3.5.	KEAP ir jų atranka	63
4.	Rezultatai	64

JVADAS

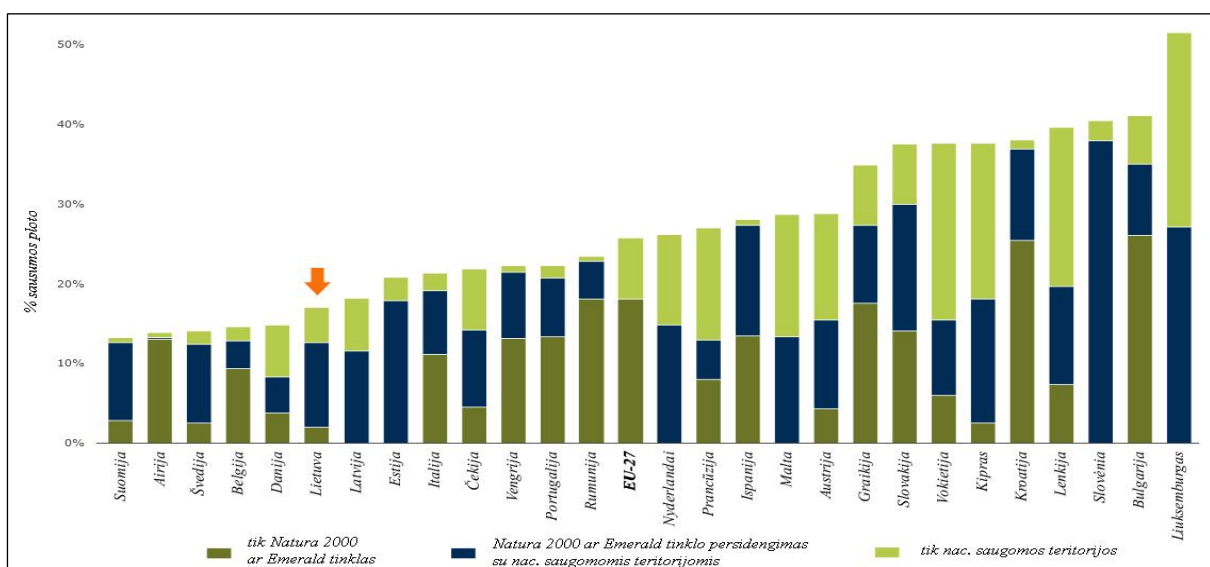
Biologinės įvairovės, palaikančios ekologinių sistemų stabilumą, spartus nykimas ir iš to kylanti grėsmė žmonijos išlikimui reikalauja neatidėliotinių sprendimų. Vienas iš būdų spręsti šią problemą – saugomų teritorijų plėtra.

2020 m. pradėta iniciatyva, kurios siekis užtikrinti, kad iki 2030 m. biologinė įvairovė būtų saugoma ne mažiau kaip 30 % sausumos ir jūrų. 2021 m. šią iniciatyvą palaikė daugiau kaip 50 šalių, o 2022 m. pabaigoje Jungtinių Tautų biologinės įvairovės konferencijoje, vykusioje Monrealyje, tai užtikrinti įsipareigojo daugiau kaip 190 šalių. Tai vienas iš 23 uždavinių, kuriuos siekiama įgyvendinti iki 2030 m. pagal JT Kumingo ir Monrealio pasaulinę biologinės įvairovės strategiją.

Šis siekis perkeltas ir į Europos Sąjungos biologinės įvairovės strategiją – vieną iš kertinių ES Žaliojo kurso elementų. Joje numatyta užtikrinti, kad **iki 2030 m. biologinės įvairovės apsaugai įsteigtos teritorijos sudarytų ne mažiau kaip 30 %, o griežtos apsaugos – ne mažiau kaip 10 % ES sausumos ir jūros teritorijos**. Kiekviena šalis narė turi prisidėti siekiant šio tikslo.

2020 m. duomenimis Lietuva užima 22-ą vietą tarp 27 ES šalių pagal deklaruotą santykinį visų sausumos saugomų teritorijų (skirtų biologinei įvairovei saugoti ir kitiems tikslams) plotą (1 pav.). Visos saugomos teritorijos Lietuvoje sudarė apie 18 % šalies ploto.

Kokia Lietuvos saugomų teritorijų dalis yra skirta biologinės įvairovės apsaugai? Koku mastu Lietuva yra pajėgi padidinti saugomų teritorijų plotą iki 2030 m.? Ar užtikriname biologinės įvairovės apsaugą jau įsteigtose saugomose teritorijose? Kaip traktuosime griežtą apsaugą? Kokius biologinės įvairovės elementus efektyviausiai galime apsaugoti plėtodami saugomas teritorijas? Šiuos ir kitus aktualius klausimus siekė aptarti bei preliminarius saugomų teritorijų plėtros pasiūlymus pateikti LIFE NGO programos projektas „Lietuvos saugomų teritorijų tinklo plėtra Europos žaliojo kurso kontekste“ (LITPAS). Apibendrinti projekto rezultatai glaustai pristatomi šiame leidinyje.

1 pav. Europos Sąjungos šalių deklaruotas santykinis sausumos saugomų teritorijų plotas (2020 m. Europos aplinkos apsaugos agentūros duomenys)

1. KOKIAS TERITORIJAS GALIME LAIKYTI SKIRTOMIS BIOLOGINĖS ĮVAIROVĖS APSAUGAI?

Planuojant biologinės įvairovės apsaugai skirtų saugomų teritorijų (toliau – BĮST) tinklo plėtrą visų pirma būtina įvertinti, kurias saugomas ar kitas teritorijas galime joms priskirti. Europos Sąjungos (toliau – ES) šalių saugomų teritorijų (toliau – ST) taikymo praktika labai skiriasi. Dalis teritorijų neturi oficialaus ST statuso, nors dėl jose taikomų apsaugos priemonių reikšmingai prisideda prie biologinės įvairovės apsaugos, o dalis ST yra skirta kitiems tikslams nei biologinės įvairovės apsauga. Daug skirtumų ir neaiškumų kyla apibrėžiant ir griežtai saugomas teritorijas. **Europos Komisija parengė ir su šalimis narėmis suderino BĮST steigimo kriterijus ir gaires¹ (toliau – Gairės). Nors teisiškai neįpareigojančios, jos yra naudingas įrankis ne tik planuojant biologinės įvairovės apsaugai skirtų teritorijų plėtrą, bet ir vertinant esamą ST tinklą biologinės įvairovės išsaugojimo kontekste, užtikrinant duomenų suderinamumą tarp ES šalių.**

Vykstant biogeografinio proceso diskusijoms dėl indėlio kiekviena šalis narė turės pateikti informaciją, kaip numato įgyvendinti ES biologinės įvairovės strategijoje numatytus plėtros įsipareigojimus. Be plėtros pagrindimo turės būti pateikiama informacija ir apie esamas teritorijas, kurias siūloma apskaityti strategijos tikslų kontekste.

Gairėse įvardinamas BĮST plėtros pagrindinis uždavinys – užtikrinti Buveinių² ir Paukščių direktyvų³ siekį sukurti Europos ekologinį tinklą „Natura 2000“ ir užtikrinti jo efektyvumą. Efektyvumas pasiekiamas įtraukiant papildomas Europos Bendrijos svarbos buveines ar rūšių buveines, kurių padengimas pagal „Natura 2000“ tinklo steigimo reikalavimus yra pakankamas, ir formuojant efektyvias jungtis tarp „Natura 2000“ teritorijų.

Kiti plėtros uždaviniai:

- prisidėti prie Pasaulio gamtos išsaugojimo sąjungos (IUCN), ES ir Lietuvos Respublikos „raudonuosiuose“ sąrašuose įrašytų saugomų rūšių ir buveinių apsaugos;
- įtraukti daug organinės anglies sukaupusias ekosistemas, taip pat atkuriamas ar numatomas atkurti ekosistemas, kurios prisidėtų prie biologinės įvairovės išsaugojimo.

Gairėse pabrėžiama, kad **BĮST gali būti laikomos tik tos ST, kurios yra skirtos biologinės įvairovės apsaugai ir atitinka ekologinius, efektyvaus valdymo ir steigimo formalizavimo kriterijus.**

Gairėse griežtos apsaugos teritorijos apibrėžiamos kaip pilną teisinę apsaugą turinčios teritorijos, kurios yra įsteigtos biologine įvairove pasižyminčių gamtinių teritorijų

¹ Commission staff working document „Criteria and guidance for protected areas designations“, https://ec.europa.eu/environment/publications/criteria-and-guidance-protected-areas-designations-staff-working-document_en

² Tarybos direktyva 92/43/EEB dėl natūralių buveinių ir laukinės faunos bei floros apsaugos

³ Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2009/147/EB dėl laukinių paukščių apsaugos

integralumo ir jį palaikančių natūralių ekologinių struktūrų ir procesų išsaugojimui ar atkūrimui. Natūralios struktūros ir procesai turėtų būti iš esmės netrikdomi žmonių veiklos vykstančios tiek pačioje teritorijoje, tiek už jos ribų.

Svarbu atkreipti dėmesį, kad **griežtos apsaugos teritorijų traktavimas ir steigimo praktika ES šalyse taip pat yra skirtinga. Siekis reikšmingai padidinti šių teritorijų plotą verčia naujai pažvelgti į šiam ST tipui keliamus tikslus ir atitinkamai pergalvoti jų apibrėžimą.** Borealinio regiono biogeografiniame seminare, vykusiame 2023 m. spalio mėn. ir skirtame saugomų teritorijų plėtros aptarimo klausimams, buvo išsakyta pozicija, kad **ES šalys narės yra linkusios griežtą apsaugą traktuoti kaip iškeltų biologinės įvairovės apsaugos tikslų bekompromisį siekimą, bet ne lankymosi ar veiklų absoliutų draudimą.** Griežto režimo rezervatų, atitinkančių IUCN Ia kategoriją, kurie reikšmingą dalį teritorijos izoliuotų nuo visuomenės, steigimas būtų socialiai nepriimtinas ir sunkiai pagrįdžiamas iš biologinės įvairovės apsaugos pozicijų. **Griežtos apsaugos teritorijose tikslinga leisti veiklas, kurios padėtų siekti apsaugos tikslų.** Tarp jų turėtų būti veiklos, imituojančios dėl žmonių veiklos nebevykstančius natūralius veiksnius (laukinių žolėdžių, gaisrų įtaką), padedančios sumažinti klimato kaitos ar invazinių rūšių neigiamą poveikį. **Veiklos turėtų derėti su bazinių ekosistemas palaikančių procesų** (hidrologinių, medžiagų apykaitos) **natūralumo užtikrinimu.** Taip pat turėtų būti sudaromos sąlygos lankymuisi, tradiciniam gamtos gėrybių rinkimui. **Šios veiklos turėtų būti leidžiamos, jeigu nedaro neigiamo poveikio apsaugos tiksluose įvardintoms vertybėms.**

Pagal Gaires, į ES biologinės įvairovės strategijos tikslams siekti atrinktų teritorijų sąrašą taip pat **gali būti įtraukiamos ir kitos efektyvios teritorinės apsaugos priemonės** (KEAP, angl. *other effective area-based conservation measures, OECM*). Tačiau pabrėžiama, kad ir **šios teritorijos privalo turėti biologinės įvairovės apsaugos tikslus, numatytas jų stebėsenos priemonės ir efektyvumo vertinimo programas.** Tiesa, šalių narių diskusijose linkstama prie nuomonės, kad apsaugos tikslai jose galėtų būti bendresnio pobūdžio.

Pagal Gairėse nurodomą IUCN parengtą metodinę medžiagą⁴ **KEAP** gali būti priskiriamos:

- teritorijos, kurios atitinka biologinei įvairovei saugoti skirtų saugomų teritorijų apibrėžimą, bet dėl kokių nors priežasčių nėra oficialiai paskelbtos BĮST;
- teritorijos, kuriose biologinės įvairovės apsauga yra antrinis tikslas, pvz., galėtų būti priskiriamos ir tos teritorijos, kurios tvarkomos užtikrinant jungtis tarp saugomų teritorijų;
- teritorijos, kuriose biologinės įvairovės apsaugos nesiekama, bet dėl jose galiojančių reglamentų sudaromos palankios biologinės įvairovės išsaugojimo sąlygos.

Akivaizdu, kad KEAP išskyrimo praktika yra pakankamai nauja ir reikės nemažai laiko ir diskusijų, kol susiformuos aiškesni standartai.

⁴ IUCN criteria for recognising and reporting OECMs
<https://portals.iucn.org/library/node/48773>

1.1. Koks yra biologinės įvairovės apsaugai skirtų teritorijų plotas Lietuvoje?

Siekiant išsiaiškinti, koks BJST plotas yra Lietuvoje, remiantis Gairėmis buvo įvertintos ST ir kitos teritorijos, kurios prisideda prie biologinės įvairovės išsaugojimo. Bendrieji vertinimo principai ir apibendrinti rezultatai (2022 m. birželio mėn. duomenimis) pateikiami šiame skyriuje. Jie atspindi šalies pradines pozicijas ir reikalingos plėtros mastą. **Vertinimas apėmė 6 528 564 ha ploto Lietuvos teritoriją be jūros akvatorijos.**

1.1.1 Atitikties ekologiniams kriterijams

Atranka pagal atitiktį ekologiniams kriterijams turėtų būti atliekama remiantis **vieningais ekologiniais kriterijais** (saugomų rūšių populiacijų dydžiais ar santykiniais dydžiais nuo šalies populiacijų, saugomų buveinių ar bendrijų užimamais plotais ir (ar) kitais rodikliais, kaip tai daroma atrenkant „Natura 2000“ teritorijas), kurie būtų taikomi tiek naujai steigiamų ST atrankai, tiek jau esamų vertinimui. Tokia atranka sudarytų objektyvų pagrindą BJST apskaitai ir plėtrai. KEAP teritorijoms galėtų būti taikomi supaprastinti atrankos kriterijai. Atranka projekto metu buvo atliekama remiantis teisės aktuose apibrėžtų bendrųjų ir individualių saugomų teritorijų steigimo ir apsaugos tikslų analize, **nejtraukiant ST, kurių bendrieji ar individualūs steigimo tikslai neapima biologinės įvairovės išsaugojimo.** Atranką sunkino bendro pobūdžio ST bendrųjų ir individualių tikslų formuluotės, kai ne visada lengva atskirti, kuriose ST ar jų zonose prioritetas yra skiriamas biologinės įvairovės apsaugai. Individualūs tikslai neretai apskritai nepateikti saugomų teritorijų kadastrė ir dėl to negalėjo būti įvertinti. Dažnai tikslai formuluojami visai kompleksinei teritorijai, o atskiroms zonoms galioja skirtingi prioritetai ir apsaugos reglamentai. Atrinkti ST tipai ar jų zonos pateikti 1 lentelėje.

1 lentelė. ST tipai ar funkcinio prioriteto zonos, kurias siūloma apskaityti kaip BJST.

Nr.	Sausumos saugomos teritorijos (atrinktos tik biologinės įvairovės apsaugai skirtos ST)
	Konservacinės apsaugos prioriteto teritorijos
1	<i>Rezervatai</i>
1.1	Gamtiniai rezervatai (valstybiniai, rezervatinė apyrbė)
2	<i>Gamtiniai draustiniai (valstybiniai, savivaldybių)</i>
2.1	Botaniniai draustiniai
2.2	Zoologiniai draustiniai
2.3	Botaniniai-zoologiniai draustiniai
2.4	Telmologiniai draustiniai
3	<i>Paveldo objektai</i>
3.1	Botaniniai (tik saugomų rūšių augavietės)

Nr.	Sausumos saugomos teritorijos (atrinktos tik biologinės įvairovės apsaugai skirtos ST)
3.2	Zoologiniai (tik saugomų rūšių radavietės)
	Kompleksinės saugomos teritorijos
4	Valstybiniai parkai
4.1	Konservacinio funkcinio prioriteto zonos (gamtiniai rezervatai, botaniniai, zoologiniai, botaniniai-zoologiniai, telmologiniai draustiniai)
4.2	Ekosistemų atkūrimo funkcinio prioriteto zonos
5	Biosferos stebėsenos (monitoringo) teritorijos
5.1	Biosferos rezervatai
5.1.1	Konservacinio funkcinio prioriteto zonos (gamtiniai rezervatai, botaniniai, zoologiniai, botaniniai-zoologiniai, telmologiniai draustiniai)
5.1.2	Ekosistemų atkūrimo funkcinio prioriteto zonos
5.2	Biosferos poligonai
	Atkuriamosios bei ekologinės apsaugos prioriteto teritorijos
6	Atkuriamieji ir genetiniai sklypai
6.1	Atkuriamieji sklypai

Mažiausiai klausimų dėl atitikties ekologiniams atrankos kriterijams kelia buveinių apsaugai svarbios teritorijos (BAST) ir dar neįsteigtos pagal BAST steigimo kriterijus atrinktos vietovės. Pagal saugomų teritorijų kadastro erdvinius duomenis apskaičiuotas „Natura 2000“ teritorijų ir vietovių bendras užimamas plotas sudarė **13,5 %** (2 lentelė).

2 lentelė. „Natura 2000“ teritorijų ir pagal BAST steigimo kriterijus atrinktų, bet dar neįsteigtų, vietovių bendras užimamas plotas Lietuvoje (neįskaičiuojant jūros akvatorijos, 2022 m. birželio mėn. duomenys).

„Natura 2000“ tinklas	Skaičius	Plotas (ha)	LT dalis (%)
PAST	82	565 006	8,7
BAST	299	279 794	4,3
Europos Bendrijos svarbos teritorijos (neįsteigtos BAST)	265	446 726	6,8
Bendras plotas, kurį užima šios teritorijos Lietuvoje		879 993	13,5

Siekiant apskaičiuoti bendrą BĮST plotą naudojant erdvinius duomenis buvo atimti su „Natura 2000“ tinklu (įskaitant vietoves, kuriose BAST dar neįsteigtos) persidengiantys nacionalinių ST plotai. Nepersidengiantys plotai, priklausantys atrankos kriterijus atitinkantiems ST tipams, pridėti prie „Natura 2000“ teritorijų ploto ir sudarė tik apie 11 tūkst. ha arba kiek mažiau kaip **0,2 %** Lietuvos teritorijos.

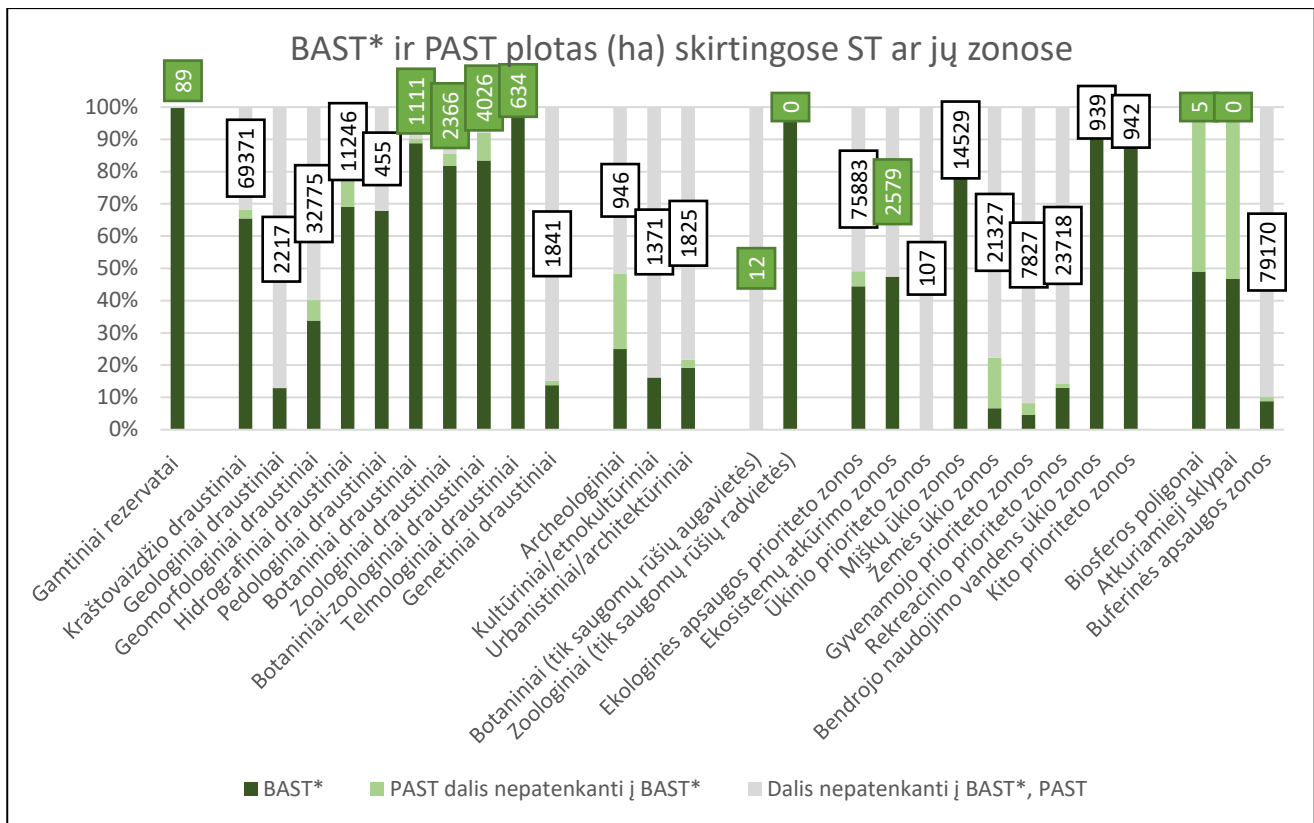
Papildomai įvertinta, koks skirtingų nacionalinių ST ar jų zonų plotas nepateko į BĮST ir ar jų neįtraukimas, remiantis steigimo tikslais, nesąlygojo reikšmingo priskirtinų plotų neįtraukimo.

Gamtiniai rezervatai, botaniniai, botaniniai-zoologiniai ir telmologiniai draustiniai, zoologiniai gamtos paveldo objektai (saugomų rūšių radavietės), biosferos poligonai ir atkuriamieji sklypai, taip pat valstybinių parkų bendrojo naudojimo vandens ūkio bei kito funkcinio prioriteto zonos didžiąja dalimi (>90 %) pateko į „Natura 2000“ teritorijas (2 pav.). Iš šios grupės tik įvardintos funkcinio prioriteto zonos nebuvo įtraukto į BĮST pagal bendruosius tikslus. Jų dalys, nepatekusios į BĮST, nepasižymi saugomomis vertybėmis.

Reikšmingą dalį (60–90 % ploto) „Natura 2000“ teritorijos sudaro ir kraštovaizdžio, hidrografiniuose, pedologiniuose ir zoologiniuose draustiniuose, taip pat miškų ūkio funkcinio prioriteto zonos. Atsižvelgiant į tai, kad šios ST (išskyrus zoologinius draustinius) nepriskirtos BĮST, galima daryti prielaidą, kad biologinės įvairovės apsaugai svarbiausi plotai pateko į BĮST apskaitą dėl persidengimo su „Natura 2000“ teritorijomis. Tą prielaidą patvirtino individualių teritorijų biologinių vertybių (pagal buveinių inventorizavimo duomenų (BIGIS), biologinės įvairovės duomenų bazės (Biomon) ir saugomų rūšių informacinės sistemos (SRIS) duomenų bazes) pasiskirstymo dėsningumai įvardintuose ST tipuose.

„Natura 2000“ teritorijos užima apie pusę ploto ekologinės apsaugos ir ekosistemų atkūrimo funkcinio prioriteto zonos, taip pat archeologiniuose draustiniuose. Iš jų tik ekosistemų atkūrimo zonos siūlomos įtraukti į BĮST apskaitą dėl siekio jose atkurti biologinei įvairovei potencialiai vertingas teritorijas. Kitų teritorijų dalys, nepatekusios į BĮST, nepasižymi reikšmingomis saugomomis vertybėmis.

Mažiausiai (apie 10 % ploto) „Natura 2000“ tinklo vietovės užima geologiniuose ir genetiniuose draustiniuose, gyvenamosios paskirties ir rekreacinio funkcinio prioriteto, buferinės apsaugos zonos. Pagal steigimo tikslus jos visos nepateko tarp ST, kurias siūloma įtraukti į BĮST apskaitą. Į „Natura 2000“ teritorijas nepatenkančiuose geologiniuose draustiniuose ar jų dalyse biologinės įvairovės vertybių itin mažai. Genetiniuose draustiniuose jų nustatyta santykinai daug – net ⅓ jų ploto sudarė EB svarbos buveinės bei rūšių buveinės, tačiau dėl atsakingų institucijų sprendimo šiose teritorijose išskirtinį prioritetą skirti miškininkystės ūkio poreikius atitinkančiai veiklai, jiems negali būti keliami ir užtikrinami biologinės įvairovės apsaugos tikslai. Genetinės miško medžiagos įvairovės išsaugojimas šiame kontekste neturėtų būti laikomas atitinkančiu ES biologinės įvairovės strategijos tikslus. Atitinkamai jie neturėtų būti įtraukiami į BĮST apskaitą. Į BĮST nepatekusiuose rekreacinio funkcinio prioriteto zonų plotuose kiek daugiau kaip 10 % sudarė EB svarbos buveinės ir rūšių buveinės, bet jų pasiskirstymas tarp konkrečių teritorijų buvo itin netolygus. Šiose zonos taip pat sunkiai suderinama didžiosios dalies vertybių apsauga su joms keliamais tikslais. Kompromisai gali būti surandami individualiais atvejais, bet tokios teritorijos BĮST ploto reikšmingai nepapildytų.

2 pav. ST ar išskiriamų funkcinio prioriteto zonų dalis „Natura 2000“ tinkle ir už jo ribų (2022 m. birželio mėn. duomenimis). Grafike pateikiami skaičiai nurodo už BAST* ir PAST ribų esantį ST ar zonos plotą (ha). Žaliame fone plotai tų ST rūšių, kurios laikomos atitinkančiomis ekologinius atrankos kriterijus.

* – į BAST apskaitą įtrauktos ir pagal BAST steigimo kriterijus atrinktos, bet dar neįsteigtos, vietovės. Į biosferos poligonų plotą neįtrauktas Kuršių marių biosferos poligonas, kuriame išskirtų funkcinio prioriteto zonų plotas priskirtas prie atitinkamų zonų.

Apibendrinant galima teigti, kad pagal atitikties ekologiniams steigimo kriterijams vertinimą atrinktų BĮST plotas sudarė 891 439 ha – 13,7 % Lietuvos teritorijos (neskaičiuojant jūros akvatorijos).

Kaip minėta, siekiant tikslesnės apskaitos, turėtų būti parengti ekologiniai ST steigimo kriterijai ir pagal juos ST turėtų būti vertinamos individualiai. Toks vertinimas sudarytų prielaidas aktualizuoti ST apsaugos tikslus pagal turimą naujausią informaciją apie biologinę įvairovę ir jos apsaugos poreikį šalyje. Papildoma analizė sudarytų prielaidas priskirti kai kurias atmetamas teritorijas ar atimesti tas, kurios pagal šią bendro pobūdžio atranką priskirtos BĮST, bet individualiai vertinant potencialiai neatitiktų ekologinių atrankos kriterijų (pvz., Degsnės botaninis draustinis, skirtas brandaus maumedyno apsaugai, ar Trakėnų telmologinis draustinis, kurio tik 11 % sudaro intensyvaus naudojimo mažiau įtakojami plotai). **Mažai tikėtina, kad individuali atranka lemtų reikšmingą BĮST ploto pokytį.**

1.1.2 Atitiktis valdymo efektyvumo kriterijams

Tinkamai suformuluoti apsaugos tikslai – vienas iš kertinių elementų, sudarančių prielaidas efektyviam ST valdymui.

Gairėse nurodoma, kad BJST privalo būti suformuluoti detalūs apsaugos tikslai, kaip tai numatoma Buveinių ir Paukščių direktyvų įgyvendinimą apibrėžiančiuose dokumentuose. Tiksluose turėtų būti įvardintos konkrečios tikslinių populiacijų ar buveinių plotų reikšmės, įskaitant ir apibrėžiančias siekiamą gerą būklę. Tokie detalūs tikslai nacionalinėms ST niekada nebuvo formuluojami. Nepakankamai detalūs tikslai suformuluoti ir „Natura 2000“ teritorijų steigimo metu. Reikiamo detalumo apsaugos tikslų formulavimo galimybė atsirado tik 2021 m. pradėjus rengti Europos Bendrijos svarbos buveinių ir rūšių geros būklės kriterijus. **2022 m. birželio mėn. atliekant vertinimą buvo įsteigta 299 BAST, kurių bendras plotas – 279 817 ha, tačiau tik 22 teritorijos turėjo suformuluotus apsaugos tikslus apimančius geros būklės kriterijų tikslines vertes (3 lentelė).**

Paukščių apsaugai svarbių teritorijų (PAST) steigimo metu buvo nurodomos tik prioritetingos rūšys, o apsaugos tikslai kartu su vietovėms patikslintais geros būklės kriterijais taip pat pradėti formuluoti nuo 2021 metų. 2022 m. birželio mėn. tokius apsaugos tikslus turėjo 13 PAST (3 lentelė). Šios teritorijos atitiktų apsaugos tikslų kriterijų. **Tikimasi, kad visoms „Natura 2000“ teritorijoms detalūs apsaugos tikslai bus suformuluoti per artimiausią dešimtmetį. Tai leistų jas priskirti prie atitinkančių šį svarbų efektyvaus valdymo kriterijų.**

3 lentelė. Teritorijos, kurioms suformuluoti apsaugos tikslai atitinkantys Gairėse apibrėžtus principus (2022 m. birželio mėn. duomenys).

	Teritorijų skaičius	Teritorijų plotas (ha)
BAST	22	11 520
PAST	13	36 837
ST	0	0
Iš viso	35	48 357

Vertinant nacionalinių ST apsaugos tikslus tikslinga dar kartą atkreipti dėmesį į keletą aspektų. Saugomų teritorijų apsaugos tikslai dažnai formuluojami steigimo metu, kaip ir „Natura 2000“ teritorijų atveju. Vėliau rengiant teritorijų planavimo dokumentus tikslai būna papildomi ar koreguojami. Tačiau jų formulavimas ir pateikimas valstybiniame saugomų teritorijų kadastre nėra nuoseklus ir paremtas aiškiais standartais. Dėl šios priežasties kai kurių ST steigimo tikslai visai nepateikiami, o kitų – surašoma didžioji dalis aptinkamų saugomų, o atskirais atvejais ir nesaugomų rūšių ar bendrijų. Didelė dalis tikslų yra bendro pobūdžio. Į tikslus dažnai perkeliama persidengiančių „Natura 2000“ teritorijų tikslai. Nesutampant ST ir „Natura 2000“ teritorijų riboms ir neturint konkrečių rodiklių dėl to kyla

neaiškumų. **Apsaugos tikslų formulavimo praktiką galėtų palengvinti nacionalinių ST steigimo kriterijų parengimas. Juos rengiant būtų atrinktos svarbiausios buveinės, rūšys ar bendrijos, kurių apsaugai steigiamos teritorijos, ir minimalūs rodikliai, kuriuos turėtų steigiamą ST atitikti. Tai sudarytų prielaidas ST tiksluose įvardinti kertines vertybes kurių apsaugai ir steigiamos ST, padėtų spręsti apsaugos prioritetizavimo nenuoseklumo tarp saugomų teritorijų problematiką, o vėliau palengvintų stebėseną bei valdymo efektyvumo kontrolę.**

Dalies ST planavimo dokumentai nėra rengiami ar reguliariai naujinami, todėl jų apsaugos tikslai nėra peržiūrimi. Neretas atvejis, kai nuo ST įsteigimo nėra duomenų patvirtinančių tiksluose įvardinamų vertybių egzistavimą.

Apsaugos tikslų formulavimo standartizavimas ir parengimas – vienas iš prioritetinių nacionalinių ST valdymo efektyvumo gerinimo uždavinių. Jo įgyvendinimas užtikrintų atitikimą šiam efektyvaus valdymo kriterijui.

Apsaugos priemonių planavimas – apsaugos tikslų įgyvendinimo pagrindas

Gairėse nurodoma, kad teritorijoms, kurių apsaugos tikslai yra pasiekti, turėtų būti numatomos buveinių ir rūšių geros būklės palaikymo, o kurių tikslai nepasiekti – pasiekimo priemonės. Taip pat nurodomi reikalavimai tokių dokumentų turiniui. Pagal šalyje galiojančius teisės aktus apsaugos priemonės ir jų efektyvumo vertinimo programa yra strateginių planavimo dokumentų – gamtotvarkos planų sudėtinės dalys. Tokie dokumentai pagal aplinkos ministro patvirtintą ir kelis kartus tikslintą Gamtotvarkos planų rengimo aprašą⁵ (2022 m. birželio mėn. versija) Lietuvoje rengiami nuo 2007 m. Visuose gamtotvarkos planuose buvo įvardijami plano tikslai, priemonės, kiek mažiau dėmesio skiriama monitoringui ir priemonių peržiūros, efektyvumo (įskaitant ir patirtus kaštus) vertinimui. Gamtotvarkos planų rengimo aprašas kelis kartus keitėsi, tačiau galima teigti, kad gamtotvarkos planai iš esmės patenkino Gairėse pateikiamus reikalavimus, tik daugiau dėmesio turėtų būti skiriama priemonių peržiūros ir efektyvumo vertinimo programai. Taip pat turėtų būti užtikrinta gamtotvarkos plano tikslų ir priemonių sąsaja su teritorijos apsaugos tikslais. 2022 m. birželio mėn. pagal Valstybinės saugomų teritorijų tarnybos pateiktus duomenis iš viso buvo parengta ir patvirtinta 111 gamtotvarkos planų, parengta, bet nepatvirtinta – 113 gamtotvarkos planų. 64 ST gamtotvarkos planai buvo baigę galioti. Absoliuti dauguma šių dokumentų buvo rengti „Natura 2000“ tinklo vietovėms ar jų dalims. Tik 1 patvirtintas gamtotvarkos planas buvo rengtas nacionalinei ST už šio tinklo ribų.

Mažas parengtų ir dar mažesnis patvirtintų gamtotvarkos planų skaičius rodo, kad šių planavimo dokumentų rengimo ir įgyvendinimo praktika nebuvo itin sėkminga. Pagrindinės priežastys – sudėtinga struktūra, ilgos derinimo, tvirtinimo procedūros, rengimo ir įgyvendinimo pajėgumų trūkumas.

⁵ Aplinkos ministro įsakymas dėl reikalavimų gamtotvarkos plano turinio aprašui patvirtinimo <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/dd6774b0fb0011ed9978886e85107ab2>

Be gamtotvarkos planų apsaugos priemonių planavimui rengti ir kiti dokumentai: tikslinės programos (parengtos 2 nacionalinėms ST pelkių buveinių tvarkymui), rūšių apsaugos veiksmų planai (vertinimo metu galiojo daugiau kaip 40 planų), tvarkymo programos.

Tikslinės programos potencialiai galėtų būti taikomos BĮST apsaugos priemonių formulavimui, tačiau svarbu užtikrinti, kad dėl orientacijos į vieną ar kelias problemas nenukentėtų holistinis teritorijos vertinimas tiek priemonių planavimo, tiek efektyvumo kontrolės laikotarpiu. Tikslinių programų rengimo apraše nurodytas turinys⁶ stokojo sąsajų su biologinių vertybių apsaugos tikslais ir priemonių efektyvumo vertinimo bei priemonių peržiūros programomis, tačiau parengtose programose šių trūkumų nenustatyta. Reikėtų patikslinti ir reikalavimus turiniui.

Rūšių apsaugos veiksmų planų pagrindinis trūkumas, kad pagal rengimo aprašą⁷ planai apima tik priemonių įgyvendinimo stebėseną. Priemonių efektyvumo monitoringo programa nėra šių dokumentų sudėtinė dalis. Kitas svarbus trūkumas, kad, rengiant veiksmų planus, visas dėmesys buvo skiriamas vienai rūšiai, kas gali lemti neigiamą priemonių poveikį kitoms teritorijose esančioms vertybėms ar ekosisteminiams paslaugoms.

Tvarkymo programų turinys neatitinka Gairių reikalavimų, nes jame nėra priemonių peržiūros, efektyvumo vertinimo programos ir daugelio kitų svarbių teritorijos analizės komponentų. Atitinkamai, nepažeidžiant Gairių nuorodų, šis dokumentas galėtų būti rengiamas tik kaip gamtotvarkos planą papildantis dokumentas, pasibaigus jo galiojimui ar kitais panašiais atvejais. Nuo 2010 m. tvarkymo programos buvo parengtos 29 vietovėms ar jų dalims, kurioms nerengti gamtotvarkos planai.

Tais atvejais, kai BĮST yra miško žemėje, kaip alternatyva gamtotvarkos planams galėtų būti rengiami vidinės miškotvarkos projektai – miškų ūkio veiklos planai, tačiau juos rengiant turėtų būti atliekama situacijos analizė ir atitinkamai pateikiama informacija, kuri reikalinga užtikrinant efektyvų teritorijų valdymą. Pagal šiuo metu galiojančią tvarką⁸ šie dokumentai gali tik integruoti gamtotvarkos planuose numatytas priemones.

Apsaugos priemonės taip pat numatomos ir specialiojo teritorijų planavimo dokumentuose – planavimo schemose, kurias sudaro ribų planai ir tvarkymo planai. Šie dokumentai, vertinant pagal Gaires, negali užtikrinti efektyvaus valdymo, nes apsaugos priemonių planavimui šie dokumentai nėra pritaikyti – neapima priemonių detalizavimo, kaštų, efektyvumo vertinimo programos ir kitų svarbių dalių, būdingų strateginio planavimo

⁶ Vyriausybės nutarimas dėl Saugomų teritorijų strateginio planavimo dokumentų rengimo ir tvirtinimo tvarkos aprašo patvirtinimo

<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/dd6774b0fb0011ed9978886e85107ab2>

⁷ Aplinkos ministro įsakymas dėl saugomų rūšių apsaugos planų rengimo ir tvirtinimo tvarkos aprašo patvirtinimo

<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.374504/nnCyHzeVFP>

⁸ Aplinkos ministro įsakymas dėl miškų tvarkymo schemų ir vidinės miškotvarkos projektų rengimo taisyklių patvirtinimo

<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.282270/asr>

dokumentams. Kita vertus, šių planavimo dokumentų pagalba gali būti keičiamos ST išorinių ar jų funkcinio prioriteto zonų ribos, tokiu būdu pagerinant biologinės įvairovės apsaugą. Tačiau optimaliu atveju keitimo poreikis pirmiausia turėtų būti numatytas strateginio planavimo dokumentuose remiantis naujausia informacija, tinkamai išanalizavus poreikį.

Galima teigti, kad nėra nusistovėjusios vieningos apsaugos priemonių planavimo dokumentų rengimo praktikos, kuri užtikrintų valdymo efektyvumą, kaip tai apibrėžiama Gairėse. Šių dokumentų, kuriuose numatomos apsaugos priemonės, gausa ir turinio įvairovė galbūt palengvina priemonių įgyvendinimą, tačiau apsunkina jų efektyvumo vertinimą.

Valdymo efektyvumo vertinimas – svarbus, bet dar nefunkcionuojantis ST valdymo ciklo elementas

Lietuvoje ST valdymo efektyvumo vertinimas buvo atliktas 2004–2005 m. įgyvendinant Phare programos projektą „Valstybinės saugomų teritorijų tarnybos institucijų gebėjimų stiprinimas ir valdymo modernizavimas“, tačiau vėliau sistemingi vertinimai pagal pastovią metodiką, padedantys tobulinti ST sistemos valdymą, nebuvo atliekami.

Vertinimo rezultatai leidžia teigti, kad šiuo metu ST atranka pagal valdymo efektyvumo kriterijus yra sunkiai įgyvendinama ir mažai prasminga. „Natura 2000“ tinklo plėtra atnešė naujus valdymo efektyvumo standartus, kurie sparčiai diegiami, bet vertinimo metu dar buvo pradinėje stadijoje. Svarbu užtikrinti, kad, remiantis sukaupta patirtimi, Gairių rekomendacijomis būtų sukurta ir įdiegta funkcionali valdymo efektyvumo vertinimo sistema. Pasiiekti šį tikslą visose BJST iki 2030 m. yra didelis iššūkis.

1.1.3 Atitiktis steigimo formalizavimo kriterijams

Remiantis Gairėmis galima teigti, kad nacionalinės ST gali būti priskiriamos prie atitinkančių steigimo formalizavimo kriterijus. BAST ir PAST taip pat atitinka kriterijus, nes dėl jų priimtas sprendimas pagal Saugomų teritorijų įstatymo 24 straipsnio 5 punkto nuostatas dėl buvimo saugomoje teritorijoje, apsaugos užtikrinimo galiojančiomis teisės aktų nuostatomis, teritorijų planavimo sprendiniais ar apsaugos sutartimis.

BAST atrankos kriterijus atitinkančios vietovės, dėl kurių toks sprendimas nėra priimtas (nejsteigtos BAST), neatitinka ST steigimo formalizavimo kriterijų ir negali būti apskaitomos kaip BĮST.

Remiantis pateikta informacija atrinktos tos ekologinius kriterijus atitinkančios BĮST, kurios atitinka ir steigimo formalizavimo kriterijus (4 lentelė).

4 lentelė. Gairių ekologinius ir steigimo formalizavimo kriterijus atitinkančių teritorijų užimamas plotas Lietuvoje (be jūros akvatorijos, 2022 m. birželio mėn. duomenys).

	ST skaičius	ST plotas (ha)	LT dalis (%)
Nacionalinės ST atitinkančios ekologinius steigimo kriterijus	<i>nevertinta</i>	403 153	6,2
BAST	299	279 794	4,3
PAST	82	565 006	8,7
Bendras užimamas plotas neskaitant persiklojimų:	<i>nevertinta</i>	788 478	12,1

Nors Europos Bendrijos svarbos teritorijų didelė dalis dar nepaskelbtos BAST, dėl jų persidengimo su PAST ir nacionalinėmis ST turime tik nežymiai mažesnę steigimo ekologinius ir formalizavimo kriterijus atitinkančių teritorijų bendrą plotą (12,1 % LT teritorijos, 2022 m. birželio mėn. duomenys) nei tik ekologinius kriterijus atitinkančių BĮST.

Apibendrinant atitiktis Gairėse pateikiamiems BĮST atrankos kriterijam vertinimo rezultatus galima teigti, kad vertinimo metu visus kriterijus atitiko nedidelė ST dalis. Tai susiję su aukštais valdymo efektyvumo kriterijų standartais, kurie Lietuvą pasiekė kartu su „Natura 2000“ tinklo plėtra ir dabar yra pradinėje diegimo stadijoje. Visų kriterijų įgyvendinimas esamose teritorijose turi potencialą reikšmingai pagerinti ST tinklo efektyvumą saugant biologinę įvairovę, tačiau yra didžiulis iššūkis sistemai net ir nedidinant ST ploto. Ekologinius ir steigimo formalizavimo kriterijus atitikusios ST sudarė 12,1 %, tik ekologinius kriterijus – 13,7 % LT sausumos ploto (be jūros akvatorijos).

2. BUVEINIŲ IR RŪŠIŲ APSAUGOS PAKANKAMUMAS

2.1. Apsaugos pakankamumo metodiniai vertinimo principai ir tikslai

Siekiant šalyje efektyvios ir pagrįstos ST plėtros svarbu atsakyti į kelis kertinius klausimus:

1. Ar tai yra tinkamiausias įrankis siekiant biologinės įvairovės apsaugos tikslų?

Į šį klausimą galima atsakyti remiantis turimomis žiniomis apie svarbiausias grėsmes, kylančias tiksluose įvardintiems biologinės įvairovės elementams ir ST taikomų reglamentų tinkamumą jų suvaldymui.

2. Kiek ir kokių ST reikia norint pasiekti iškeltus biologinės įvairovės apsaugos tikslus?

Į šį klausimą galima atsakyti pagal turimus biologinės įvairovės elementų būklės duomenis įvertinus skirtingose ST taikomų reglamentų efektyvumą, trūkumus ir apskaičiavus „atstumą“ iki keliamų nacionalinių tikslų. Kartu tai yra galimybė įsivertinti kiek efektyvus esamas ST tinklas ir kaip efektyvumas galėtų būti padidintas.

Atsakymams į šiuos klausimus būtinos dvi prielaidos:

- nacionaliniu mastu turi būti suformuluoti konkretūs biologinės įvairovės apsaugos tikslai su aiškiai apibrėžtais rodikliais ir siekiamomis jų vertėmis;
- turi būti surinkta pakankamai duomenų apie apsaugos tiksluose įvardintų biologinės įvairovės elementų pasiskirstymą šalyje ir būklę skirtingo veiklos reglamentavimo teritorijose.

Šiuo metu konkretūs nacionaliniai apsaugos tikslai ir rodikliai yra parengti tik EB svarbos buveinėms ir rūšims. Taip pat yra surinkti baziniai įvertinimui būtini duomenys, nustatytos pagrindinės grėsmės.

EB svarbos buveinių tipų ir rūšių apsauga laikoma pakankama, jei pasiekta palanki (gera) jų apsaugos būklė, kaip ji apibrėžiama pagal Buveinių ir Paukščių direktyvų reikalavimus ir paaiškinamuosius dokumentus. Šalies lygmeniu pagrindiniai geros apsaugos būklės kriterijai buveinių tipams yra palankus referencinis plotas⁹ ir palanki jų struktūra bei funkcijos, o rūšims – palanki referencinė populiacija¹⁰ ir pakankamas tinkamų buveinių plotas.

2013–2018 m. laikotarpio Europos Komisijai pateiktoje Lietuvos ataskaitoje apie Buveinių direktyvos įgyvendinimą buveinių tipų ir rūšių palankūs referenciniai plotai dar nebuvo apskaičiuoti, tik nurodyta, ar jie turėtų atitikti nacionalinės inventORIZACIJOS metu

⁹ Palankus referencinis buveinės plotas – EB svarbos buveinės minimalus plotas (biogeografiniame regione arba šalyje, priklausomai nuo to, koku mastu vertinama), kuris yra būtinas ilgalaikiam jos ir susijusių rūšių išlikimui. Palankus referencinis plotas yra nustatomas pagal apibrėžtus ekologinius kriterijus ir negali būti mažesnis už referencinį plotą.

¹⁰ Palanki referencinė populiacija – EB svarbos rūšies minimali populiacija biogeografiniame regione, kuri yra būtina ilgalaikiam rūšies išlikimui. Dažniausiai šalies mastu nėra galimybės užtikrinti atskirų rūšių palankios referencinės populiacijos, todėl šaliai nustatomi nacionaliniai tikslai, kuriuos įgyvendindama šalis prisideda prie palankios referencinės populiacijos užtikrinimo.

nustatytus referencinius plotus ar būti didesni. Šio vertinimo tikslais EB svarbos buveinių palankūs referenciniai plotais buvo apskaičiuoti remiantis ataskaitose pateiktais apsaugos būklės įvertinimais pagal ploto kriterijų ir buveinių tipų plotų potencialiais santykiškai su palankiais referenciniais plotais kaip nurodyta 5 lentelėje.

5 lentelė. Šiame vertinime taikyti palankaus referencinio ploto apskaičiavimo principai.

Lietuvos ataskaitoje apie Buveinių direktyvos įgyvendinimą nurodytas EB svarbos buveinės tipo		Šiame vertinime taikytas palankaus referencinio ploto apskaičiavimo koeficientas
apsaugos būklė pagal ploto kriterijų	santykis su palankiu referenciniu plotu	
Palanki (gera)	≈	1
Nepalanki-netinkama	≈	1,1
Nepalanki-netinkama	>	1,2
Nepalanki-bloga	>	2

Toks supaprastintas palankių referencinių plotų apskaičiavimas nėra tikslus (pvz., 9070 Medžiais apaugusių ganyklų palankus referencinis plotas, atsižvelgiant į juos palaikiusių veiksmų istorinį pasireiškimo mastą ir susijusių rūšių paplitimą, potencialiai yra per mažas, o 91T0 Kerpinių pušynų – per didelis). Tikslesnis apskaičiavimas pagal Europos Komisijos parengtas metodines rekomendacijas reikalauja plataus ekspertų rato įtraukimo ir nebuvo numatytas LITPAS projekto apimtyje. Palankūs referenciniai plotai turėtų būti nustatyti rengiant kito laikotarpio nacionalines Buveinių direktyvos įgyvendinimo ataskaitas. Atitinkamai pagal juos bus galima nesunkiai patikslinti ir apsaugos trūkumų vertinimą.

Remiantis Buveinių direktyvos paaiškinamaisiais dokumentais ir ruošiamu gamtos atkūrimo reglamentu¹¹ **EB svarbos buveinės tipo palanki apsaugos būklė šalyje laikytina pasiekta, jei geros būklės buveinės šalyje sudaro 90 % palankaus referencinio ploto. Tokiu būdu apskaičiuotas siekiamas geros būklės buveinių plotas šiame apsaugos pakankamumo vertinime buvo laikomas pagrindiniu apsaugos tikslų įgyvendinimo rodikliu.**

Apskaičiavus EB svarbos buveinių tipų geros būklės buveinių plotų tikslines vertes siekta išsiaiškinti, kokius plotus potencialiai užtikrinsime šalyje, įsteigus suplanuotas „Natura 2000“ teritorijas, ir koks bus geros būklės buveinių trūkumas lyginant su tikslais. Tai buvo apskaičiuota nustačius geros būklės buveinių santykinis plotus skirtingo reglamentavimo teritorijose ir gautus rezultatus ekstrapoliavus šalies mastu pagal skirtingų reglamentų įtakoje esančius plotus (atsižvelgiant į suplanuotą „Natura 2000“ teritorijų plėtrą). Buvo laikomasi prielaidos, kad socialinės-ekonominės sąlygos, bendrieji reglamentai ir kiti veiksniai, galintys turėti įtakos geros būklės buveinių santykiniam plotui, išliks nepakitę.

Buveinių ir Paukščių direktyvų prieduose įvardintų Europos Bendrijos svarbos rūšių atveju turėtų būti nustatytos palankios referencinės populiacijos ar nacionaliniai tikslai,

¹¹ [Europos parlamento ir Tarybos reglamentas dėl gamtos atkūrimo](#)

tačiau kaip ir EB svarbos buveinių atveju, tai numatoma padaryti tik teikiant kito laikotarpio nacionalines ataskaitas. Šiame vertinime rūšių apsaugos trūkumai apibendrinti atsižvelgiant į nacionalinėse ataskaitose pateikiamus duomenis apie populiacijų galimą santykį su palankiais referenciniais dydžiais ir rūšių buveinių ploto pakankamumo vertinimą. Buvo siekiama išskirti rūšių grupėms bendrus dėsningumus, kuriais remiantis būtų galima grįsti ST plėtros pasiūlymus. Pagrindinis dėmesys skirtas rūšims, kurių apsaugai turi būti steigiamos ST.

Kaip parodė nacionalinių ST atitikimo valdymo efektyvumo kriterijams vertinimas, nacionaliniu lygmeniu saugomų biologinės įvairovės elementų apsaugos tikslai nėra pakankamai konkretūs nei nacionaliniame, nei konkrečių ST lygmenyse. Taip pat trūksta duomenų apie vertybių pasiskirstymą ir būklę, dėl to nėra prielaidų apsaugos pakankamumo vertinimui, kuris leistų pagrįsti ST plėtros pasiūlymus.

EB svarbos buveinių ir rūšių apsaugos pakankamumo vertinimas buvo atliekamas ir rezultatai pateikiami pagal ekosistemų pobūdį, prisilaikant EB svarbos buveinių grupavimo: pajūrio smėlynų, vandens, pievų ir joms artimos, pelkių ir miškų. Atodangų ir olų buveinės nebuvo vertintos dėl jų specifikos, mažų, ST plėtros kontekste nereikšmingų, plotų. Atsižvelgiant į saugomų teritorijų plėtros potencialą daugiausia dėmesio skirta miškų ir pelkių ekosistemoms. Atsižvelgiant į EB svarbos miškų buveinių užimamą plotą, buveinių tipų variacijų išsaugojimo svarbą ir pasiskirstymo priklausomybę nuo ūkinės veiklos reglamentavimo, papildomai vertintas miško buveinių pasiskirstymo tolygumas tarp šalies biogeografinių rajonų lyginant su buveinių formavimosi potencialu.

2.2. Miškų buveinių ir rūšių apsaugos pakankamumas

2.2.1. Apsaugos būklė

Remiantis Europos Komisijai pateikta 2013–2018 m. laikotarpio Lietuvos ataskaita apie Buveinių direktyvos įgyvendinimą ir prioritetinių veiksmų programa, **pagal ploto kriterijų palankios apsaugos būklės yra laikomi keturi buveinių tipai, kurių plotas neturėtų mažėti. Nepalankios-blogos apsaugos būklės – trys tipai, likę – nepalankios-netinkamos.** Nepalankios apsaugos būklės buveinių tipų plotas šalyje turėtų būti padidintas (atkurtas parenkant tam tinkamiausias vietas), palyginus su nacionalinės inventorizacijos metu nustatytu referenciniu buveinių plotu (6 lentelė). Lentelėje taip pat pateikiami pagal apibrėžtą metodiką apskaičiuoti siektini palankūs referenciniai ir geros būklės buveinių tipų plotai. **Vertinant pagal struktūrą ir funkcijas vieno buveinių tipo apsaugos būklė nežinoma, septynių – nepalanki-netinkama, o penkių – nepalanki-bloga.**

Svarbu pažymėti, kad minėtose Lietuvos ataskaitose pateikti duomenys buvo paremti geriausia to meto turima informacija ir ekspertiniu vertinimu. LITPAS projekto metu atliktoje analizėje naudoti buveinių inventorizavimo duomenys patikslinti BAST atrankos ir steigimo metu ir papildyti į BAST įtrauktų buveinių plotų būklės vertinimo duomenimis. Taip pat naudotos naujausios duomenų bazės (miškų kadastras, žemės naudmenų ir pasėlių deklaravimo duomenys), kuriomis remiantis nustatyta ūkinės veiklos sunaikintų buveinių dalis.

6 lentelė. EB svarbos miško buveinių tipų apsaugos būklės vertinimas, referenciniai ir siektini palankūs referenciniai plotai Lietuvoje.

Kodas	Pavadinimas	Ataskaitoje EK apie Buveinių direktyvos įgyvendinimą Lietuvoje (2015 m.) ¹²				Plotas, taikytas saugomų teritorijų plėtros pasiūlymų rengimui	
		Apsaugos būklės vertinimas pagal struktūrą ir funkcijas	Apsaugos būklės vertinimas pagal plotą	Nustatytas referencinis plotas (ha)	Siektinas palankus referencinis plotas (ha)	Siektinas palankus referencinis plotas (ha)	Siektinas geros būklės buveinių plotas (ha)
9010	*Vakarų taiga	Nepalanki-netinkama	Nepalanki-netinkama	57185	>57185	68622	61760
9020	*Plačialapių ir mišrūs miškai	Nepalanki-bloga	Nepalanki-netinkama	16303	>16303	19564	17608
9050	Žolių turtingi eglynai	Nepalanki-netinkama	Nepalanki-netinkama	30098	>30098	36118	32506
9060	Spygliuočių miškai ant fluvioglac. ozų	Nepalanki-bloga	Nepalanki-netinkama	800	>800	960	864
9070	Medžiais apaugusios ganyklos	Nepalanki-bloga	Nepalanki-bloga	438	>438	876	788
9080	*Pelkėti lapuočių miškai	Nepalanki-netinkama	Palanki	51993	≈51993	51993	46794
9160	Skroblynai	Nepalanki-netinkama	Nepalanki-netinkama	14739	>14739	17687	15918
9180	*Griovų ir šlaitų miškai	Nežinoma	Palanki	8571	≈8571	8571	7714
9190	Sausieji ąžuolynai	Nepalanki-bloga	Nepalanki-bloga	270	>270	540	486
91D0	*Pelkiniai miškai	Nepalanki-netinkama	Palanki	50066	≈50066	50066	45059
91E0	*Aliuviniai miškai	Nepalanki-netinkama	Palanki	28710	≈28710	28710	25839
91F0	Paupių guobynai	Nepalanki-bloga	Nepalanki-netinkama	291	>291	349	314
91T0	Kerpiniai pušynai	Nepalanki-netinkama	Nepalanki-bloga	7186	>7186	14372	12935

¹² [Ataskaitos Europos Komisijai apie Buveinių direktyvos įgyvendinimą Lietuvoje \(2013–2018 m. laikotarpis\)](#)

2.2.2. Svarbiausi miškų buveinių būklę ir plotą įtakojančios veiksniai ir grėsmės

Didžioji dauguma visoms miško buveinėms kylančių grėsmių yra susijusios su miškų ūkiniu naudojimu, priežiūra ir atkūrimu. ST apsaugos reglamentai, nors labai priklausomi nuo ST pobūdžio ir priskyrimo miškų grupėms, turi potencialą efektyviai reguliuoti šias grėsmes, todėl galima teigti, kad **saugomų teritorijų ir ypač griežtai saugomų teritorijų plėtra turi didelį potencialą padidinti daugumos miško buveinių tipų plotą ir pagerinti jų būklę.**

Su miškų naudojimu susijęs miškų sausinimas ar hidrologinio režimo keitimas įvardinti tarp grėsmių net 8 iš 13 EB svarbos miškų buveinių tipų. ST potencialas spręsti šias grėsmes priklauso nuo ST pobūdžio ir tinkamo ribų nustatymo. Griežtos apsaugos teritorijos potencialiai yra palankiausios hidrologinio režimo atkūrimui, nes nereikia spręsti konfliktų su ūkiniu naudojimu. Tačiau hidrologiniai pertvarkymai atliekami melioracijos sistemomis, ir hidrologinio režimo atkūrimo galimybės priklauso nuo to ar į griežtos apsaugos teritorijas patenkančios sistemų dalys gali būti atskiriamos, nepaveikiant naudojimo už tų teritorijų ribų. Dažnai tai nebūna tinkamai įvertinta, tampa kliūtimi hidrologinio režimo natūralizavimui ir neleidžia pasiekti apsaugos tikslų. ST, kuriose leidžiama ūkinė veikla, hidrologinio režimo atkūrimas dėl konflikto su ūkiniu naudojimu dažniausiai nėra įgyvendinamas. Tokiu būdu net telmologiniuose draustiniuose, skirtuose pelkinių buveinių apsaugai, nepasiekiamas galimas geros būklės buveinių plotas, kas savo ruožtu apsprendžia mažą ST efektyvumą ir didesnį plėtros poreikį.

Reikšminga neigiamų veiksnių grupė yra susijusi su buveinių kaita – atskirų medžių rūšių, lapuočių-spygliuočių santykinės dalies kaita. Tai gali būti iš dalies sprendžiama steigiant ST, nes tokiu būdu sudaromos prielaidos įgyvendinti gamtotvarkos priemonės, tačiau ne visuomet gamtotvarkos taikymas yra palankiausias buveinių kaitos problematikos sprendimo kelias, nes buveinės žmogaus veiklos įtakoje gali būti susiformavusios netinkamos augavietės. Tokiais atvejais optimaliausias kelias yra leisti buveinėms prisitaikyti prie esamų ekologinių sąlygų ir transformuotis į kitus buveinių tipus. Tokiu būdu geriausiai išnaudojamas ekologinis potencialas, užtikrinamas stabilumas, patiriamos mažiausios sąnaudos, tačiau išskyla buveinių tipų ploto kompensavimo poreikis, kad būtų išlaikytas apsaugos tiksluose numatytų buveinių tipų plotas. Dėl šios priežasties, išskiriant griežtos apsaugos teritorijas, palankiausia įtraukti didesnę augaviečių įvairovę pasižyminčias teritorijas, o ne griežtos apsaugos teritorijose tai išspręsti paprasčiau – parenkant optimaliausias augavietes pakaitinių buveinių formavimuisi.

Keli miškų buveinių tipai ar potipiai (ypač 91T0, 9190, 9010* pušynų potipis) yra priklausomi nuo natūraliomis sąlygomis juos formuojančių žemutinių gaisrų, kurių eliminavimas kelia grėsmę jų ir susijusių rūšių išlikimui. ST steigimas iš dalies padidina galimybes šių veiksnių imitavimui gamtotvarkos priemonėmis, tačiau jų ribotas (eksperimentinis) taikymas vien ST negali užtikrinti to masto, kuriuo šis svarbus ekosistemas formuojantis veiksnys istoriškai pasireikšdavo miškuose. Dėl tos priežasties kai kurias priemones, pavyzdžiui, neplėnų kirtaviečių paklotės nudeginimą (anksčiau plačiai taikytą

Suomijoje pušynų atsikūrimo pagerinimui nederlingose augavietėse) tikslinga sistemingai taikyti ir už saugomų teritorijų ribų, sudarant tam tinkamas teises ir ekonomines prielaidas. ST steigimas ir gamtotvarkos įgyvendinimas gali atlikti katalizatoriaus ir gero pavyzdžio vaidmenį. Priklausomai nuo to, kaip numatoma organizuoti buveinių tvarkymą, šiam tikslui gali būti steigiamos tiek griežtos, tiek negriežtos apsaugos teritorijos. Griežtos apsaugos teritorijas tikslinga steigti tais atvejais, kai buveinės yra išsidėsčiusios greta vandens telkinių, kas sudaro prielaidas buveinių paklotės deginimui išlaikant medyną. Jei numatomas 9010* pušynų potipio buveinių dalinis rotavimas, t. y., pakaitinių buveinių formavimas ir dalies esamų buveinių išskirtimas (optimaliausia numatant paklotės deginimą), kas sudaro prielaidas pušyno atsikūrimui, palankesnis yra negriežtų ST (gamtinių draustinių ar dar mažiau ūkinę veiklą reglamentuojančių ST) steigimas.

Keli miško buveinių tipai ar jų variacijos (9060, 9070, iš dalies 9190 ir 9020*) yra priklausomi nuo ekstensyvos ūkinės veiklos, kurios sunykimas yra buveinių būklę ir plotą įtakojanti grėsmė. Jos sprendimui turėtų būti užtikrinamos tam reikalingos socialinės-ekonominės prielaidos. Saugomų teritorijų steigimas ir gamtotvarkos įgyvendinimas gali atlikti katalizatoriaus ir gero pavyzdžio vaidmenį padedantį kurti ir plėtoti reikalingus ekonominius skatinimo mechanizmus ir praktikas, bet negali pilnai užtikrinti reikiamo ekologinio efekto šalies mastu. Kiekvieno iš šių buveinių tipų formavimui bei palaikymui palankiausia ieškoti kiek kitokio sprendimų būdo. 9060 buveinių apsaugos užtikrinimui galėtų būti išbandomas valstybiniuose miškuose esančių buveinių palaikymo derinimas su rekreacijos poreikiais. 9190 buveinių formavimą, dėl jų specifikos, palankiausia būtų deleguoti valstybinių miškų valdytojams specialiai tam įsteigtose griežtos apsaugos ST. 9070 naujų buveinių formavimą (išlikusių buveinių plotas yra ypač mažas), taip pat 9020* buveinių su dominuojančiomis šviesiamėgėmis rūšimis apsaugą ir formavimą tikslinga inicijuoti derinant prie esamų privačių ūkių, kuriuose yra tam reikalingos socialinės ir ekologinės prielaidos.

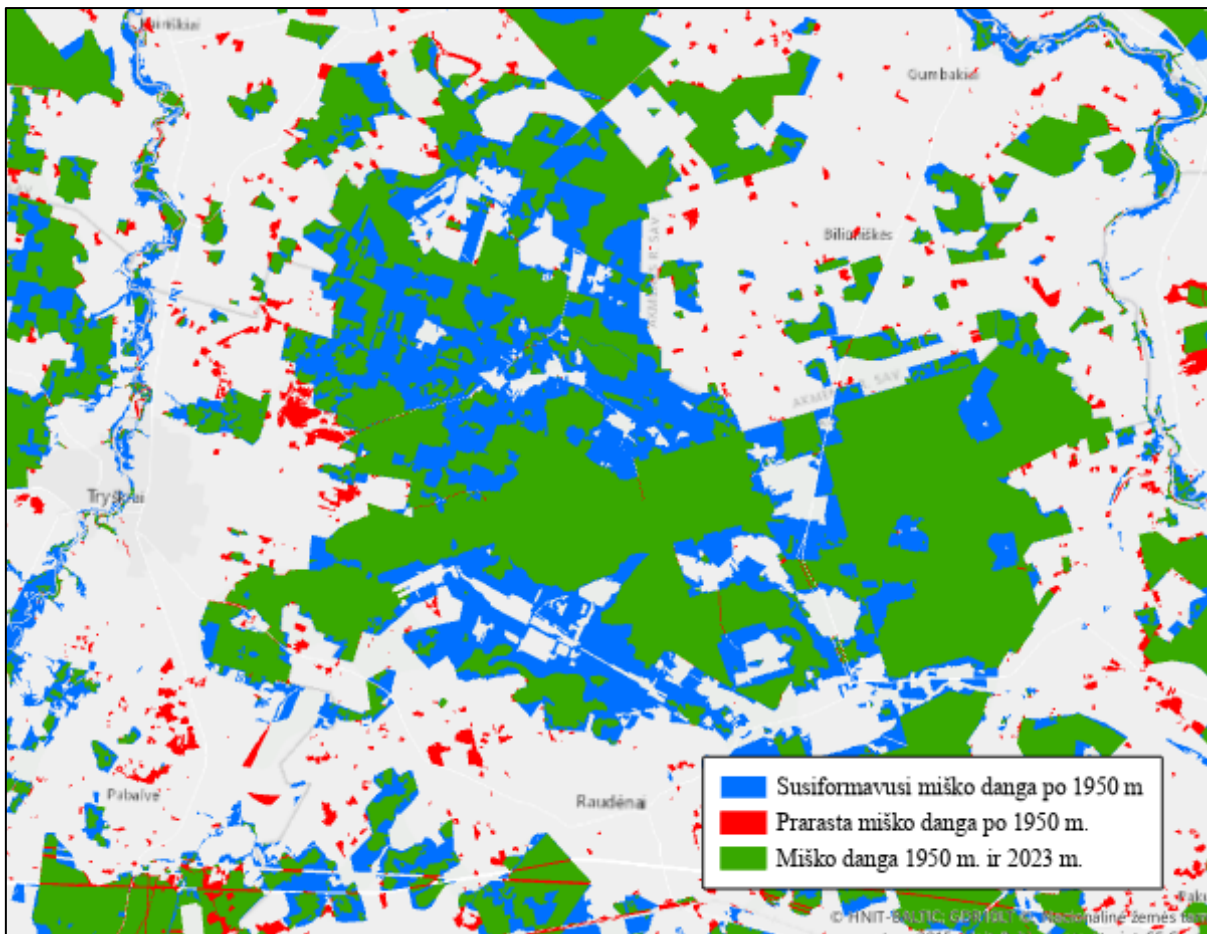
Likusios grėsmės, tokios kaip invazinių augalų plėtra, kanopinių, klimato kaitos įtaka gali pasireikšti tiek saugomose, tiek nesaugomose teritorijose ir nepriklauso nuo jose galiojančių reglamentų. Optimaliausia turėti bendruosius šių grėsmių suvaldymą ar prisitaikymą apsprendžiančius reglamentus.

2.2.3. Svarbiausios su miškų ekosistemomis susijusių rūšių populiacijas įtakojančios grėsmės

Tarp grėsmių dominuoja su miškų intensyviu naudojimu susijusios grėsmės – plyni kirtimai, užsodinimas monokultūromis, brandžių medžių ir negyvos medienos šalinimas. Šias grėsmes efektyviai gali padėti spręsti ST. Tačiau svarbu pažymėti, kad **daugeliui rūšių nėra būtini dideli brandžių medynų masyvai. Ūkinės veiklos neveikiamų miško sklypų, medžių grupių ar net pavienių medžių dažnis kraštovaizdyje yra gerokai svarbesnis.** Atitinkamai brandžių miško buveinių apsaugojimas nuo ūkinės veiklos, jų įvairovės ir tolygesnio išsidėstymo kraštovaizdyje palaikymas galėtų būti užtikrinamas tiek gamtiniuose draustiniuose, tiek mažai ūkinę veiklą reglamentuojančiuose biosferos poligonuose ar

kompleksinių ST kitose nei konservacinės paskirties funkcinio prioriteto zonose. Laikantis Bendrųjų buveinių ir paukščių apsaugai svarbių teritorijų nuostatų, 9010*, 9020* ir 91F0 tipo buveinių apsauga sudarytų prielaidas tolygesnio brandžių medynų pasiskirstymo užtikrinimui. Kitų buveinių tipų indėlis, didinant brandžių medynų pasiskirstymo tolygumą, būtų kuklesnis. Tikslinga siekti, kad ir likusiuose buveinių tipuose būtų galimi tik specialieji kirtimai, kas sudarytų prielaidas padidinti brandžių medžių ir negyvos medienos dalį medynuose ir jų pasiskirstymo tolygumą.

Antroje vietoje yra tradicinio miškų, taip pat miškų ir besiribojančių pievų integralaus naudojimo sunykimas ir natūralios sukcesijos sąlygoti pokyčiai, kurie per paskutinius 5 dešimtmečius pakeitė ne tik medynų struktūrą, bet ir Lietuvos kraštovaizdį (3 pav.). ST steigimas ir gamtotvarkos priemonių taikymas lokaliai, ypač valstybinėje žemėje, gali duoti teigiamų rezultatų, tačiau įtaka šių grėsmių suvaldymui šalies mastu būtų ribota. Efektyviam problemos sprendimui šalies mastu būtina siekti tarpsektorinės žemės ir miškų ūkių integracijos, kurti ir diegti miškų ir pievų ekstensyvaus naudojimo ekonominio skatinimo priemones, sudaryti teises prielaidas mozaikiško kraštovaizdžio formavimui ir atitinkamai planuoti miškų plėtrą.

3 pav. Miško dangos kaita 1950–2021 m. – kraštovaizdžio mozaikiškumo mažėjimas Žemaitijoje piečiau Papilės formuojant vis labiau homogeniškus miškų ir žemės ūkio plotus.

Kitos grėsmės yra labiau specifinės ir aktualios konkrečioms rūšims ar grupėms, pvz.: hidrologinio režimo keitimas (žaliasis sėmainis, baltasis kiškis), įvairių veiklų sąlygotas trikdymas (lūšis), pastatų rekonstrukcija bei vėjo jėgainių plėtra (šikšnosparnių rūšys). ST steigimas gali tik iš dalies spręsti kai kurias iš jų. Hidrologinio režimo atkūrimui palankiausias griežtos apsaugos teritorijos. Trikdymo, vėjo jėgainių keliamas grėsmes galima iš dalies spręsti plėtojant gamtinius draustinius ar biosferos poligonus.

2.2.4. Ūkinio naudojimo reglamentavimo įtaka santykiniam miško buveinių plotui ir būklei

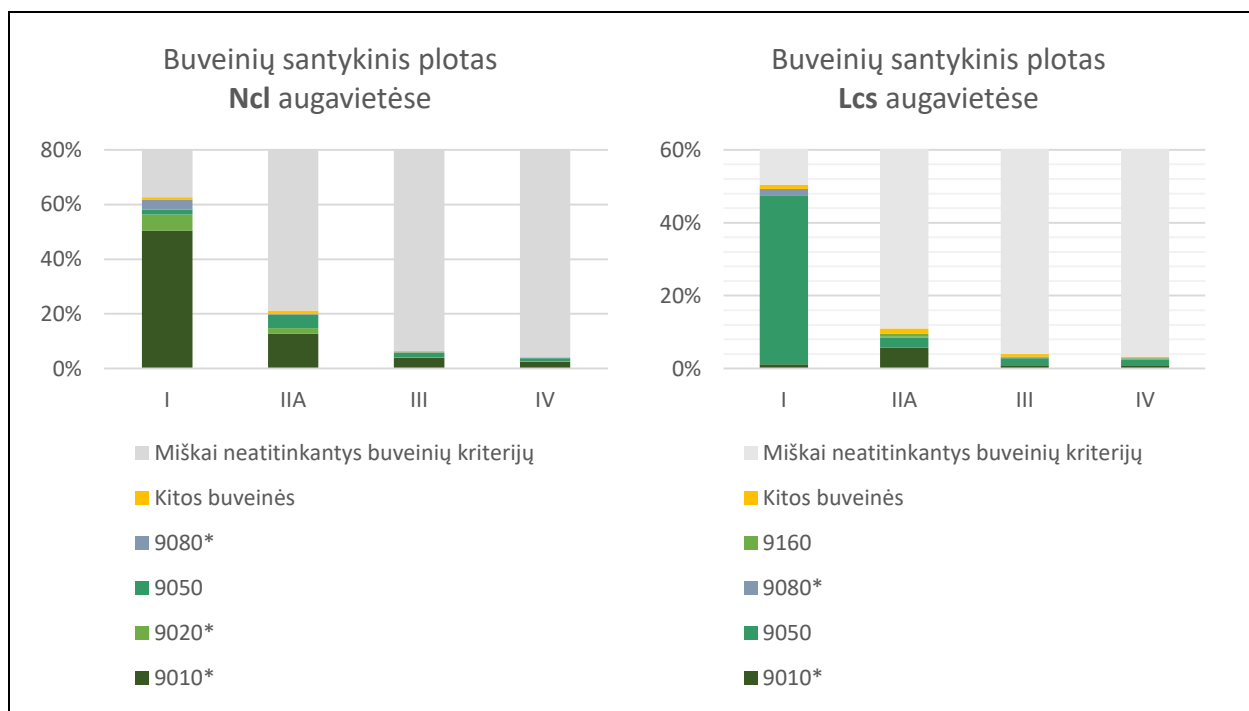
Miškų naudojimo reglamentavimas tiek ST, tiek už jų ribų paskutinius dešimtmečius didžiąja dalimi buvo apsprendžiamas priskiriant skirtingoms miškų grupėms. Tai buvo atliekama rengiant specialiuosius teritorijų planavimo dokumentus. Nežiūrint tam tikrų pakeitimų, kurie reguliariai vyko atnaujinant planavimo dokumentus, paskutinius du dešimtmečius miško grupių plotų kaita nebuvo didelė. Pagal miškų grupių priskyrimo tvarką biologinės įvairovės apsaugai išskiriama I gr. (tik rezervatiniuose miškuose) ir IIA gr. (gamtiniuose ir kompleksiniuose draustiniuose ar jų dalyse, skirtose gyvosios gamtos vertybių apsaugai). III gr. miškai buvo išskiriami, kur nėra gyvosios gamtos vertybių ar jų apsaugai tikslinga taikyti III gr. reglamentavimą. Skirtingoms grupėms priskirtuose miškuose galioja tam tikri bendri miškų kirtimo ir atkūrimo reglamentai. Nors miškų kirtimo taisyklėse ir kituose poįstatyminiuose aktuose nurodoma, kad, vykdant tam tikras ūkines priemones, turėtų būti atsižvelgiama į konkrečius saugomų vertybių apsaugos poreikius, praktikoje tai mažai atsispindėjo.

Ūkinės veiklos reglamentavimo įtaka EB svarbos buveinėms skirtingoms grupėms priskirtuose miškuose buvo vertinama, lyginant buveinių tipų santykinį plotą ir būklę to paties tipo augavietėse skirtingoms miškų grupėms priskirtuose miškuose. Vertinant atsižvelgta į buveinių tipų pasiskirstymo arealus.

Gauti rezultatai rodo, kad apsaugos režimas reikšmingai įtakoja bendrą visų tipų miškų buveinių santykinį plotą augavietėse. **Visose augavietėse labiau apribota ūkinė veikla apsprendžia didesnį bendrą visų miško buveinių tipų santykinį plotą. I gr. (rezervatiniuose) miškuose, priklausomai nuo augavietės tipo, jis 1,2–5 kartus (atitinkamai Pb ir Lcs augavietėse) didesnis nei IIA gr. miškuose.** Kuo ilgiau taikomas I gr. režimas, tuo didesnis šis skirtumas, kol pasiekiamas maksimalus natūraliai tokio tipo augavietėms būdingas miško buveinių santykinis plotas. **IIA gr. miškuose bendras visų tipų buveinių plotas, išskyrus itin nederlingas sausas augavietes (Nal), yra didesnis nei III gr. miškuose, o III gr. miškuose didžiojoje augaviečių tipų dalyje – nei IV gr. miškuose, tačiau pastarieji skirtumai daug mažiau išreikšti. IIB gr. (rekreaciniuose) miškuose dažnai įvertinimui nepakanka duomenų arba rezultatai varijuoja ir negalima išskirti vienos būdingos tendencijos.**

Dar didesni skirtumai išryškėja vertinant atskirų buveinių tipų santykinį plotų pokytį. I gr. miškuose palankiose augavietėse buveinės tipo santykinis plotas gali būti nuo kelių iki keliolikos kartų didesnis nei gamtiniuose draustiniuose esančiuose IIA gr. miškuose. Pvz, Ncl augavietėse nustatytas 9010 buveinių santykinis plotas I gr. miškuose yra

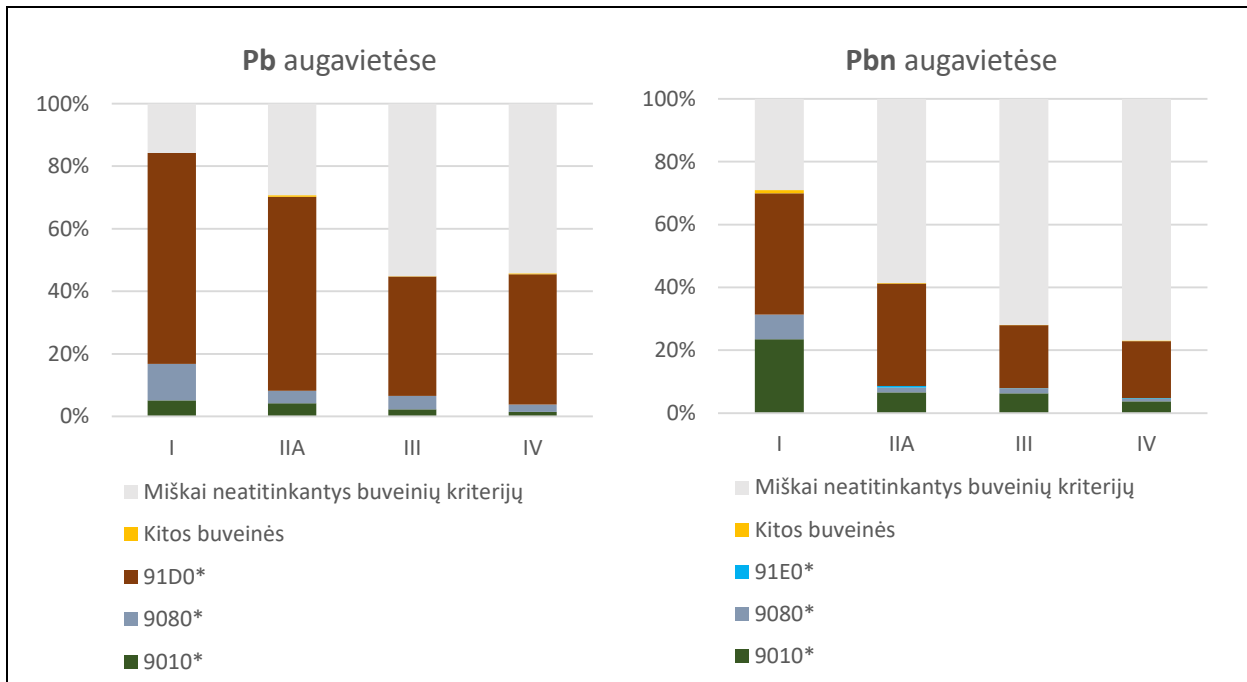
apie 5 kartus didesnis nei IIA gr. miškuose, o Lcs augavietėse 9050 buveinių santykinis plotas I gr. miškuose yra 17 kartų didesnis nei IIA gr. miškuose. **Kai kuriais atvejais tai susiję su buveinių tipų kaita. Buveinių kaitos mastas priklauso nuo to, kiek augavietės tipas yra palankus buveinės tipo formavimuisi ir ilgalaikiam išlikimui ūkinės veiklos neįtakojamuose plotuose.** Pvz., Ncl augavietėse IIA gr. miškuose 9050 Žolių turtingų eglynų buveinės sudaro reikšmingai didesnį santykinį plotą nei I gr. miškuose, kuriuose didelė jų dalis palaipsniui supanašėja su 9010 *Vakarų taigos buveinėmis (4 pav.). Ncl augavietėse 9050 tipo buveinių prastesnė būklė nustatyta didesnės brandos medynuose, kurių santykinai didesnė dalis yra I gr. miškuose, o 9010 tipo buveinių – jaunesniuose medynuose, kurių yra daugiau IIA gr. miškuose, kas taip pat liudija šią kaitą. Tačiau Lcs augavietėse I gr. miškuose, palyginus su IIA gr. miškais, stebima priešinga tendencija – mažėja 9010 ir daugėja 9050 buveinių. Tai leidžia daryti prielaidą, kad ūkinės veiklos apribojimo sąlygomis Lcs augavietės yra palankesnės 9050 buveinių ilgalaikiam išsaugojimui nei Ncl augavietės, tačiau šiuo metu pagal apsaugos tikslus Ncl augavietėse yra numatoma saugoti daugiau kaip du kartus daugiau 9050 buveinių nei Lcs augavietėse.

4 pav. Buveinių santykinis plotas Ncl ir Lcs augavietėse skirtingoms grupėms priskirtuose miškuose (I gr. – rezervatiniai miškai, juose ūkinė veikla nevykdoma; IIA ir III gr. – atitinkamai ekosistemų apsaugos ir apsauginiai miškai, kuriuose taikomi tam tikri miškų naudojimo reglamentai, kurie yra palankesni siekiant tam tikrų biologinės įvairovės apsaugos tikslų; IV gr. – ūkiniai miškai, kuriuose galioja bendrieji miškų naudojimo reglamentai).

Buveinių kaitą gali įtakoti ne tik naudojimo pokyčiai, bet ir pačių augaviečių kaita. Ji gali vykti dėl antropogeninių ar natūralių veiksnių. Pagal mastą vienas iš reikšmingiausių veiksnių yra hidrologinių sąlygų pokyčiai. Pvz. pelkinių buveinių sausinimas apsprendžia mažesnę santykinę bendrą buveinių plotą medynuose visų grupių miškuose ir didesnę

nepelkinių buveinių tipų dalį, kaip tai iliustruoja pateikiamas pavyzdys pelkinėse nederlingose natūraliose (Pb) ir nusausintose (Pbn) augavietėse (5 pav.). Sausintose augavietėse atkuriant ar atsikuriant hidrologinėms sąlygoms vykty grįžtamieji buveinių formavimosi procesai. Steigiant saugomas ir ypač griežtos apsaugos teritorijas, tikslinga orientuotis į apsaugą tų buveinių tipų, kurios potencialiai formuosios po natūralizacijos procesų. Šiuo metu apsaugos tiksluose yra įtraukta nemažai buveinių, kurios susiformavo sausavimo metu.

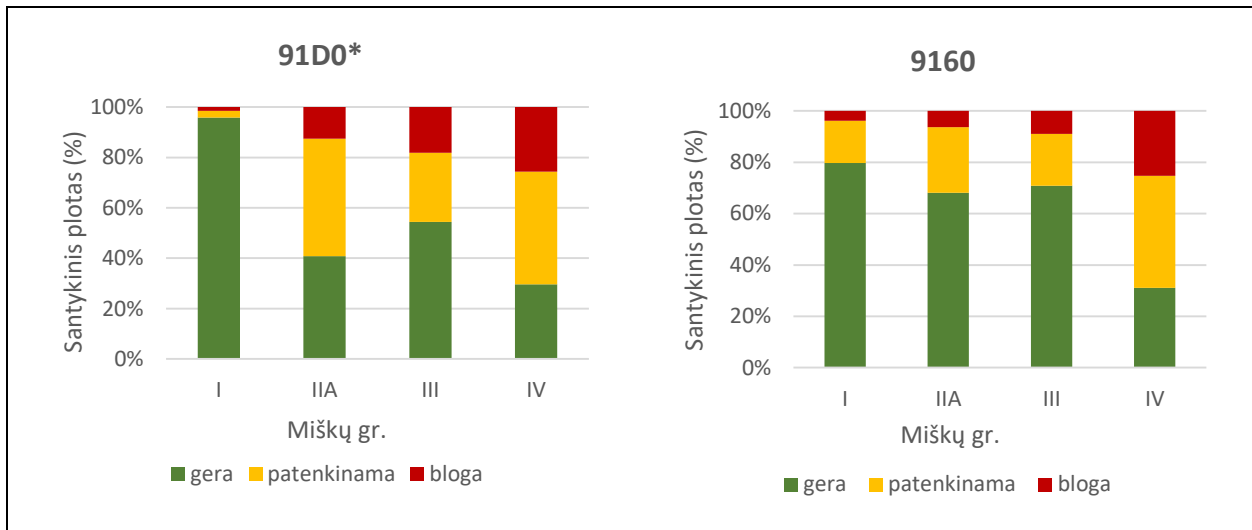

5 pav. Miškų buveinių santykinų plotų kaitos pavyzdys nesausintose nederlingose pelkinėse (Pb) ir sausintose nederlingose pelkinėse (Pbn) augavietėse

Keliems buveinių tipams (9060 Spygliuočių miškai ant ozų, 9070 Medžiais apaugusios ganyklos, 9190 Sausieji ąžuolynai, 91T0 Kerpiniai pušynai) **ūkinės veiklos nutraukimas lemia mažą buveinių plotą, nes jų išlikimui svarbi ekstensyvi ūkinė veikla** (dažniausiai ganiava) ir (ar) **buveinėms būdingų procesų užtikrinimui būtini žemutiniai gaisrai**. Pastarųjų prevencija vykdoma visose miškų grupėse, tačiau ūkiniuose miškuose gaisrų pažaidas tam tikrais atvejais iš dalies pakeičia miškų ūkinio naudojimo poveikis paklotei, todėl 91T0 tipo buveinių ūkiniuose miškuose nustatyta santykinai daugiau nei IIA gr. miškuose. Tiesa, ūkinio naudojimo poveikis reikšmingai skiriasi savo įtaka ekologiniams procesams ir susijusių rūšių išlikimui. **Šios grupės buveinėms yra nepalankus ir intensyvus ūkinis naudojimas, todėl jų išsaugojimas dabartinėmis sąlygomis kelia ypač daug iššūkių. Steigiant saugomas teritorijas joms būtina taikyti specialų ūkinės veiklos reglamentavimą ir palaikymo priemones.** Atsižvelgiant į dabartinį ūkinės veiklos reglamentavimą, šių buveinių tipų apsaugai palankiausias būtų griežtos apsaugos (ne griežtas rezervatinis!) režimas, kuris leistų formuoti buveines išimtinai pagal jų poreikius. Tačiau šių tipų buveinės dažnai sudaro nedidelius plotus ar yra privačiose žemėse ir griežtos apsaugos teritorijų steigimas yra ne visuomet priimtinas, todėl racionaliau būtų užtikrinti, kad visose ST šiuose buveinių tipuose būtų taikomi tik specialieji biologinės įvairovės palaikymo kirtimai.

Dalies miškų buveinių tipų (9010 *Vakarų taigos, 91D0 *Pelkinių miškų, 9050 Žolių turtingų eglynų, 9020 *Plačialapių ir mišrių miškų, 9080 Pelkėtų lapuočių miškų) geros būklės buveinių plotas yra reikšmingai (25–50 %) didesnis teritorijose, kuriose nevykdoma ūkinė veikla (I gr. miškuose).

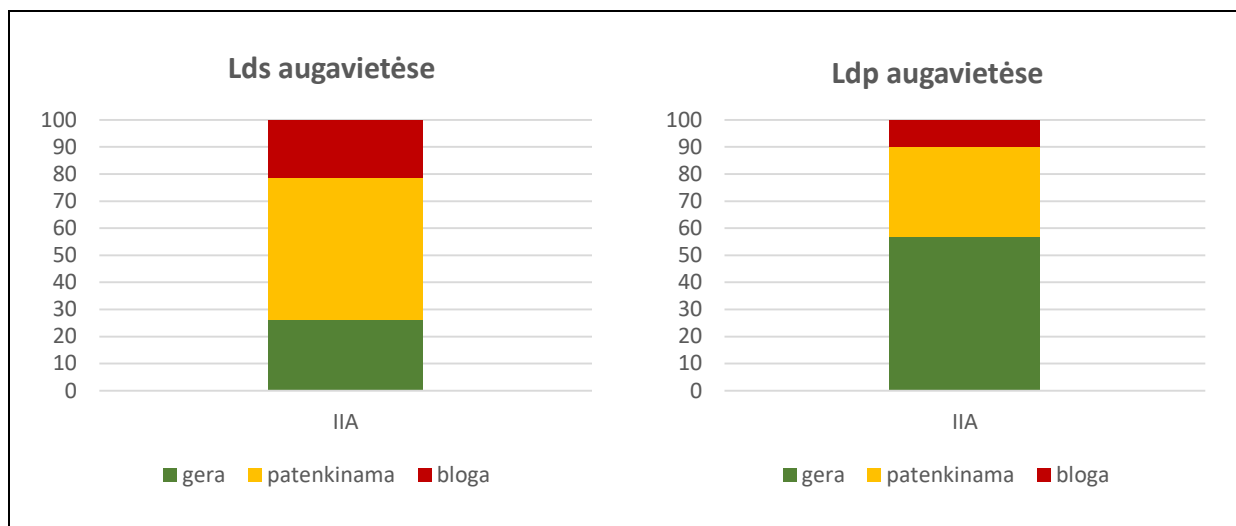
Dalies miškų buveinių tipų geros būklės buveinių santykinio ploto skirtumas tarp I gr. ir IIA bei III gr. miškų yra mažesnis nei 25 % (9160 Skroblynų, 91E0 Aliuvinių miškų), tačiau ūkiniuose (IV gr. miškuose) geros būklės buveinių yra reikšmingai mažiau (6 pav.).

6 pav. Ūkinės veiklos reglamentavimo įtakos miškų buveinių būklei pavyzdžiai. Skirtingos būklės 91D0 *Pelkinių miškų ir 9160 Skroblynų buveinių santykinis plotas skirtingoms grupėms priskirtuose miškuose (visose būdingose augavietėse).

Likusių buveinių tipų geros būklės buveinių santykinė dalis visų grupių miškuose skiriasi santykinai nedaug (9060 Spygliuočių miškai ant ozų, 9070 Medžiais apaugusios ganyklos, 9180 Griovių ir šlaitų miškai, 91F0 Paupių guobynai, 91T0 Kerpiniai pušynai). Kiek didesni skirtumai nustatyti kerpinių pušynų buveinėse, tačiau nepriklausomai nuo miškų grupės dominuoja blogos būklės buveinės.

Buveinių būklės skirtumai yra reikšmingai įtakojami augaviečių tinkamumo konkrečiam buveinės tipui. Pvz., geros būklės 9160 Skroblynų buveinių santykinis plotas Lds augavietėse potencialiai bus mažesnis nei Ldp augavietėse, kas sietina su didesniu eglių konkurencingumu labiau užmirkstančiomis sunkaus dirvožemio sąlygomis. Netinkamose augavietėse dėl vykdytos ūkinės veiklos, rečiau dėl natūralių pažaidų, tam tikrame medyno vystymosi etape gali susiformuoti kriterijus atitinkančios buveinės, tačiau jos neilgalaikės ir jų geros būklės palaikymas reikalautų nuolatinio tvarkymo.

7 pav. 9160 Skroblynų buveinių būklės skirtumai IIA gr. miškuose Lds ir Ldp augavietėse.

Nustatytos buveinių ploto ir būklės priklausomybės nuo taikomos miškų grupės ir augavietės tendencijos leido ekstrapoliuoti duomenis kitų analogiškų leidžiamais miškų kirtimo būdais grįstų ir neseniai įvestų reglamentų poveikio įvertinimui, pvz., Bendrųjų buveinių ir paukščių apsaugai svarbių teritorijų nuostatų ar Specialiųjų žemės naudojimo sąlygų įstatymo. Vertinant atsižvelgta į suplanuotą „Natura 2000“ teritorijų plėtrą (remiantis prielaida, kad visos atrinktos BAST steigimui vietovės bus įsteigtos). Apsaugos pakankamumo vertinimo tikslais kiekvieno buveinių tipo plotų apsauga pagal taikomus ūkinio naudojimo reglamentas ir įtaką geros būklės buveinių procentui buvo suskirstyta į 5 kategorijas:

Perteklinė apsauga – griežtas ūkinės veiklos ribojimas apsunkina reikalingą ekstensyvų naudojimą ar natūralių procesų imitavimą ir sąlygoja palaipsnį saugomų EB svarbos buveinių tipų transformaciją į kitus tipus.

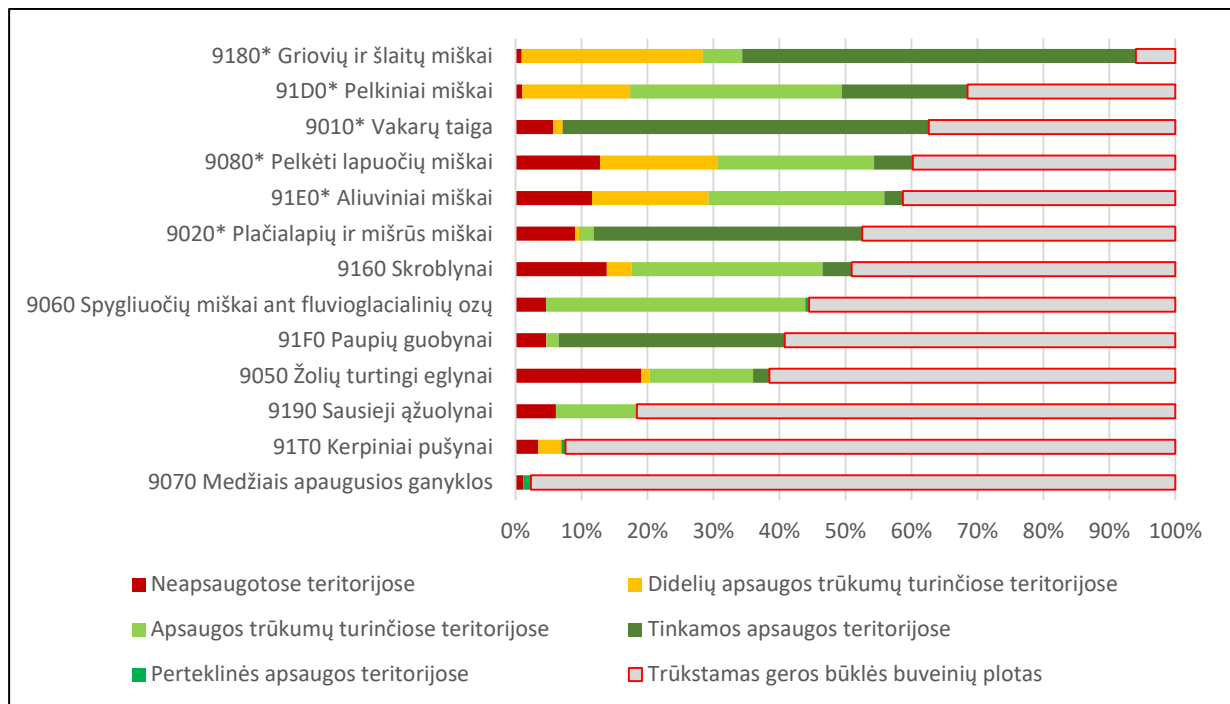
Tinkama apsauga – veiklos reglamentavimas ir pritaikytos ekologinių sąlygų atkūrimo priemonės užtikrina prielaidas saugomų buveinių atsikūrimui potencialiame plote, ilgalaikiam išlikimui ir geros būklės buveinių susiformavimui **81–100 %** buveinių ploto.

Trūkumų turinti apsauga – veiklos reglamentavimas užtikrina ilgalaikį inventorizuotų buveinių išlikimą ir atsikūrimą. Buveinių santykinis plotas augavietėse yra mažiau kaip 1,5 karto mažesnis nei tinkamos apsaugos miškuose ir (ar) geros būklės buveinės sudaro **51–80 %** buveinių ploto.

Didelių trūkumų turinti apsauga – veiklos reglamentavimas ir ekologinės sąlygos būdingose augavietėse sudaro prielaidas 1,5–3 kartus mažesniai buveinių plotui nei tinkamos apsaugos teritorijose ir (ar) geros būklės buveinių dalis sudaro **26–50 %**.

Apsaugos nėra arba ji neefektyvi. Buveinės trumpalaikės, buveinių santykinis plotas būdingose augavietėse 5 ir daugiau kartų mažesnis nei tinkamos apsaugos teritorijose ir (ar) geros būklės buveinių dalis sudaro **0–25 %**.

Apskaičiavus kiekvieno buveinės tipo geros būklės buveinių potencialų plotą skirtingo apsaugos pakankamumo teritorijose nustatytas potencialus trūkstamas geros būklės buveinių plotas (8 pav.).

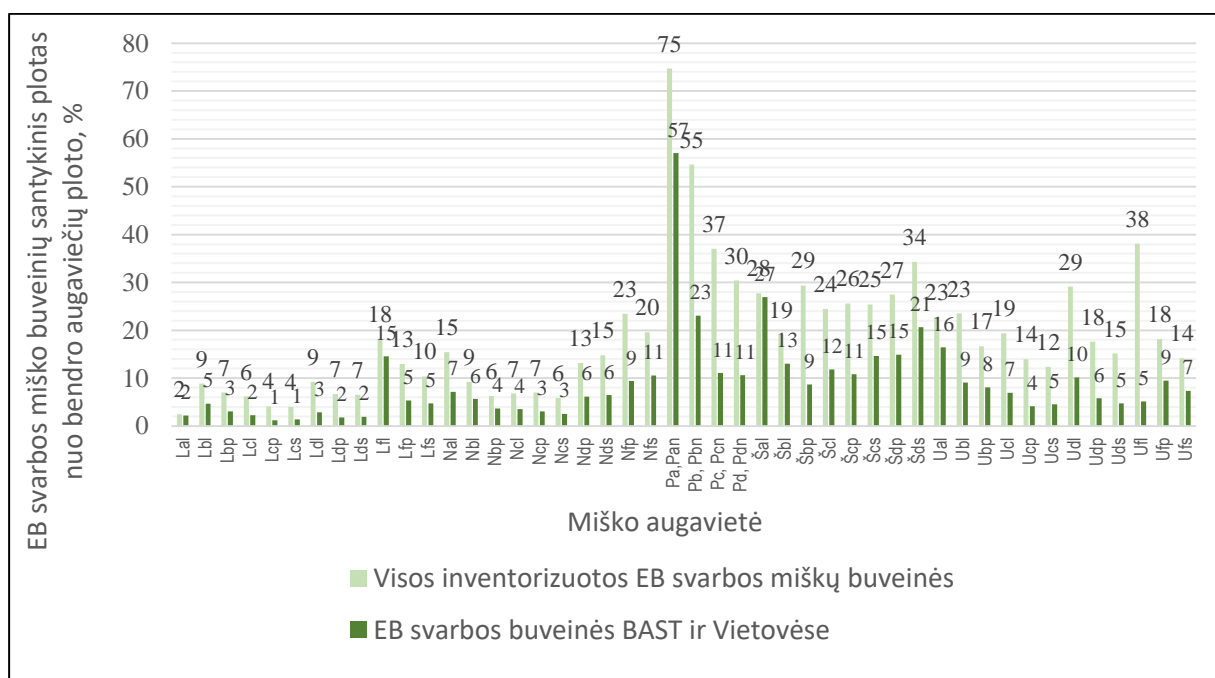
8 pav. EB svarbos geros būklės buveinių siekiamo ploto potenciali dalis skirtingos apsaugos teritorijose ir potencialus trūkumas (%), lyginant su siekiamu apsaugoti buveinių plotu (90 % palankaus referencinio ploto).

Mažiausias santykinis geros būklės buveinių ploto trūkumas (mažiau nei 10 %) nustatytas 9180* griovių ir šlaitų buveinių atveju. Antroje vietoje – 91D0* Pelkinių miškų buveinės. Abiejų šių tipų bendras bruožas – nepalankios sąlygos miškų ūkinės veiklos vykdymui. **Didžiausias geros būklės buveinių ploto trūkumas nustatytas neprioritetinių EB svarbos buveinių tipų, kurių pagal „Natura 2000“ tinklo steigimo reikalavimus pakanka BAST tinkle apsaugoti 20 % nuo referencinio ploto.** Dauguma šių buveinių tipų reikalauja specifinio ūkinio naudojimo reglamentavimo ir (ar) gamtotvarkos priemonių taikymo. Tarp neprioritetinių buveinių tipų išsiskiria 9050 Žolių turtingi eglynai, kurių nemažai buvo inventorizuota steigiamuose BAST, tačiau jų apsauga nebuvo numatyta apsaugos tiksluose, nes jau buvo pasiektas privalomas 20 % slenkstis (šiuo metu BAST tinkle saugoma apie 23 %). Mažas šių buveinių apsaugos procentas tinkamos apsaugos plotuose sąlygoja mažą bendrą geros būklės buveinių plotą. Geresnė situacija yra 9160 buveinių, kurių BAST tinkle saugoma beveik 47 % referencinio ploto. **Tai iliustruoja būtinybę pereiti į naują „Natura 2000“ tinklo plėtros etapą, kuriame būtų orientuojamasi į galutinius biologinės įvairovės išsaugojimo tikslus, kuriuos reikia pasiekti pagal Buveinių direktyvą, o ne privalomus formalius šio tinklo steigimo reikalavimus. ST plėtra turėtų padėti spręsti nustatytus apsaugos trūkumus.**

2.2.5. EB svarbos buveinių tipų variacijos ir jų apsaugos užtikrinimo prielaidos

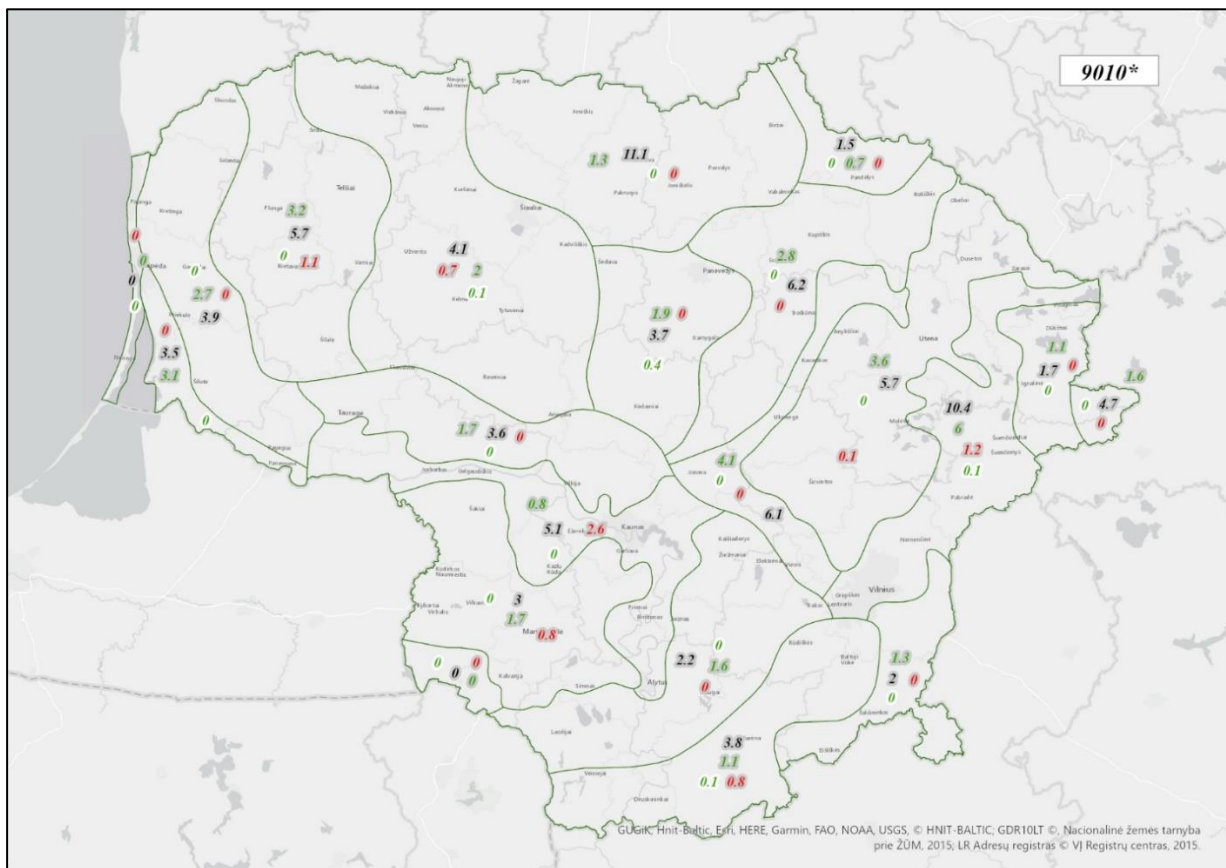
EB svarbos buveinių tipai dažniausiai gali formuotis kelių tipų augavietėse. Tai, taip pat klimatiniai bei mikroklimatiniai skirtumai apsprendžia buveinių tipų variacijas. **Biologinės įvairovės išsaugojimas yra neatsiejamas nuo EB svarbos buveinių tipų variacijų išsaugojimo.** Dalis jų yra išskiriamos kaip potipiai, tačiau šiuo metu nėra aiškių metodinių nuorodų kaip užtikrinti, kad buveinių potipiai būtų reprezentuojami apsaugos tiksluose, atsižvelgiant į jų formavimosi potencialą.

Visų inventorizuotų buveinių ir „Natura 2000“ tinkle saugomų buveinių santykinės dalies skirtinguose augaviečių tipuose nustatymas leidžia apytiksliai įvertinti buveinių variacijų apsaugos užtikrinimo tolygumą. **Analizės rezultatai rodo, kad skirtingose augavietėse inventorizuotų EB svarbos buveinių ir „Natura 2000“ tinklo apsaugos tiksluose numatytų apsaugoti buveinių santykiniai plotai reikšmingai skiriasi.** Tai apsprendžia ūkinio naudojimo intensyvumo skirtumai, kurie savo ruožtu priklauso nuo tinkamumo ūkiniam naudojimui (pvz., šlaitų augavietės ar nederlingos pelkinės augavietės yra mažiau palankios), naudojimo ribojimų taikymo apimčių (pvz. stačiuose šlaituose kirtimai ribojami dėl galimos erozijos), dominuojančių medžių rūšių kirtimo amžiaus, sanitarinių priemonių taikymo intensyvumo skirtinguose medynuose, augaviečių įtakos medynų ilgaamžiškumui ir kitų priežasčių. Itin mažas santykinis ir apsaugos tiksluose įrašytų buveinių plotas nustatytas laikinai perteklinio drėgnumo (L) ir kai kuriose normalaus drėgnumo (N) augavietėse (9 pav.). Tai neigiamai įtakoja šioms augavietėms būdingų 9050 Žolių turtingų eglynų, 9020 *Plaćialapių ir mišrių miškų bei 91E0 Aliuvinių buveinių variacijų ir susijusių rūšių išsaugojimo galimybes. Plėtojant saugomų teritorijų tinklą tikslinga apsaugoti didesnę šiose augavietėse esančių buveinių dalį ir (ar) sudaryti prielaidas naujų buveinių formavimuisi.

9 pav. Inventorizuotų ir „Natura 2000“ tinkle numatytų saugoti EB svarbos miškų buveinių santykiniai plotai miškų augavietėse.

Siekiant užtikrinti EB svarbos buveinių tipų variacijų apsaugą, būtina užtikrinti jų tolygesnį pasiskirstymą tarp skirtingomis sąlygomis pasižyminčių arealo dalių, kuriose buveinės to paties tipo augavietėse gali skirtis biologinės įvairovės elementais. Pagal biologinės įvairovės pasiskirstymo teritorinius dėsningumus Lietuvoje yra išskirti 22 biogeografiniai rajonai. Norint nustatyti ar EB svarbos miško buveinių tipų apsauga yra tolygiai užtikrinama tarp biogeografinių rajonų, buvo apskaičiuotas buveinių santykinis plotas biogeografinių rajonų saugomose teritorijose lyginant su tų rajonų buveinių formavimosi potencialu (10 pav.). Tokiu būdu buvo įvertintos tik didelius plotus užimančios buveinės, kurių paplitimo dėsningumai didžiaja dalimi yra apspręsti tinkamų augaviečių. Buveinių formavimosi potencialas nustatytas pagal buveinių santykinio pasiskirstymo dėsningumus augavietėse I gr. miškuose ir perskaičiavus rezultatus pagal Lietuvos miško augaviečių tipų erdvinį duomenis.

10 pav. Buveinių tipų apsaugos tolygumo įvertinimo pavyzdys. Saugomo 9010* buveinių (augaviečių) ploto santykinė dalis nuo formavimosi potencialo ploto biogeografiame rajone (BAST – juoda skaičių spalva, GR (absoluti dauguma GR yra ir BAST) – raudona spalva, GKD BAST – žalia spalva ir GKD už BAST ribų – žalia spalva baltu apvadu).

Analizė atskleidė buveinių tipų apsaugos netolygumus, kuriuos tikslinga mažinti planuojant saugomų teritorijų plėtrą ir EB svarbos buveinių apsaugą skirtingo apsaugos reglamentavimo teritorijose.

2.2.6. Su miškų ekosistemomis susijusių rūšių apsaugos pakankamumo vertinimas

Nacionalinės 2013–2018 m. laikotarpio nacionalinės ataskaitos apie Buveinių direktyvos įgyvendinimą duomenimis, 15 su miškų apsauga susijusių rūšių yra nepalankios-netinkamos, 2 rūšys – nepalankios-blogos ir 8 rūšys – nežinomos apsaugos būklės. EB svarbos rūšių apsaugos būklė nacionaliniu mastu vertinama pagal populiacijų dydį ir jų kaitos tendencijas, buveinių tinkamumą bei jų kaitos tendencijas. Tik penkių rūšių palanki referencinė populiacija buvo laikoma artima nustatyta. Net 17 rūšių palanki referencinė populiacija turėtų būti didesnė, o vienos iš jų (baltojo kiškio) – daug didesnė nei nustatyta. Kaip ir EB svarbos buveinių atveju, tikslios reikšmės nebuvo nustatytos, tačiau tai reiškia, kad šių rūšių populiacijos turi būti padidintos. 8 iš tų 17 rūšių buveinių plotas yra nepakankamas ir (ar) mažėja, todėl tinkamą populiacijos dydį galima pasiekti tik didinant tinkamų buveinių plotą.

Atkreiptinas dėmesys, kad didžioji dalis šių rūšių (pvz.: smiltyninis gvazdikas, niūriaspalvis auksavabalys, europinis plačiaausis) yra susijusios su ekotonais, t. y. priklausomos nuo medynų, kuriems paprastai keliami aukšti brandos ir natūralios struktūros reikalavimai (9010*, 9020* buveinės), besiribojančių natūralių pievų ar ganyklų, kurių palaikymui reikalingas ekstensyvus naudojimas, ir pelkių bei vandens telkinių, kuriems keliami natūralumo reikalavimai. Tai iliustruoja, kad itin svarbus gamtinių kompleksų, apimančių skirtingas ekosistemas, integralus valdymas. Dalis rūšių taip pat susijusios su miškų ekstensyviu naudojimu, galvijų ganymu, gaisrų poveikiu (pvz.: vėjalandė šilagėlė, plačialapė klumpaitė, kalninė arnika).

Devynių paukščių rūšių, kurios yra susijusios su miškų ekosistemomis ir kurioms turi būti steigiamos saugomos teritorijos, populiacijos yra stabilios (trumpalaikė tendencija), aštuonių – mažėjančios ir devynių – didėjančios. Populiacijų mažėjimo tendencijomis pasižyminčios rūšys dažnai yra susijusios su brandžiais, ne retai drėgnais, medynais (pvz.: juodasis gandraus, baltnugaris genys, tetervinas), taip pat svarbūs ekotonai, miško laukymės, kirtavietės, ekstensyviai naudojamos besiribojančios ganyklos, vandens telkinių pakrantės ar hidrologinio režimo palaikomos plynės.

Daugumos su miškų ekosistemomis susijusių EB svarbos rūšių apsaugai nėra reikalingi dideli griežtos apsaugos teritorijų masyvai. Daug svarbesnė yra įvairios brandos medynų, apimančių perbrendusius, turtingus negyva mediena, ir atvirų pelkių, pievų ir vandens telkinių mozaika, kurią paskutinius šimtmečius užtikrindavo ekstensyvi žmonių ūkinė veikla.

2.3. Pelkių buveinių ir rūšių apsaugos pakankamumas

2.3.1. Apsaugos būklė

Remiantis Europos Komisijai pateiktomis ataskaitomis apie Buveinių direktyvos įgyvendinimą ir prioritetinių veiksmy programą, **pagal ploto kriterijų palankios apsaugos būklės yra laikomas tik vienas pelkių buveinių tipas. Visi likę buveinių tipai – nepalankios-netinkamos būklės, o dviejų buveinių tipų (7110* Aktyvių aukštapelkių ir 7230 Šarmingų žemapelkių) plotas turėtų būti didesnis (7 lentelė).**

Pagal struktūros ir funkcijų kriterijų palankios apsaugos būklės yra laikomas vienas buveinės tipas (7220*), nepalankios-netinkamos – 2, nepalankios-blogos – net 5 tipai. Lietuvos ataskaitoje pateikti duomenys buvo paremti geriausia to meto prieinama informacija ir ekspertiniu vertinimu. LITPAS projekto metu atliktoje buveinių būklės analizėje naudoti buveinių inventorizavimo duomenys patikslinti BAST atrankos ir steigimo metu, kada pagal parengtus kriterijus buvo nustatoma buveinių būklė.

7 lentelė. EB svarbos pelkių buveinių tipų apsaugos būklės vertinimas, referenciniai ir siektini palankūs referenciniai plotai Lietuvoje.

Kodas	Pavadinimas	Ataskaitoje EK apie Buveinių direktyvos įgyvendinimą Lietuvoje (2015 m.)				Plotas, taikytas saugomų teritorijų plėtros pasiūlymų rengimui	
		Apsaugos būklės vertinimas pagal struktūrą ir funkcijas	Apsaugos būklės vertinimas pagal plotą	Nustatytas referencinis plotas (ha)	Siektinas palankus referencinis plotas (ha)	Siektinas palankus referencinis plotas (ha)	Siektinas geros būklės buveinių plotas (ha)
7110	*Aktyvios aukštapelkės	Napalanki-bloga (U2)	Nepalanki-netinkama (U1)	12540	>12540	15048	13543
7120	Degradavusios aukštapelkės	Nepalanki-netinkama (U1)	Nepalanki-netinkama (U1)	6712	–	–	–
7140	Tarpinės pelkės ir liūnai	Napalanki-bloga (U2)	Nepalanki-netinkama (U1)	6500	≈6500	7150	6435
7150	Plikų durpių saidrynai	Nepalanki-netinkama (U1)	Nepalanki-netinkama (U1)	143	≈143	157	142
7160	Nekalkingi šaltiniai ir šaltiniuotos pelkės	Napalanki-bloga (U2)	Nepalanki-netinkama (U1)	396	≈396	436	392
7210	*Žemapelkės su šakotąja ratainyte	Napalanki-bloga (U2)	Nepalanki-netinkama (U1)	79	≈79	87	78
7220	*Šaltiniai su besiformuojančiais tufais	Palanki (FV)	Palanki (FV)	17	≈17	17	15
7230	Šarmingos žemapelkės	Napalanki-bloga (U2)	Nepalanki-netinkama (U1)	938	>938	1126	1013

2.3.2. Svarbiausi EB svarbos pelkių buveinių ir su pelkių ekosistemomis susijusių rūšių apsaugos būklę įtakojantys veiksniai ir grėsmės

Kadangi pelkių ekosistemos yra pereinama vystymosi stadija tarp vandens ir sausumos, **visų tipų buveinėms svarbios grėsmės susijusios su hidrologiniais pokyčiais** (sausinimu, besiribojančių vandens telkinių hidrologinio režimo pertvarkymais, gruntinio ar paviršinio vandens naudojimu, taip pat klimato kaitos poveikiu). **ST steigimas sudaro prielaidas išspręsti su hidrologinių sąlygų pertvarkymais susijusias grėsmes**, tačiau sprendimo iššūkiai yra susiję su tuo, kad hidrologiniai pertvarkymai įgyvendinami melioracinėmis sistemomis. Jas eliminuojant gali būti paveikiami reikšmingai didesni plotai ir ūkinio naudojimo galimybės juose nei norimos apsaugoti pelkinės ekosistemos. Atsižvelgiant į neigiamą poveikį ūkiniam naudojimui, **griežtos apsaugos taikymas yra tinkamiausias daugelio pelkinių buveinių apsaugai**. Klimato kaitos neigiamas poveikis pelkių buveinėms taip pat daugiausia pasireiškia per įtaką hidrologiniam režimui. **ST steigimas negali eliminuoti šios grėsmės, tačiau hidrologinių sąlygų natūralizavimas gali padidinti pelkių atsparumą klimato kaitai**.

Natūrali sukcesija – taip pat visiems buveinių tipams svarbi grėsmė. Ji negali būti pilnai išspręsta, bet jos sumažinimas skirtingiems buveinių tipams reikalauja skirtingų sprendimų, kurie susiję su augalijos biomasės (medžių ir (ar) žolinės) periodiniu šalinimu. Keturių buveinių tipų (7140, 7160, 7210 ir 7230) natūralią sukcesiją istoriškai skirtingu lygmeniu stabilizuodavo tradicinis naudojimas (šienavimas ir (ar) ganymas). Ypač nuo tradicinio naudojimo priklausomos 7230 buveinės, taip pat 7140 buveinės, esančios mažiau palankiose hidrologinėse sąlygose, kurios nesudaro prielaidų atvirų buveinių išlikimui. Tradicinio naudojimo palaikymas potencialiai galimas specialiai sukurtais ekonominiais skatinimo mechanizmais. **Vien ST plėtra negali užtikrinti reikiamo šių buveinių palaikymo masto**. Mažesni 7160 ir 7210 buveinių tipų plotai sudaro prielaidas užtikrinti jų tvarkymą steigiant ST ir numatant jose gamtotvarkos priemones, tačiau pagrindinį dėmesį reikėtų skirti procesą stabilizuojančių hidrologinių sąlygų palaikymui ar atkūrimui.

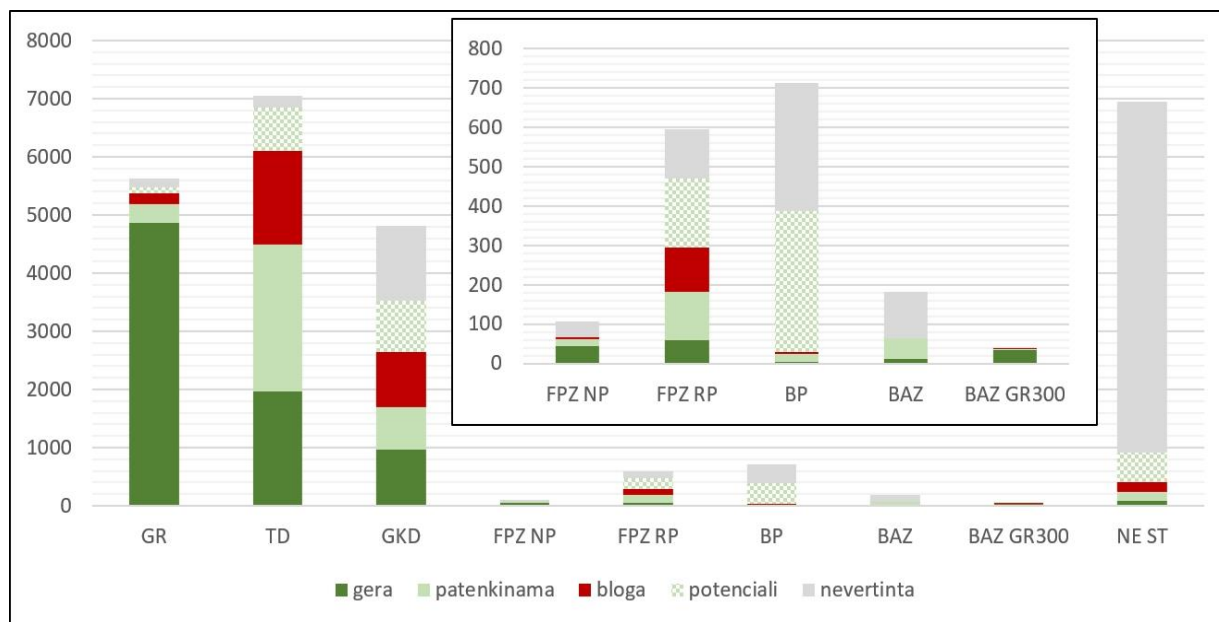
Žemės ūkio sąlygota tarša – dar viena visoms pelkinėms buveinėms svarbi grėsmė. Ji turėtų būti sprendžiama bendraisiais žemės ūkio taršos mažinimo reglamentais ir skatinimo priemonėmis (tręšimo normų, beariminės žemdirbystės, sėjomainos, vandens telkinių apsaugos juostų ir kt.). **ST steigimas nėra tinkamiausias instrumentas šios grėsmės suvaldymui**.

Durpių gavyba – grėsmė daliai pelkinių buveinių tipų. ST steigimas yra tinkamas šiai grėsmei spręsti, tačiau, atsižvelgiant į ekologines durpių gavybos pasekmes, potencialiai efektyviausias būdas šalies mastu – priimti sprendimą atsisakyti naujų pelkių ar jų dalių sausinimo durpių gavybos tikslais ir ieškoti alternatyvų durpių substratų gamyboje.

Kitos aktualios problemos, tokios kaip probleminių vietinių ar invazinių rūšių plitimas gali būti nedideliu mastu sprendžiamos ST gamtotvarkos priemonėmis, tačiau jų taikymo mastas labai susijęs su turimais resursais ir labiau tinkamas nedidelėms itin vertingoms teritorijoms, nei buveinių būklės pagerinimui šalies mastu.

2.3.3. Apsaugos reglamentavimo įtaka santykiniam pelkių buveinių plotui ir būklei

Didžioji dalis (daugiau kaip 70 %) pelkių buveinių yra inventorizuotos nacionalinėse ST, kuriose reglamentavimas riboja hidrologinių sąlygų keitimą. Penktadalis pelkių buveinių saugoma gamtiniuose rezervatuose. Juose geros būklės pelkių buveinės sudaro virš 90 % (11 pav.). Tai daugiausia 7110, 7140 ir 7150 tipų buveinės.

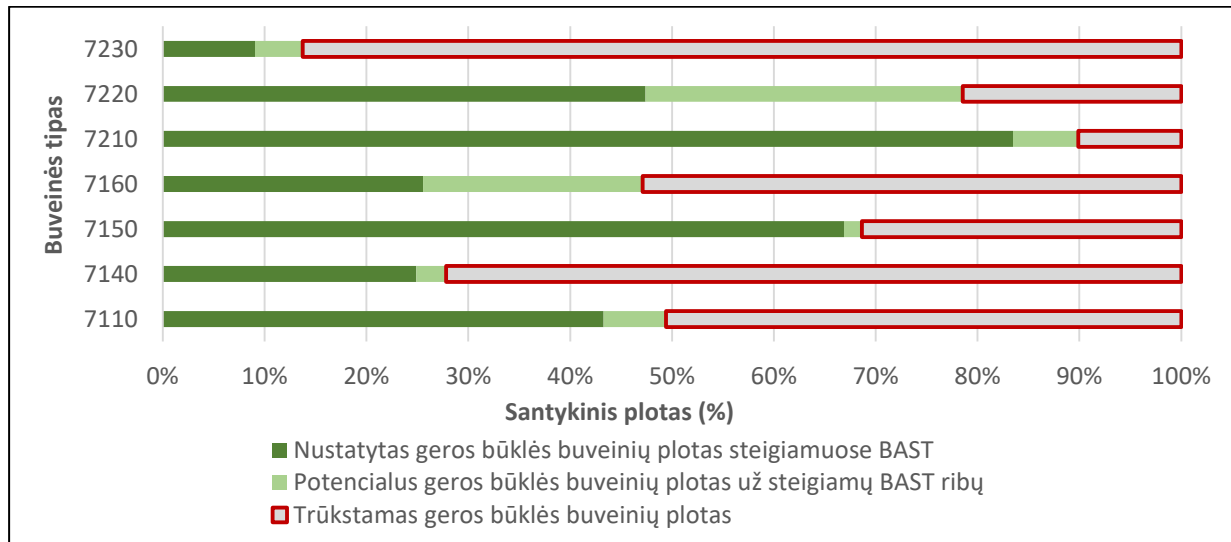

11 pav. EB svarbos pelkių buveinių plotas ir būklė saugomose teritorijose ir už jų ribų.

Santrumpų paaiškinimai: GR – gamtiniai rezervatai, TD – telmologiniai draustiniai, GKD – kiti gamtiniai ir kompleksiniai draustiniai, FPZ NP – kitos nacionalinių parkų funkcinio prioriteto zonos (įskaitant kultūrinius draustinius), FPZ RP – kitos regioninių parkų ir biosferos rezervatų funkcinio prioriteto zonos (įskaitant kultūrinius draustinius), BP – biosferos poligonai, BAZ GR300 – gamtinių rezervatų buferinės apsaugos zonų dalys (300 m pločio juosta nuo rezervato ribos, kurioje draudžiami pagrindinio naudojimo plyni kirtimai), BAZ – kitos saugomų teritorijų buferinės apsaugos zonos ar jų dalys, NE ST – plotai už saugomų teritorijų ir jų buferinės apsaugos zonų ribų.

Nors grafikuose akivaizdūs geros būklės buveinių santykinio ploto skirtumai skirtingose ST, tačiau negalima teigti, kad pelkių buveinių santykinis plotas priklauso nuo reglamentavimo skirtumų. Jis didžiąja dalimi buvo apspręstas įsteigiant ST, kas apsaugojo nuo sausavimo, durpių eksploatavimo ar apmiškinimo. Vėlesnė ploto kaita buvo įtakojama natūralios sukcesijos bei ją modifikuojančių veiksnių: buvusių hidrologinio režimo pertvarkymų (tiesioginio sausavimo ar pakeitimų gretimose teritorijose) poveikio, klimato kaitos sąlygoto vandens balanso, kritulių pasiskirstymo metų bėgyje ir temperatūros pokyčių, taršos ir ekstensyvaus naudojimo pokyčių. Tie patys faktoriai apsprėdė ir buveinių būklę. Kadangi ST reglamentai negali įtakoti pelkių sukcesijos, klimato kaitos, taip pat yra mažai efektyvūs taršai reguliuoti, ST įtaka gerinant buveinių būklę gali pasireikšti per atskirų pelkių hidrologinių sąlygų atkūrimą ir kitas gamtotvarkos veiklas, imituojančias nutrūkusį ekstensyvų naudojimą, palaikančias buveines tam tikroje sukcesijos stadijoje.

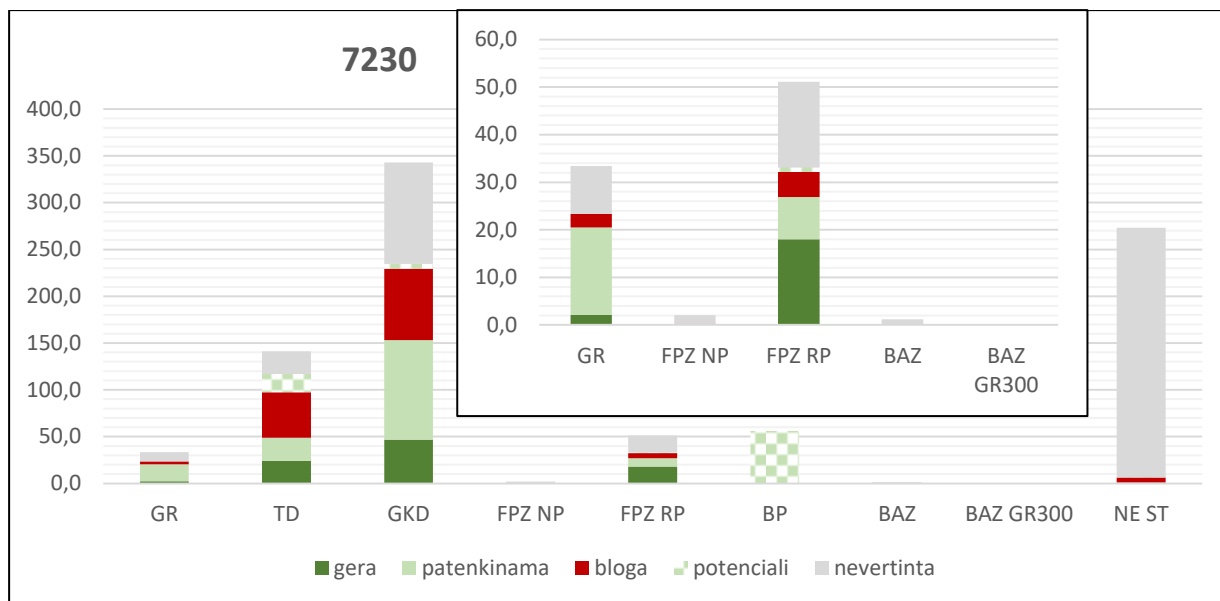
Remiantis geros būklės buveinių santykiniu plotu saugomose teritorijose ir už jų ribų apskaičiuoti potencialūs EB svarbos pelkių buveinių tipų santykiniai geros būklės buveinių plotai. Skirtingų tipų plotai reikšmingai skiriasi. Pvz. 7150 Plikų durpių saidrynų visos įvertintos būklės buveinės yra geros būklės, tačiau bendras patikslintas buveinių plotas yra beveik 30 % mažesnis už referencinį, todėl palankus referencinis plotas galėtų būti pasiektas tik suformuojant papildomus buveinių plotus (12 pav.).

12 pav. EB svarbos pelkių buveinių plotas ir būklė saugomose teritorijose ir už jų ribų.

Arčiausiai siekiamo yra 7210 Žemapelkių su šakotąja ratainyte geros būklės buveinių plotas. Nors tik apie pusė įvertintų šio tipo buveinių yra geros būklės, tačiau patikslintas bendras buveinių plotas sudaro 180 % pirminės inventorizacijos metu nustatyto referencinio ploto.

Didžiausias trūkumas nustatytas 7230 šarmingų žemapelkių. Tai nuo ekstensyvaus tvarkymo priklausomos buveinės, todėl pasyvi apsauga nesudaro prielaidų jų išsaugojimui. Didžioji jų dalis (beveik 40 %) yra gamtiniuose ir kompleksiniuose draustiniuose, kur geros būklės buveinės sudaro tik 20 %. Apie 30 % šio tipo buveinių yra už ST ribų (13 pav.). Dalies buveinių prastesnė būklė iš dalies yra susijusi su sausiniu. Tokiais atvejais ST steigimas sudarytų prielaidas kompleksiskam hidrologinio režimo atkūrimui. Visais atvejais būklės pagerinimui ar palaikymui tikslinga taikyti ekonominius skatinimo mechanizmus, kurie leistų motyvuoti ūkininkus pelkėse ganyti ir (ar) šienauti. Saugomų teritorijų plėtra turėtų pridėtinę vertę, jei reikėtų užtikrinti priežiūrą valstybinėje žemėje. Panaši situacija ir su 7140 Tarpinių pelkių buveinėmis. Dalies šių buveinių būklė yra santykinai stabili, tačiau reikšminga dalis buvo suformuota jas ganant, šienaujant. Nutrūkus šiai veiklai buveinės apauga mišku, todėl apsaugos tikslų nepavyks pasiekti be efektyvių tinkamo naudojimo skatinimo priemonių.

13 pav. 7230 Šarmingų žemapelkių buveinių santykinis plotas ir būklė saugomose teritorijose ir už jų ribų.

7110 Aktyvių aukštapelkių geros būklės buveinės sudaro apie pusę siektino ploto. Geros būklės buveinių ploto padidinimas iš dalies galimas taikant gamtotvarkos priemones, tačiau reikšmingų pokyčių tikėtis yra sudėtinga. Bendras buveinių plotas potencialiai gali būti padidintas kompleksiškai atkuriant hidrologinį režimą sausavimo paveiktose ar durpių eksploatacijai naudotose teritorijose. Tai nėra atlikta ir dalyje esamų ST, todėl tam turėtų būti skirtas prioritetas. Dalies ST režimas ir (ar) ribos nesudaro prielaidų atkūrimui, todėl reikalinga tikslinti ribas ar keisti apsaugos režimą. Griežtos apsaugos taikymas tam yra palankiausias.

2.3.4. Su pelkių ekosistemomis susijusių EB svarbos rūšių apsaugos pakankamumo vertinimas

Šešios su pelkių ekosistemomis susijusios EB svarbos rūšys, kurioms turi būti steigiamos ST, yra nepakankamos apsaugos būklės. Trys iš jų – blogos būklės. Penkių rūšių populiacijos turėtų būti padidintos, nes jų buveinių plotai mažėja. Palankiausi šioms rūšims buveinių tipai yra 7230, 7140 ir 7160, taigi, siekdami jų išsaugojimo potencialiai padidintume ir šių rūšių populiacijas.

Aštuonių su pelkių ekosistemomis susijusių EB svarbos paukščių rūšių, kurioms turi būti steigiamos ST, populiacijos mažėja (trumpalaikis ir (ar) ilgalaikis trendas), tačiau daugumos rūšių pelkinės buveinės nėra pagrindinėmis veisimosi ar maitinimosi vietomis. Didžiausią įtaką šių rūšių populiacijoms turėtų pažeistų žemapelkinių durpynų hidrologinių sąlygų atkūrimas, ypač jei būtų derinamas su ekstensyviu naudojimu.

2.4. Pievų buveinių ir rūšių apsaugos pakankamumas

2.4.1. Apsaugos būklė

Remiantis Europos Komisijai pateiktomis ataskaitomis apie Buveinių direktyvos įgyvendinimą ir prioritetinių veiksmų programa, pagal ploto kriterijų palankios apsaugos būklės yra laikomi trys pievų buveinių tipai, du – nepalankios-netinkamos ir keturi – nepalankios-blogos. Šešių EB svarbos buveinių tipų plotas turėtų būti didesnis nei nustatytas referencinis (8 lentelė). Pagal struktūros ir funkcijų kriterijų nežinomos apsaugos būklės yra laikomas vienas buveinės tipas, nepalankios-netinkamos – 3, nepalankios-blogos – net 5 tipai.

8 lentelė. EB svarbos pievų buveinių tipų apsaugos būklės vertinimas, referenciniai ir siektini palankūs referenciniai plotai Lietuvoje.

Kodas	Pavadinimas	Ataskaitoje EK apie Buveinių direktyvos įgyvendinimą Lietuvoje (2013–2018 m.) ¹³				Plotas, taikytas saugomų teritorijų plėtros pasiūlymų rengimui	
		Apsaugos būklės vertinimas pagal struktūrą ir funkcijas	Apsaugos būklės vertinimas pagal plotą	Nustatytas referencinis plotas (ha)	Siektinas palankus referencinis plotas (ha)	Siektinas palankus referencinis plotas (ha)	Siektinas geros būklės buveinių plotas (ha)
6120	*Karbonatinių smėlynų pievos	Napalanki-bloga (U2)	Napalanki-bloga (U2)	160	>160	320	288
6210	Stepinės pievos	Napalanki-bloga (U2)	Napalanki-bloga (U2)	2 750	>2 750	5 500	4 950
6230	*Rūšių turtingi briedgaurynai	Napalanki-bloga (U2)	Napalanki-bloga (U2)	216	>216	432	389
6270	*Rūšių turtingi smilgynai	Nežinoma (XX)	Palanki (FV)	22 500	≈22 500	22 500	22 500
6410	Melvenynai	Napalanki-bloga (U2)	Napalanki-bloga (U2)	617	>617	1 234	1 111
6430	Eutrofiniai aukštieji žolynai	Nepalanki-netinkama (U1)	Nepalanki-netinkama (U1)	1 755	>1755	2 106	1 895
6450	Aliuvinės pievos	Nepalanki-netinkama (U1)	Palanki (FV)	14 790	≈14 790	14 790	13 311
6510	Šienaujamos mezofitų pievos	Nepalanki-netinkama (U1)	Palanki (FV)	31 900	≈31 900	31 900	28 710
6530	*Miškapievės	Napalanki-bloga (U2)	Nepalanki-netinkama (U1)	900	>900	1 800	1 620

¹³ [Ataskaitos Europos Komisijai apie Buveinių direktyvos įgyvendinimą Lietuvoje \(2013–2018 m. laikotarpis\)](#)

2.4.2. Svarbiausi pievų buveinių ir susijusių rūšių apsaugos būklę įtakojančios veiksniai ir grėsmės

Svarbiausios visų pievų buveinių tipų grėsmės yra susijusios su tradicinio pievų naudojimo atsisakymu, dėl to vykstančiu organinės medžiagos kaupimusi, natūralia sukcesija, sąlygojančia transformaciją į miškų buveines. Šiuo metu „Natura 2000“ tinkle yra saugoma 15–42 % skirtingų pievų tipų buveinių, tačiau šių grėsmių suvaldymui **ST plėtra nėra tinkamiausias instrumentas**, nes tai daugeliu atvejų neužtikrina pievų priežiūros net ir valstybinėje žemėje. ST steigimas potencialiai tinkamas išskirtinėse rūšių koncentracijos vietose, kur atlieka ir svarbų demonstracinį vaidmenį. Pagrindinis įrankis ekstensyvaus naudojimo užtikrinimui yra ekonominių skatinimo mechanizmų kūrimas, tobulinimas, diegimas.

Visiems pievų buveinių tipams ne mažiau svarbios grėsmės susijusios su žemės ūkio veiklų intensyvėjimu (intensyviu ganymu, žolynų persėjimu, pavertimu ariama žeme) ar apmiškinimu. Šias grėsmes ST steigimas padeda spręsti, tačiau pievų apsaugą užtikrina ir specialiųjų žemės naudojimo sąlygų įstatymo nuostatos, taip pat žemės ūkio reglamentai, pagal kuriuos turi būti užtikrinamas 2018 m. nustatytas pievų plotas šalyje. Šiuo atveju **ST steigimas neduoda pridėtinės vertės**.

Daugumai pievų buveinių tipų taip pat nepalanki invazinių ar vietinių probleminių rūšių plėtra, žemės ūkio generuojama tarša. Visas šias grėsmes palankiausia reguliuoti nacionalinio lygmens reglamentavimu. **ST plėtra nėra tinkamiausias jų sprendimo įrankis**.

Aukštu gruntinio vandens lygiu pasižyminčioms ar su paviršiais vandens telkiniais besiribojančioms ir periodiškai užliejamoms pievų buveinėms (6410, 6430, 6450 ir 6510) nepalankus sausinimas, vandens telkinių hidrologinio režimo pakeitimai. Net 60 % šių buveinių yra sausinimo griovių įtakos zonoje. Vis aktualesnė darosi klimato kaita. Steigiant ST valstybinėje žemėje yra galimybė patvenkti sausinimo griovius, kas mažina ir klimato kaitos poveikį. Tačiau prieš steigiant naujas ST, siekiant hidrologinių sąlygų atkūrimo pievose, pirmiausia tikslinga tai užtikrinti esamose ST, kuriose sausinimo griovių įtakoje yra panaši kaip ir už ST ribų.

Karjerų plėtra yra aktuali grėsmė 6120* buveinėms. ST steigimas sudaro prielaidas šio buveinių tipo pavienių plotų išsaugojimui nuo sunaikinimo.

Ataskaitoje apie Buveinių direktyvos įgyvendinimą neįvardinta vis **aktualesne tampanti grėsmė – saulės elektrinių plėtra**. ST steigimas turi potencialą apsaugoti nuo šios grėsmės, tačiau efektyviausia būtų papildyti Specialiųjų žemės naudojimo sąlygų įstatymą, numatant, kad saulės elektrinės nebūtų statomos natūralių pievų ir ganyklų apsaugai išskirtuose plotuose.

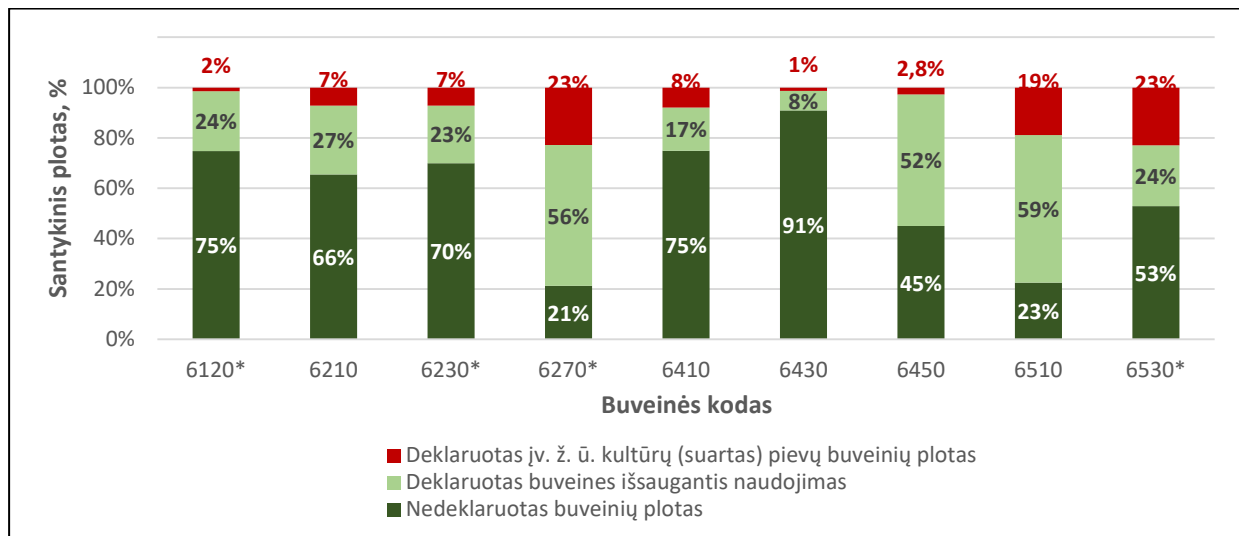
Su pievų ekosistemomis susijusioms rūšims, be jau aptartų bendrųjų grėsmių, įtaką daro specifinės grėsmės.

Vėjo energetikos plėtra neigiamai įtakoja pievų buveinėse besimaitinančių plėšriųjų paukščių, gandrų populiacijas. ST plėtra gali sumažinti neigiamą grėsmės poveikį, tačiau tai nėra efektyvus būdas spręsti šias grėsmes. Vėjo jėgainių plėtros teritorijos turėtų būti išskiriamos šalies mastu atsižvelgiant į kraštovaizdžio, biologinės įvairovės apsaugos, socialinius ir kt. aspektus.

Augalų apsaugos produktų naudojimas žemės ūkyje yra itin svarbi grėsmė daugumai su pievų ekosistemomis susijusių rūšių. Šių grėsmių sprendimo vienintelis efektyvus būdas yra nacionalinis ir tarptautinis produktų naudojimo reglamentavimas.

2.4.3. Ūkinio naudojimo reglamentavimo įtaka santykiniam pievų buveinių plotui ir būklei

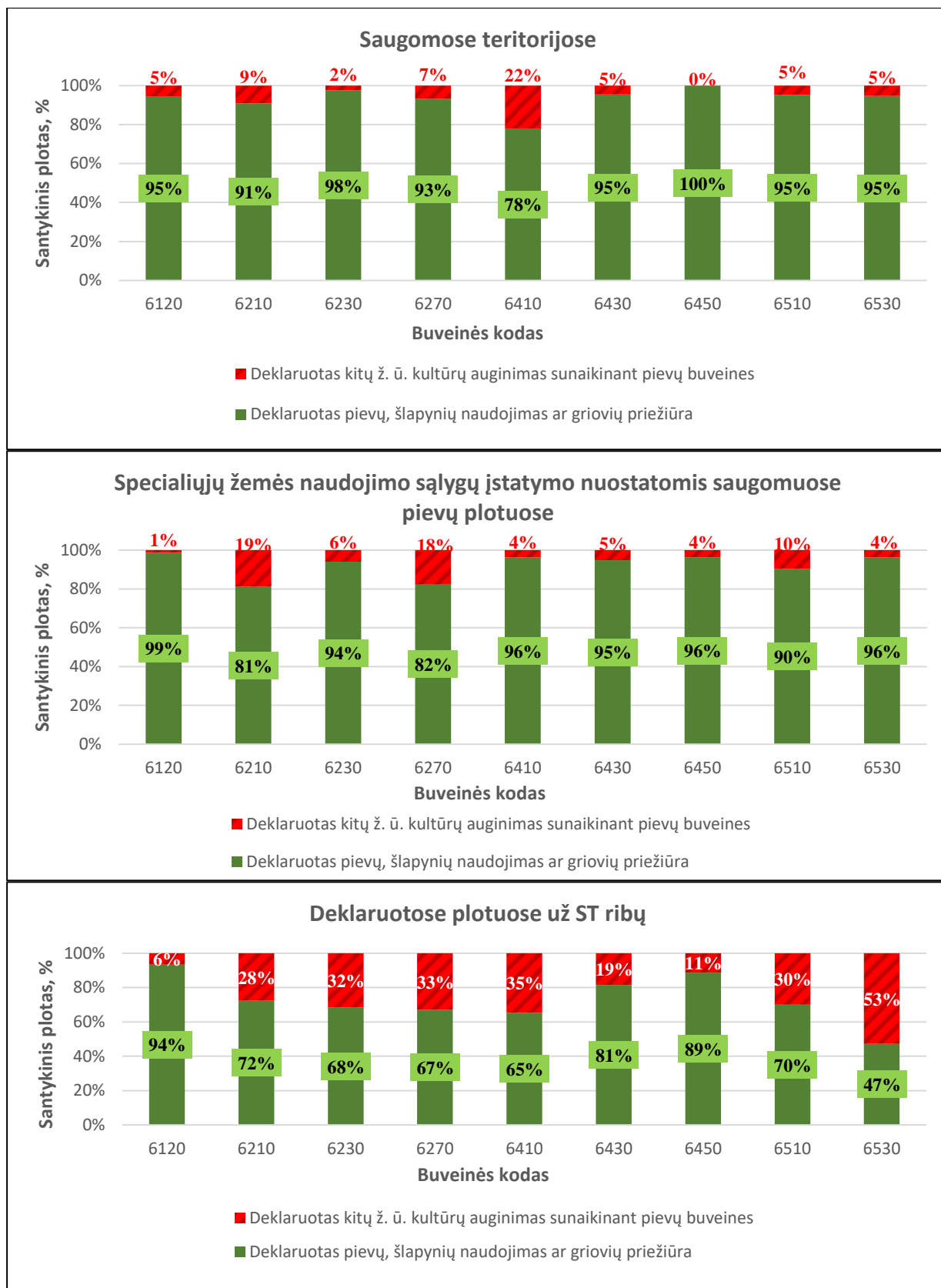
Besikeičiančios socialinės-ekonominės sąlygos apsprendžia nepalankius pievų naudojimo pokyčius. Tikėtina, kad nedidelių pavienių pievų plotai ir toliau nyks. Didesnė tikimybė išlikti didesniems pievų masyvams yra greta mėsinės gyvulininkystės ūkių. Remiantis 2022 m. žemės ūkio naudmenų ir pasėlių plotų deklaravimo, taip pat inventorizuotų buveinių duomenų analize galima teigti, kad skirtingų buveinių tipų buvo sunaikinta (deklarautos žemės ūkio kultūros, kurių auginimui pievos buvo suartos) 1–23 % bendro ploto (14 pav.).

14 pav. EB svarbos pievų buveinių santykinis plotas, kuriame buvo nedeklaruota žemės ūkio veikla, deklarautos pievų (daugiau kaip 5 m. ir mažiau kaip 5 m., šlapynių, aplink griovius prižiūrimų plotų) naudojimas ir deklarautos kitų žemės ūkio kultūrų, kurių auginimui pievos buvo suartos, naudojimas.

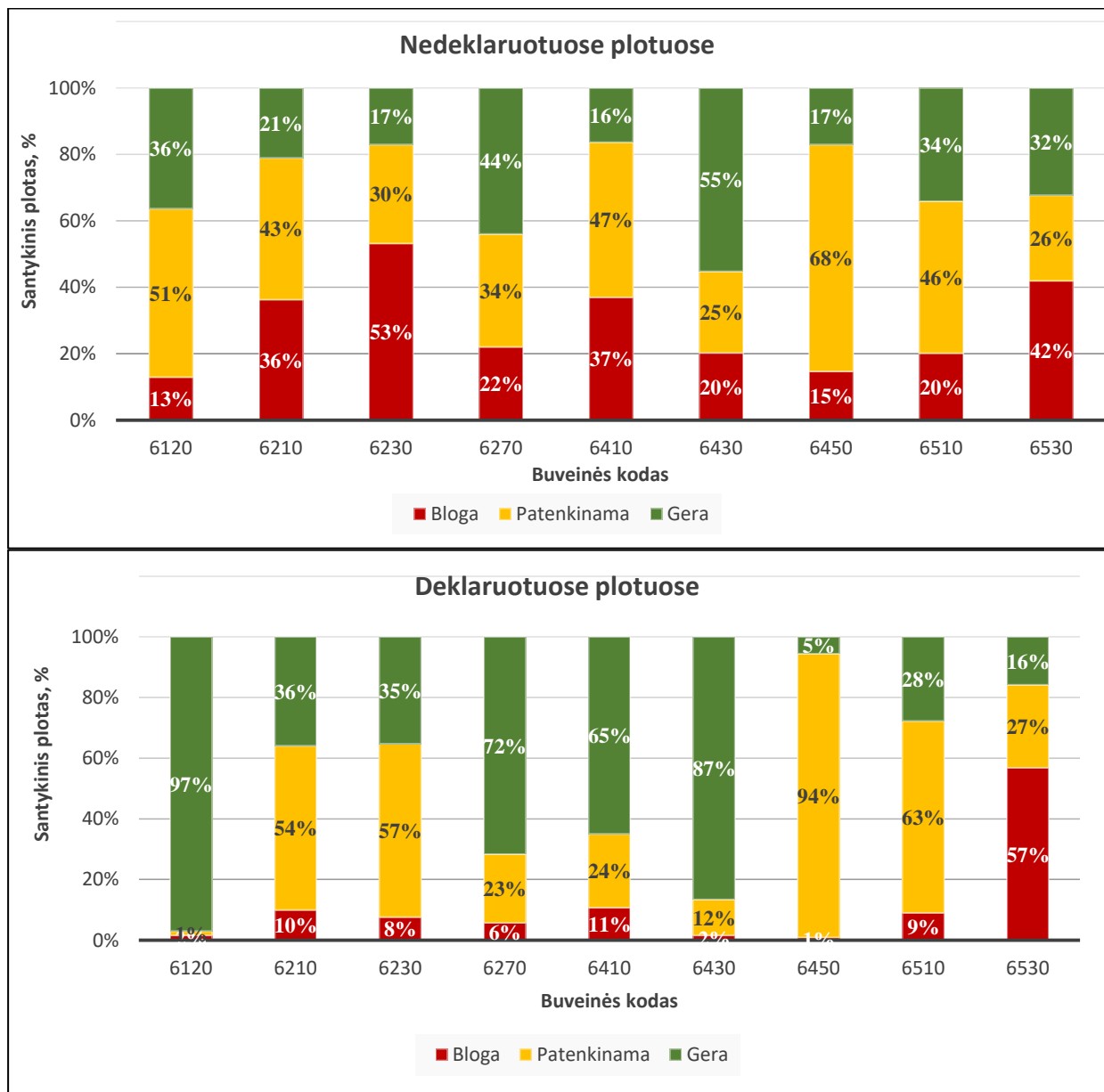
Didžiausia dalis sunaikinta 6270*, 6510 ir 6530 buveinių tipų, kas potencialiai susiję su derlingesniais dirvožemiais ir palankesnėmis ūkininkavimui hidrologinėmis sąlygomis.

Pievos, kurios patenka į ST ar specialiųjų žemės naudojimo sąlygų (SŽNS) įstatymo nuostatomis saugomus pievų plotus, yra geriau apsaugotos nuo sunaikinimo nei esančios už jų ribų (15 pav.). Dėl santykinai nedidelių pievų buveinių deklaruotų plotų galimos paklaidos, tačiau tendencija yra pakankamai išreikšta.

15 pav. Santykinis suartų EB svarbos pievų buveinių plotas deklaratuose žemės ūkio veiklos plotuose ST, pagal SŽNS įstatymo nuostatas saugomose pievose ir už jų ribų.

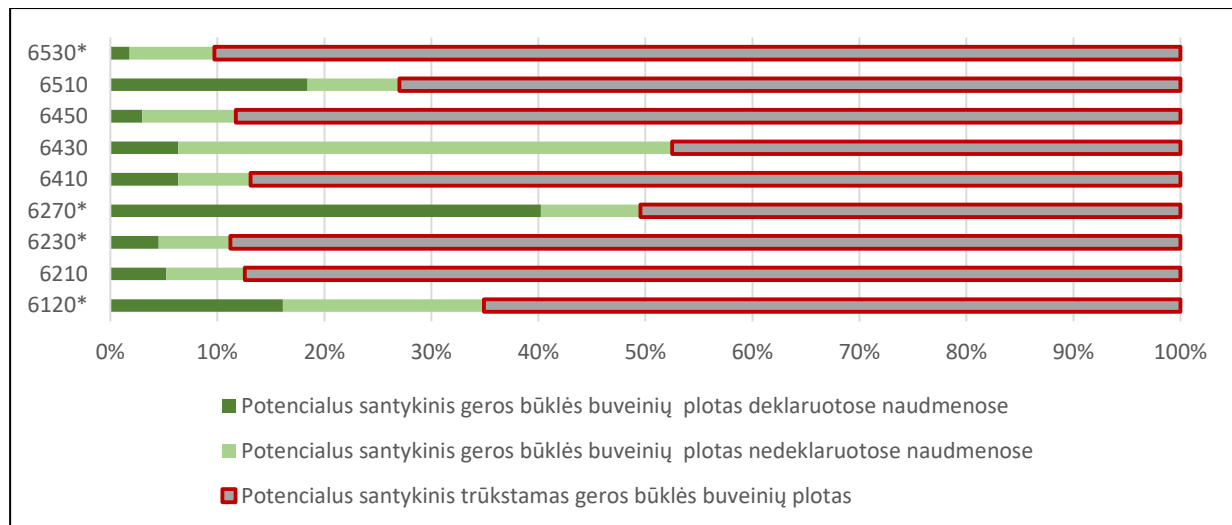
Daugumos EB svarbos pievų buveinių būklė labiausiai priklauso nuo to ar jos naudojamos (šienaujamos, vyksta ganiava). Didžioji dauguma tokių plotų yra deklaruojami. Juose mažesni santykiniai blogos būklės buveinių plotai ir didesni – geros. Tik 6450 Aliuvinių pievų ir 6510 Šienaujamų mezofitų pievų buveinių tipų atveju stebimas didesnis patenkinamos, o 6530 *Miškapievių buveinių tipų – blogos būklės buveinių didesnis santykinis plotas deklaruojamose teritorijose (16 pav.). Pirmųjų dviejų tipų atveju tai sietina su deklaruojamų pievų intensyvesniu naudojimu ir didesniu sausavimo griovių tinklu, kas sudaro palankesnes sąlygas tokiam naudojimui. Miškapievių atveju tai potencialiai taip pat naudojimo intensyvinimo ir šiam buveinių tipui būdingų elementų (pvz., pavieniai ar grupėmis augantys krūmai, medžiai), kurie apsunkina naudojimą, pašalinimo rezultatas.

16 pav. Skirtingos būklės EB svarbos pievų buveinių santykinis plotas teritorijose, kuriose deklaruota (daugiau kaip 5 m. ir mažiau kaip 5 m. pievos ir ganyklos, šlapynės, aplink griovius prižiūrimi plotai) ir nedeklaruota (potencialiai ir nevykdyta) žemės ūkio veikla.

Šalies mastu EB svarbos pievų plotų naudojimas (deklaravimas) nežymiai didesnis už ST ribų nei ST (atitinkamai 71 % ir 65 %), o tuo pačiu ir EB svarbos buveinių būklė kiek geresnė už ST ribų. Tai potencialiai susiję su ST pievų naudojimo intensyvumą įtakojančiomis natūralesnėmis hidrologinėmis sąlygomis. Tai leidžia daryti prielaidą, kad ST atlieka iš esmės tą pačią funkciją EB svarbos pievų buveinių apsaugoje kaip ir SŽNS įstatymo nuostatomis saugomi pievų plotai mažindami buveinių sunaikinimo (suarimo) tikimybę, tačiau mažai turi įtakos buveinių būklei.

Atsižvelgiant į deklaruotuose ir nedeklaruotuose žemės plotuose nustatytus EB svarbos buveinių tipų santykinis geros būklės buveinių plotus, apskaičiuoti potencialūs geros būklės buveinių plotai šalies mastu ir trūkstami plotai iki siekiamų tikslų (17 pav.).

17 pav. Geros būklės EB svarbos pievų buveinių potencialus santykinis plotas (%) deklaruojamose, nedeklaruojamose naudmenose ir trūkstamas iki siekiamo geros būklės buveinių ploto (90 % palankaus referencinio ploto).

Mažiausias santykinis geros būklės buveinių trūkumas (apie 50 %) potencialiai yra 6430 Eutrofinių aukštųjų žolynų ir 6270 *Rūšių turtingų smilgynų buveinių tipų. Net 5 tipų geros būklės buveinės potencialiai sudaro kiek daugiau nei 10 % siekiamo ploto. Pievų buveinių santykiniai geros būklės plotai dėl naudojimo pokyčių gali sparčiai keistis. Nenaudojamos pievos užauga krūmais ir medžiais, o užkrūmijusios per kelis metus gali būti atkurtos.

2.4.4. Su pievų ekosistemomis susijusių rūšių apsaugos pakankamumo vertinimas

Nacionalinės 2013–2018 m. laikotarpio ataskaitos apie Buveinių direktyvos įgyvendinimą duomenimis, 6 rūšių, kurių apsaugai turėtų būti steigiamos ST, buveinių plotai buvo nepakankami ir (ar) jų plotai ir aptinkamos populiacijos, mažėjo. Iš jų vienos rūšies (plikažiedžio linlapio) apsaugos būklė buvo nepalanki-bloga, dviejų rūšių (smiltyninio gvazdiko ir mažojo varpenio) – nežinoma, likusių rūšių (auksuotosios šaškytės, didžiojo auksinuko ir stačiosios dirvuolės) – nepalanki-netinkama. Tai dažniausiai su nederlingomis ir (ar) drėgnomis intensyviai žemės ūkiui nepalankiomis buveinėmis (6120*, 6210, 6230*, 6410, 6530*) susijusios rūšys. Jų išsaugojimui svarbi pievų priežiūra, miškų-pievų tradicinio

naudojimo tęstinumas. Dažniausiai tinkamos buveinės yra nedidelio dydžio ir jų priežiūros užtikrinimas yra sudėtingas dėl smulkių ūkių sunykimo. ST steigimas gali padėti išsaugoti vertingiausias teritorijas valstybinėje žemėje inicijuojant reikiamas gamtotvarkos priemones, tačiau šalies mastu reikalingos priežiūros apimtys sunkiai įmanomos be veiksmingų ekonominės motyvacijos mechanizmų, be kurių sunkiai įmanomas buveinių išsaugojimas ir įsteigtose ST.

Iš paukščių rūšių, kurioms turi būti steigiamos ST, neigiamais populiacijų trumpalaikiais ir (ar) ilgalaikiais trendais pasižymi 8 rūšys, neskaičiuojant su pievų ir miškų ekosistemomis susijusių rūšių, aptartų miškų ekosistemoms skirtame skyriuje. Galima išskirti kelias jų grupes. Viena rūšių grupė yra susijusi su užliejamomis, drėgnomis pievomis (daugiausia 6450, iš dalies 6510). Šioms rūšims itin svarbus tinkamo hidrologinio režimo (įvairios trukmės užliejimo, palaipsnio melioracijos sistemų neįtakojamo dirvos džiuvimas) ir naudojimo užtikrinimas. Ūkininkavimui tai nepalankus derinys. Šioms rūšims itin svarbios pereinamos į vandens telkinius ar pelkes sekliai užlietos teritorijos. Kita grupė mažiau reikli specifinėms hidrologinėms sąlygoms, tačiau daliai rūšių gali būti svarbūs kiti elementai (grupės ar pavieniai medžiai, krūmai). Šiai grupei priskirtinos ir rūšys aptartos miškų ekosistemų dalyje. Tačiau dalis su miškais susijusių rūšių mitybos poreikius gali patenkinti ir miškų kirtavietėse.

2.5. EB svarbos vandens buveinių ir rūšių apsaugos pakankamumas

2.5.1. Apsaugos būklė

Remiantis Europos Komisijai pateiktomis ataskaitomis apie Buveinių direktyvos įgyvendinimą ir prioritetinių veiksmų programa, **pagal ploto kriterijų palankios apsaugos būklės yra laikomi 7 vandenų buveinių tipai. Likę du buveinių tipai – nepalankios netinkamos būklės** (9 lentelė).

9 lentelė. EB svarbos vandens buveinių tipų apsaugos būklės vertinimas, referenciniai ir siektini palankūs referenciniai plotai Lietuvoje.

Kodas	Pavadinimas	Ataskaitoje EK apie Buveinių direktyvos įgyvendinimą Lietuvoje (2013–2018 m.) ¹⁴				Plotas, taikytas saugomų teritorijų plėtros pasiūlymų rengimui	
		Apsaugos būklės vertinimas pagal struktūrą ir funkcijas	Apsaugos būklės vertinimas pagal plotą	Nustatytas referencinis plotas (ha)	Siektinas palankus referencinis plotas (ha)	Siektinas palankus referencinis plotas (ha)	Siektinas geros būklės buveinių plotas (ha)
1130	Upių žiotys	Nežinoma (XX)	Palanki (FV)	7 610	7 610	7 610	6 849
1150	*Lagūnos	Nežinoma (XX)	Palanki (FV)	31 960	31 960	31 960	28 764
3130	Mažai mineralizuoti ežerai su būdmainių augalų bendrijomis	Nepalanki-netinkama (U1)	Nepalanki-netinkama (U1)	360	≈360	396	356
3140	Ežerai su menturdumblių bendrijomis	Nepalanki-netinkama (U1)	Palanki (FV)	9 790	≈9 790	9 790	8 811
3150	Natūralūs eutrofiniai ežerai su plūdžių ir aštrių bendrijomis	Nežinoma (XX)	Palanki (FV)	5 210	≈5 210	5 210	4 689
3160	Natūralūs distrofiniai ežerai	Palanki (FV)	Palanki (FV)	1 760	≈1 760	1 760	1 584
3190	Gipso karsto ežerai	Nežinoma (XX)	Palanki (FV)	15	≈15	15	14
3260	Upių sraunumos su kurklių bendrijomis	Nežinoma (XX)	Palanki (FV)	1 081	≈1 081	1 081	973
3270	Dumblingos upių pakrantės	Nepalanki-netinkama (U1)	Nepalanki-netinkama (U1)	25	≈25	25	24

¹⁴ [Ataskaitos Europos Komisijai apie Buveinių direktyvos įgyvendinimą Lietuvoje \(2013–2018 m. laikotarpis\)](#)

Pagal struktūros ir funkcijų kriterijų palankios apsaugos būklės yra laikomas vienas buveinės tipas, nepalankios-netinkamos – 3, kiti – nežinomos. Nacionalinėje ataskaitoje pateikti duomenys buvo paremti geriausia to meto prieinama informacija ir ekspertiniu vertinimu. LITPAS projekto metu atliktoje buveinių būklės analizėje naudoti buveinių inventorizavimo duomenys, patikslinti BAST atrankos ir steigimo metu, kada pagal parengtus kriterijus buvo nustatoma buveinių būklė.

2.5.2. Svarbiausi vandens buveinių ir susijusių rūšių apsaugos būklę įtakoiantys veiksniai ir grėsmės

Didžiajai daugumai vandens buveinių tipų aktualiausia grėsmė yra įvairios kilmės taršos prietaka iš baseino. ST steigimas, siekiant apsaugoti ekosistemas nuo taršos prietakos, iki šiol nebuvo veiksmingas. Tai turėtų būti sprendžiama per upių baseinų rajonų valdymo planus, tačiau specialių taršos mažinimo tikslų formulavimo praktikos, orientuotos į biologinės įvairovės išsaugojimo poreikius, o ne vandens telkinių geros ekologinės būklės kriterijus, iki šiol nėra.

Hidrologiniai pertvarkymai tiesiogiai vandens telkiniuose arba jų baseinuose įvardijama kaip svarbi grėsmė daugeliui vandens buveinių ir rūšių. Tai upių, ežerų ištakų patvankos ar vandens lygio pažeminimas, upių tiesinimas, melioracijos sistemų įrengimas baseine. Paviršinių vandens telkinių hidrologinio režimo keitimas yra draudžiamas pagal Specialiųjų žemės naudojimo įstatymo nuostatas, todėl naujų ST steigimas, siekiant apsaugoti nuo hidrologinio režimo pakeitimų, turi mažai prasmės. Anksčiau pertvarkytų vandens telkinių hidrologinio režimo atkūrimas yra pagrindinis iššūkis. Jau įsteigtose ST yra daug vandens telkinių, kurių režimą reikėtų renatūralizuoti ir tam turėtų būti skiriamas pagrindinis dėmesys. Tai leistų pagerinti jau saugomų vandens buveinių ir susijusių rūšių būklę, taip pat padidinti atsparumą klimato kaitai, kuri daro vis didesnę poveikį vandens telkiniams.

Invazinių rūšių plitimas įvardijamas kaip aktualus veiksnys neigiamai įtakoiantis 1150* ir 3270 buveines, tačiau ST steigimas nesuteikia papildomų galimybių šiai problemai spręsti.

Dauguma likusių grėsmių ar neigiamai įtakančių veiksnių, tokių kaip rekreacinės infrastruktūros ar karjerų įrengimas, kabelių ar vamzdynų tiesimas, šiukšlinimas, pažaidos dėl rekreacinės veiklos, yra aktualios tam tikriems buveinių tipams ir tik tam tikrose specifinėse vietose, kuriose, siekiant sumažinti esamą ar potencialų poveikį, gali būti tikslinga steigti ST, tačiau tokių teritorijų atrankai reikalingi specifiniai duomenys apie šių poveikių mastą.

Su vandens ekosistemomis susijusioms EB svarbos rūšims aktualios visos aukščiau išvardintos grėsmės, įtakančios buveinių būklę, tačiau ST plėtros kontekste taip pat svarbi žvejyba. Iš neigiamais trendais pasižyminčių rūšių populiacijų tai aktualu mažajai ir upinei nėgėms bei perpelei, kurių apsaugai Kuršių mariose jau įsteigtas biosferos poligonas.

2.5.3. Ūkinio naudojimo reglamentavimo įtaka santykiniam vandens buveinių plotui ir būklei

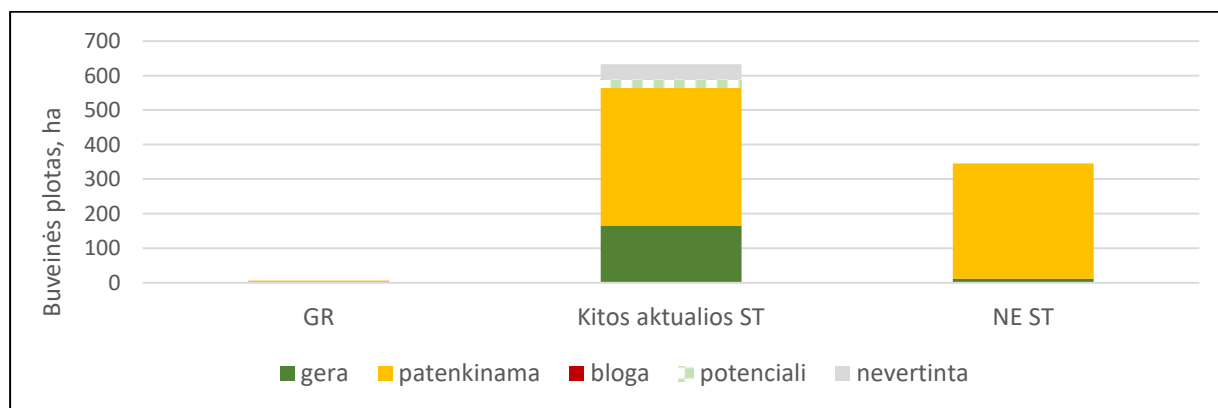
1130 Upių žiočių ir 1150 *Lagūnų buveinių plotas yra mažai sąlygotas žmonių ūkinės veiklos. Šių tipų buveinių būklė nebuvo vertinta ir nėra galimybės atsakyti, kokia dalis atitinka geros būklės kriterijus.

Pagal turimus EB svarbos buveinių būklės vertinimo duomenis galima konstatuoti, kad **3140 tipo geros būklės buveinių plotas yra didesnis už siekiamą, o 3150, 3160 ir 3270 tipų**, atsižvelgiant į didelę įvertintos būklės buveinių santykinę dalį ir dominuojančias geros būklės buveines, **geros būklės buveinių plotas potencialiai bus artimas siekiamam.**

3130 tipo buveinių nustatytas santykinai didelis blogos būklės buveinių plotas yra susijęs su natūraliomis vieno vandens telkinio savybėmis. Atitinkamai apskaičiuotas mažesnis referencinis plotas. Likusiame **plote dominuoja geros būklės buveinės, tačiau, net jei visas patikslintas buveinių plotas būtų geros būklės, iki siekiamo ploto trūktų apie 24 % ploto (85 ha).**

3190 tipo buveinių įvertinta apie 50 % ploto ir **geros būklės buveinės sudaro virš 90 % kriterijus atitinkančių buveinių**, tačiau **dalis yra potencialios buveinės**, dar neatitinkančios šio tipo buveinių būklės kriterijų. **Dėl šios priežasties geros būklės buveinių bendras plotas artimoje perspektyvoje tikėtinas kiek mažesnis už siekiamą.**

Mažiausia santykinė geros būklės buveinių dalis nustatyta 3260 Upių sraunumų su kurklių bendrijomis tipo buveinėse (18 pav.). Bendras išskirtų buveinių plotas yra 9 % mažesnis už referencinį plotą. Šį skirtumą apsprendžia techninės buveinių apskaitos paklaidos. Nacionalinės inventorizacijos metu ši buveinė buvo inventorizuota kaip linijinis objektas ir perskaičiavimas į plotą buvo netikslus. Plotiniai duomenys neatspindi šalyje esančių buveinių apimčių. Nežiūrint to, kad buveinių plotas dar bus patikslintas ir potencialiai padidės, nes nemažai atkarpų dar neįtrauktos į plotinę apskaitą, mažai tikėtina, kad geros būklės buveinių santykinė dalis reikšmingai pasikeis. ST plėtra taip pat turi mažą potencialą pagerinti būklės rodiklius. Iš dalies gali padėti gamtotvarkos priemonės, jei patenkinama būklė yra susijusi su invazinių rūšių užimamu plotu pakrantėse.

18 pav. Skirtingos būklės 3260 tipo buveinių plotas gamtiniuose rezervatuose, kitose ST, kurių reglamentavimas aktualus vandens buveinių grėsmių suvaldymui, ir už ST ribų.

Visų EB svarbos vandens buveinių tipų daugiau kaip 60 % ploto patenka į ST, skirtas biologinės įvairovės apsaugai, tačiau pagal turimus buveinių būklės duomenis negalima teigti, kad saugomose teritorijose jų būklė yra geresnė. Didžiąja dalimi ji buvo apspręsta iki ST steigimo. Šiandienos kontekste ST plėtra vandens buveinėms nustatytų grėsmių suvaldymui potencialiai turėtų mažą pridėtinę vertę. Ta vertė turėtų potencialą didėti, jei EB svarbos buveinių vandens kokybės poreikiai būtų tinkamai įvertinami ir efektyviai integruojami į upių baseinų rajonų valdymo planus bei priemonių programas. Šiame etape pagrindinis dėmesys turėtų būti skiriamas ST saugomų buveinių iš baseino atitekančio vandens kokybės tikslų nustatymui ir taršos mažinimo priemonių diegimui, kad būtų pagerinta ar išlaikyta gera buveinių būklė.

Remiantis turimais EB svarbos vandens buveinių būklės vertinimo duomenimis ir neįvertintos būklės buveinių kartografinė analize apskaičiuotas tikėtinas geros būklės buveinių santykinis plotas lyginant su iškeltais tikslais (10 lentelė).

10 lentelė. Tikėtinas geros būklės EB svarbos vandens buveinių tipų santykinis plotas lyginant su iškeltais tikslais.

<p> Buveinės kodas </p>	<p> Potencialus geros būklės vandens buveinių santykinis plotas lyginant su iškeltais tikslais </p>
1130	<i>Įvertinimui trūksta duomenų</i>
1150*	<i>Įvertinimui trūksta duomenų</i>
3130	≈ 75 %
3140	≈ 100 %
3150	> 100%
3160	≈ 100%
3190	≈ 80 %
3260	≈ 25 %
3270	≈ 90 %

2.5.4. Su vandens ekosistemomis susijusių rūšių apsaugos pakankamumas

Nacionalinės 2013–2018 m. laikotarpio ataskaitos apie Buveinių direktyvos įgyvendinimą duomenimis, 5 rūšių (mažosios ir upinės nėgių, perpelės, vijūno ir lanksčiojo plukenio), kurių apsaugai turėtų būti steigiamos ST, populiacijoms būdingas mažėjimo trendas. Iš jų 3 rūšys (perpelė, vijūnas ir lankstusis plukenis) laikomos netinkamos-blogos būklės. Šešių rūšių (balinio vėžlio, raudonpilvės kūmutės, skiauterėtojo tritono, ovaliosios geldutės, lanksčiojo plukenio ir pūslėtosios aldrūnės) siektinas palankus referencinis populiacijos dydis turėtų būti didesnis nei nustatyta inventorizacijos metu.

Raudonpilvei kūmutei, skiauterėtajam tritonui ir vijūnui svarbu atkurti pelkių, užliejamų pievų ir miškų kompleksų hidrologinį režimą, kuris sudarytų prielaidas nedidelių vandens telkinių, juos jungiančių sezoninių tėkmių formavimuisi. Reikšminga šių rūšių radaviečių dalis yra ST, tačiau dažnai tai nesudaro prielaidų hidrologinių sąlygų atkūrimui. Šioms rūšims palankūs renatūralizuoti durpių karjerai, buvusios polderių teritorijos ar jų dalys, kur valstybinėje žemėje tikslinga steigti griežtos apsaugos teritorijas išskirtinai biologinės įvairovės atkūrimui ir apsaugai.

Abiejų minėtų nėgių rūšių ir ovaliųjų geldučių apsaugai potencialiai svarbesni bendrieji šalyje galiojantys upių hidrologinio režimo užtikrinimo, taršos reguliavimo reglamentai ir patvankų šalinimo priemonių įgyvendinimas. Papildomų ST steigimo pridėtinė vertė būtų maža.

Lanksčiojo plukenio ir pūslėtosios aldrūnės išsaugojimui svarbu užtikrinti ne tik vandens kokybę, bet ir apsaugą nuo fizinio sunaikinimo dėl rekreacijos veiklų. Atsižvelgiant į šių rūšių retumą, ST steigimas potencialiai galėtų padėti atkreipti didesnę dėmesį į šių rūšių poreikius. Šiuo metu mažiau nei pusė radaviečių yra ST.

Balinio vėžlio populiacijos išsaugojimas ir padidėjimas dabartinėmis sąlygomis yra glaudžiai susijęs su ST, jų plėtra, buveinių formavimu ir palaikymu gamtotvarkos priemonėmis. Dalis vertingų radaviečių šiuo metu dar yra už ST ribų.

2.6. EB svarbos pajūrio ir žemyninių smėlynų buveinių ir rūšių apsaugos pakankamumas

2.6.1. Apsaugos būklė

Remiantis Europos Komisijai pateiktomis ataskaitomis apie Buveinių direktyvos įgyvendinimą ir prioritetinių veiksmų programa, **pagal ploto kriterijų palankios apsaugos būklės yra laikomi 3 smėlynų buveinių tipai, 5 – nepalankios-netinkamos, 1 – nepalankios-blogos būklės** (11 lentelė).

11 lentelė. EB svarbos pajūrio ir žemyninių smėlynų buveinių tipų apsaugos būklės vertinimas, referenciniai ir siektini palankūs referenciniai plotai Lietuvoje.

Kodas	Pavadinimas	Ataskaitoje EK apie Buveinių direktyvos įgyvendinimą Lietuvoje (2013–2018 m.) ¹⁵				Plotas, taikytas saugomų teritorijų plėtros pasiūlymų rengimui	
		Apsaugos būklės vertinimas pagal struktūrą ir funkcijas	Apsaugos būklės vertinimas pagal plotą	Nustatytas referencinis plotas (ha)	Siektinas palankus referencinis plotas (ha)	Siektinas palankus referencinis plotas (ha)	Siektinas geros būklės buveinių plotas (ha)
2110	Užuomazginės pustomos kopos	Nežinoma (XX)	Palanki (FV)	200	≈200	200	180
2120	Baltosios kopos	Nežinoma (XX)	Palanki (FV)	820	≈820	820	738
2130	*Pilkosios kopos	Nepalanki-netinkama (U1)	Nepalanki-netinkama (U1)	850	>850	1 020	918
2140	*Kopų varnauogynai	Nepalanki-bloga (U2)	Nepalanki-netinkama (U1)	56	>56	67	60
2170	Kopų gluosnynai	Nepalanki-bloga (U2)	Nepalanki-netinkama (U1)	22	>22	26	24
2180	Medžiais apaugusios pajūrio kopos	Nepalanki-netinkama (U1)	Nepalanki-netinkama (U1)	4 800	>4 800	5 760	5 184
2190	Drėgnos tarpkopės	Nežinoma (XX)	Palanki (FV)	33	≈33	33	30
2320	Pajūrio smėlynų tyruliai	Nepalanki-netinkama (U1)	Nepalanki-netinkama (U1)	60	>60	72	65
2330	Nesusivėrusios žemyninės smiltpievės	Nepalanki-bloga (U2)	Nepalanki-bloga (U2)	460	≈460	506	455

¹⁵ [Ataskaitos Europos Komisijai apie Buveinių direktyvos įgyvendinimą Lietuvoje \(2013–2018 m. laikotarpis\)](#)

Pagal struktūros ir funkcijų kriterijų nežinomos, nepalankios-netinkamos ir nepalankios-blogos apsaugos būklės yra po tris buveinių tipus. Nacionalinėje ataskaitoje pateikti duomenys buvo paremti geriausia to meto prieinama informacija ir ekspertiniu vertinimu. LITPAS projekto metu atliktoje buveinių būklės analizėje naudoti buveinių inventorizavimo duomenys patikslinti BAST atrankos ir steigimo metu, kada pagal parengtus kriterijus buvo nustatoma buveinių būklė.

2.6.2. Svarbiausi smėlynų buveinių ir susijusių rūšių apsaugos būklę įtakoiantys veiksniai ir grėsmės

Natūrali sukcesija, organinės medžiagos kaupimasis yra aktuali grėsmė visų smėlynų buveinių apsaugos kontekste. Tradicinis naudojimas (šienavimas, ganymas, o 2330 tipo buveinių atveju – karinių poligonų veikla) – daugelio smėlynų buveinių sukcesiją stabdantis veiksnys. Jo nutraukimas sąlygoja spartų buveinių nykimą. Atsižvelgiant į santykinai nedidelius bendrus buveinių plotus ir koncentruotą išsidėstymą šalyje, ST steigimas ir gamtotvarkos priemonių taikymas, imituojant tradicinį naudojimą, potencialiai yra optimaliausias kelias užtikrinant buveinių išsaugojimą. ST steigimas ir atvirų buveinių apsaugos tikslų sukonkretinimas sudaro prielaidas išvengti ir šių buveinių užsodinimo mišku.

Didžiąjai daugumai pajūrio smėlynų buveinių tipų aktuali grėsmė yra rekreacijos ir turizmo infrastruktūros plėtra ir susijusios veiklos, dėl kurių pažeidžiamos ar užteršiamos buveinės. ST plėtra ir atitinkamas turizmo srautų suregulavimas potencialiai yra optimaliausias sprendimo kelias.

Invazinių rūšių plitimas – aktuali grėsmė, kurią palankiausia spręsti bendruoju reglamentavimu, o ne tik ST ribose. ST taikomos gamtotvarkos priemonės gali pasitarnauti kaip katalizatorius ar pavyzdys, net šios grėsmės suvaldymui netikslinga steigti ST.

Miškų struktūros, rūšinės sudėties keitimas, senų medžių ir negyvos medienos šalinimas, gaisrų prevencija – su ūkiniu miškų naudojimu susijusios grėsmės, būdingos nederlingų smėlio dirvožemio miškų ir 2180 tipo buveinėms, sudarančiomis didžiausią smėlynų buveinių plotą. Šių veiksmų eliminavimui palankiausias yra griežtos apsaugos teritorijų steigimas.

Abiotiniai procesai (vėjo, vandens erozija, užliejimas ir kt.) yra aktualiausi dinamiškiausiems 2110 ir 2120 buveinių tipams. ST plėtra šias grėsmes mažai gali įtakoti, kaip ir klimato kaitos sąlygotus hidrologinio režimo pokyčius, kurie įtakoja daugumą smėlynų buveinių.

Naudingų iškasenų karjerų įrengimo grėsmė aktuali 2330 tipo buveinių išsaugojimui, gali būti efektyviai sprendžiama steigiant ST.

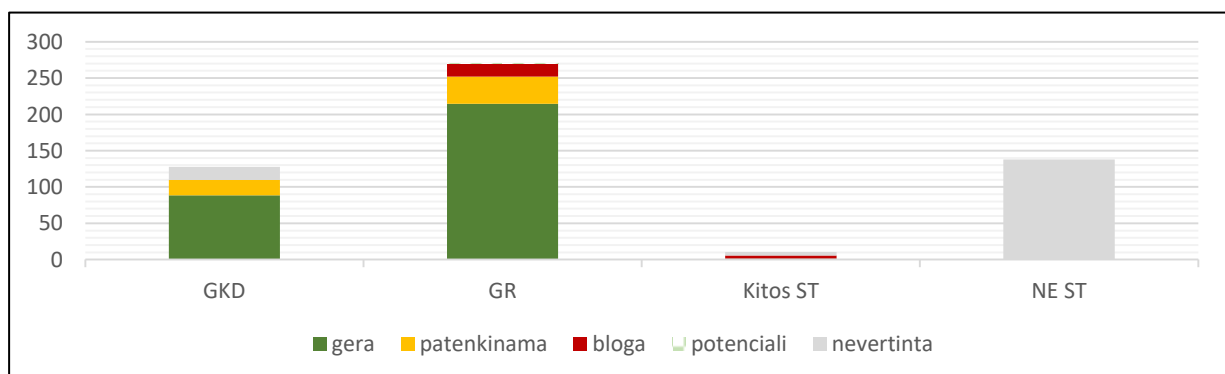
Su smėlynų ekosistemomis susijusioms EB svarbos rūšims, kurioms turėtų būti steigiamos ST ir kurių populiacijas reikėtų padidinti, papildomų grėsmių nenustatyta.

2.6.3. Apsaugos reglamentų įtaka santykiniam smėlynų buveinių plotui ir būklei

Visų pajūrio smėlynų buveinių būklė yra vertinta tik gamtiniuose rezervatuose ir draustiniuose. Dėl šios priežasties nėra galimybės pagrįsti prielaidų apie apsaugos reglamentų įtaką suvaldant svarbiausias grėsmes ir taip užtikrinant buveinių gerą būklę.

2110 Užumazginių pustomų kopų patikslintas plotas sudaro tik trečdalį referencinio ploto, nustatyto nacionalinės inventORIZACIJOS metu. Tačiau taip yra dėl patikslintų buveinių išskyrimo kriterijų, o ne buveinių sunykimu. Iš 32 % įvertintų buveinių visos yra geros būklės nepriklausomai nuo ST pobūdžio. Tokia pati situacija yra ir su **2140** *Kopų varnauogynais, tik jų **patikslintas plotas yra beveik 10 kartų mažesnis už referencinį**. 98 % 2140* buveinių yra gamtiniame rezervate ir visų būklė yra gera. 2110 buveinių tipo nurodytą geros būklės buveinių plotą pasiekti potencialiai nebus galimybių ir tikslai turėtų būti patikslinti. 2140* tipo buveinių plotas potencialiai gali būti padidintas taikant gamtotvarkos priemones ar vykstant natūraliai sukcesijai. **Pagal turimus duomenis ST plėtra šių buveinių apsaugai nėra reikalinga.**

Panaši situacija yra ir su **2120** Baltosiomis kopomis bei **2170** Kopų gluosnynais. Šių **buveinių tipų patikslinti plotai sudaro atitinkamai 67 % ir 35 % referencinių plotų**. Buveinių būklė yra įvertinta atitinkamai 73 % ir 100 % jų ploto. Pagal būklės vertinimo duomenis dominuoja geros būklės buveinės (atitinkamai apie 80 % ir apie 95 % viso įvertintos būklės buveinių ploto). Didžioji šių buveinių dalis yra gamtiniuose rezervatuose, bet reikšminga dalis ir gamtiniuose draustiniuose, kur geros būklės buveinių santykinis plotas reikšmingai nesiskiria nuo nustatyto rezervatuose. Remiantis turimais duomenimis apie 2120 tipo buveinių būklę (19 pav.), išsidėstymą ir dominuojančias grėsmes, galima daryti prielaidą, kad, **siekiant padidinti geros būklės buveinių plotą, pagrindinis dėmesys turėtų būti skiriamas geros būklės užtikrinimui esamose ST**. Tai potencialiai galima pasiekti taikant gamtotvarkos priemones. ST plėtra taip pat iš dalies gali prisidėti. Visos inventorizuotos 2170 tipo buveinės jau yra ST. Jose buveinių plotas gali būti padidintas gamtotvarkos priemonėmis arba vykstant natūraliai sukcesijai 2130 tipo buveinėse.

19 pav. Skirtingos būklės 2120 tipo buveinių plotas gamtiniuose rezervatuose, kitose ST ir už ST ribų.

2130 Pilkujų kopų, 2190 Drėgnų tarpkopių, 2320 Pajūrio smėlynų tyrulių ir 2330 Nesusivėrusių žemyninių smiltpievių siekiamam plotui ir geros būklės užtikrinimui svarbios natūralią sukcesiją stabdančios gamtotvarkos priemonės, kurios tik neseniai pradėtos taikyti dalyje buveinių. Pagal patikslintus duomenis **2130 ir 2330 buveinių plotas viršija referencinį plotą, o 2190 ir 2320 tipų buveinių sudaro atitinkamai 39 % ir 43 % referencinio ploto.** Visų šios grupės buveinių būklė labiausiai priklauso nuo būdingo sukcesijos greičio ir ją stabdančių veiksnių pasireikimo. Apsaugos režimas turi daug mažesnę įtaką. Absoliuti dauguma 2130, 2190 ir 2320 tipų buveinių yra ST. 2330 tipo buveinių dauguma yra už ST ribų. Reikšminga jų dalis yra kariniuose poligonuose. Kitų plotų išsaugojimas labiausiai priklauso nuo pievų naudojimo skatinimo ekonominių mechanizmų efektyvumo ir teisinio reglamentavimo. **ST plėtros poreikis šios grupės buveinių apsaugai nenumatytas.**

2180 buveinių patikslintas plotas yra kiek didesnis už referencinį plotą. Įvertinta 37 % buveinių būklė. Iš jų apie 24 % ploto sudaro potencialios buveinės, kurios, esant tinkamam reglamentavimui, įgautų buveinių bruožus. Likusį plotą sudaro beveik išimtinai geros būklės buveinės. Visos įvertintos būklės buveinės yra I ir IIA gr. priskirtuose miškuose, esančiuose gamtiniuose rezervatuose ir draustiniuose. Už šių ST ribų esančių 9180 buveinių didžioji dalis yra susiformavusi IIB gr. rekreaciniuose miškuose. Duomenys apie jų būklę gana fragmentiški, todėl nėra galimybių įvertinti potencialaus geros būklės buveinių ploto.

Remiantis turimais EB svarbos smėlynų buveinių būklės vertinimo duomenimis ir neįvertintos būklės buveinių kartografinė analize apskaičiuotas tikėtinas geros būklės buveinių santykinis plotas lyginant su iškeltais tikslais (12 lentelė).

12 lentelė. Tikėtinas geros būklės EB svarbos smėlynų buveinių tipų santykinis plotas lyginant su iškeltais tikslais.

<p>Buveinės kodas</p>	<p>Tikėtinas geros būklės smėlynų buveinių santykinis plotas lyginant su iškeltais tikslais</p>
2110	≈ 35 %
2120	≈ 50 %
2130	≈ 60 %
2140*	≈ 10 %
2170	> 30%
2180	≈ 60%
2190	≈ 3 %
2320	0 %
2330	≈ 45 %

Pastaba – 2110 buveinės plotas negali būti reikšmingai padidintas gamtotvarkos priemonėmis ir (ar) vykstant sukcesijai.

2.6.4. Su smėlynų ekosistemomis susijusių rūšių apsaugos pakankamumas

Nacionalinės 2013–2018 m. laikotarpio ataskaitos apie Buveinių direktyvos įgyvendinimą duomenimis, trijų augalų rūšių (baltijinės linažolės, smiltyninio gvazdiko tipinio porūšio ir mažojo varpenio), kurių apsaugai turėtų būti steigiamos ST, buveinių plotas laikomas nepakankamu, o siektinas palankus referencinis populiacijos dydis turėtų būti didesnis nei nustatyta inventorizacijos metu.

Visų minėtų rūšių paplitimo dėsningumai nerodo sąsajų su saugomomis teritorijomis. Tai galimai susiję su iki šiol dominavusia pasyvia apsauga. Jų populiacijas potencialiai galima padidinti taikant gamtotvarkos priemones palankiausiose jau saugomose radavietėse, formuojant rūšiai plisti tinkamas buveines.

3. BJST PLĖTROS PASIŪLYMŲ RENGIMAS

3.1. Saugomų teritorijų plėtros kontekstas

Saugomų teritorijų plėtros poreikiai ir galimybės yra priklausomi nuo socialinio-ekologinio šalies vystymosi, antropogeninės apkrovos, jos tolygumo teritorijoje ir kaitos dinamikos. **Lietuva priklauso šalims, kuriose biologinė įvairovė yra apspręsta šimtmečius ją formavusios žmonių ūkinės veiklos. Tai lemia ST pobūdį ir galimą indėlį saugant biologinę įvairovę.** Jis visai kitoks nei šalyse, kuriose reikšmingą dalį sudaro natūralių procesų dominuojamos teritorijos (pvz., kalnai). Šiame kontekste ES ST plėtros apimčių nustatymas visos ES ir biogeografinių regionų, o ne atskirų šalių lygmeniu sudaro prielaidas šiems skirtumams tarp šalių pasireikšti ir siekti biologinės įvairovės išsaugojimo poreikiais pagrįstos plėtros, o ne formalaus ST procento nuo šalies ploto.

Saugomų teritorijų efektyvumas priklauso nuo siekiamų apsaugoti biologinės įvairovės elementų, dominuojančių grėsmių, saugomose teritorijose ir bendrai šalyje taikomų teisinių ir ekonominių ūkinės veiklos reguliavimo mechanizmų, socialinės-ekonominės situacijos. Dėl šios priežasties **ST plėtros poreikiai gali būti apibrėžiami tik atsižvelgiant į bendrą kontekstą. Konkretiems biologinės įvairovės apsaugos tikslams pasiekti turėtų būti taikomi efektyviausi ir socialiai priimtinausi apsaugos būdai.**

Konkretūs nacionaliniai biologinės įvairovės apsaugos tikslai – bazinis atspirties taškas. Juose tikslinga apibrėžti rūšių palankių referencinių populiacijų ir geros būklės buveinių tipų ploto rodiklius. Taip suformuluoti apsaugos tikslai sudaro prielaidas ieškoti tinkamiausių taikytinų įrankių, motyvuoja daugiau dėmesio skirti apsaugos efektyvumui (20 pav.).

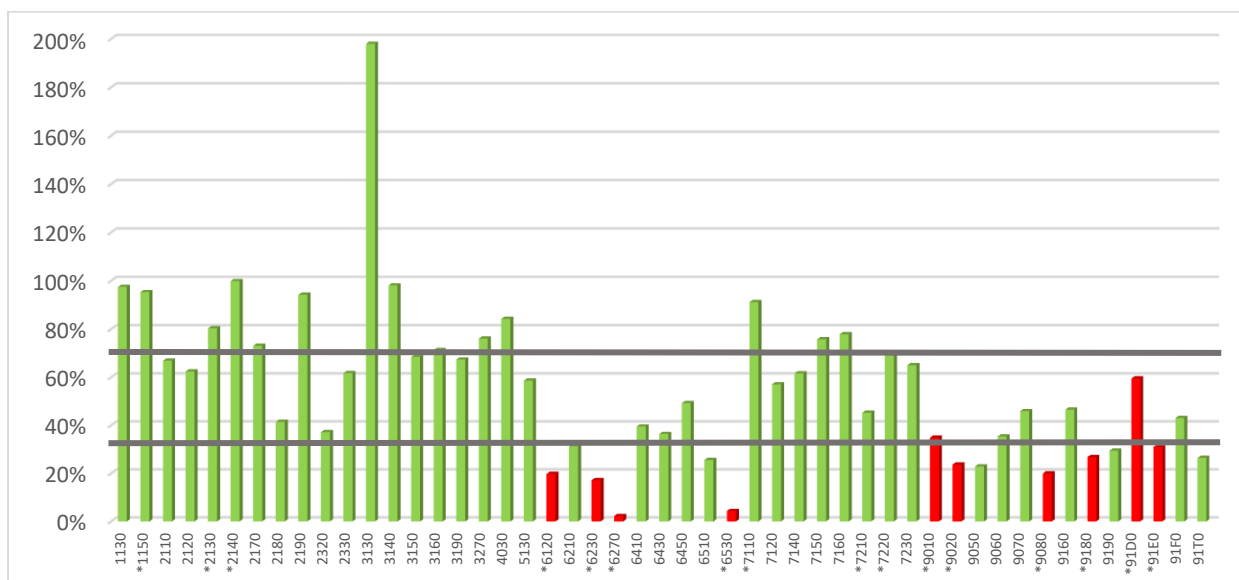
20 pav. Biologinės įvairovės apsaugos koncepcinis modelis. Remiantis Morrison, S. A., 2015.¹⁶

¹⁶ Morrison, S.A., 2015. A framework for conservation in a human-dominated world. *Conserv. Biol.* 29 (3), 960–964.

Planuojant ST plėtrą svarbu atsižvelgti į apsaugos efektyvumo padidinimo galimybes esamose ST. Plėtra turi prasmę tik tuomet, jei įsteigtose teritorijose užtikrinamas joms iškeltų apsaugos tikslų įgyvendinimas.

EB svarbos buveinių ir rūšių apsaugos pakankamumo vertinimo rezultatai leidžia teigti, kad Paukščių ir Buveinių direktyvose keliami biologinės įvairovės išsaugojimo tikslai negali būti pasiekti vien bazinio „Natura 2000“ tinklo įsteigimu, paremtu formalia 20 % ir 60 % buveinių tipų referencinio ploto apsaugos taisykle (žr. 2 skyriuje). Tam reikalingas efektyvus „Natura 2000“ tinklas, kurio plotas, efektyvus valdymas bei tarpusavio junglumas pilnai išnaudoja ST potencialą ir yra suderintas su kitais ūkinės veiklos reguliavimo mechanizmais, būtinais užtikrinant biologinės įvairovės apsaugą šalies mastu.

Lietuvoje „Natura 2000“ tinklo steigimo etapas dar nėra pilnai užbaigtas – BAST tinkle apsaugotų buveinių plotas dar yra nepakankamas (21 pav.). Pakankamai gera situacija yra su pajūrio smėlynų, vandens, pelkių, atodangų ir olų buveinėmis. Tuo tarpu net 4 prioritetinių pievų buveinių (6120 *Karbonatinių smėlynų pievos, 6230 *Rūšių turtingi briedgaurynai, 6270 *Rūšių turtingi smėlynai ir 6530 *Miškapievės) pakankamas plotas nėra apsaugotas BAST tinkle. Ypač sunkiai sekasi užtikrinti pakankamo ploto 6270 *Rūšių turtingų smilgynų ir 6530 *Miškapievių buveinių apsaugą. Sudėtinga situacija ir su miškų buveinėmis. Net 6 prioritetinių buveinių (9010 *Vakarų taiga, 9020 *Plačialapių ir mišrūs miškai, 9080 *Pelkėti lapuočių miškai, 9180 *Griovų ir šlaitų miškai, 91D0 *Pelkiniai miškai ir 91E0 *Aliuviniai miškai) pakankamas plotas nėra apsaugotas BAST tinkle. Prasčiausia situacija yra su 91E0 ir 9080 buveinėmis, kurių apsauga BAST tinkle nesiekia 40 %. Lietuva, kad galėtų užbaigti steigimo procesą, paprašė Europos Komisijos ir gavo pritarimą atidėti įgyvendinimo terminą iki 2026 m. rugsėjo 1 d.

21 pav. Lietuvos įsipareigojimų „Natura 2000“ tinkle apsaugoti ne mažiau kaip 60 % prioritetinių ir 20 % neprioritetinių buveinių ploto įgyvendinimas (2023 m. pabaigos duomenys).

Steigiant naujas saugomas teritorijas viena iš didžiausių problemų yra privačių žemės sklypų savininkų pasipriešinimas. Dėl numatomų apribojimų dauguma savininkų prieštarauja saugomos teritorijos atsiradimui jų nuosavybės teise valdomoje žemėje. Šią problemą bandoma spręsti mokant savininkams kompensacijas už atsiradusius ūkinės veiklos apribojimus arba išperkant vertingus žemės sklypus. 2023 metais, steigiant naujas „Natura 2000“ teritorijas Lietuvoje, Valstybinė saugomų teritorijų tarnyba prie Aplinkos ministerijos iš privačių savininkų išpirko 16 žemės sklypų, kurių bendras plotas 207,52 hektarų. Išperkant vertingus gamtiniu požiūriu plotus buvo atrenkami tik didžiausią ekologinę vertę ir svarbą buveinių bei rūšių apsaugai turintys miško sklypai. Prioritetas buvo teikiamas žemės sklypams, kuriuose yra inventorizuotos Europos Bendrijos svarbos natūralios miško buveinės ir kurių apsaugos būklė nepalanki, ir žemės sklypams, kuriuose yra miškui būdingų saugomų rūšių buveinės. Kasmet vertingiems biologinei įvairovei sklypams išpirkti valstybė skiria apie 1 mln. eurų. Praėjusiais metais minėtų žemės sklypų išpirkta už 994 348,62 Eur (<https://vstt.lrv.lt/lt/naujienos/valstybe-isperka-didziausia-ekologine-verte-turincius-misko-sklypus/>). **Lėšų trūkumas privačių žemės sklypų išpirkimui ar kompensacijų mokėjimui verčia daugiau dėmesio skirti biologinės įvairovės apsaugai valstybinėje žemėje.**

Saugomų teritorijų steigimas yra lėtas procesas. 2015 m. buvo įsteigtas 1 telmologinis ir 5 botaniniai-zoologiniai draustiniai. Beveik visą dešimtmetį (iki 2023 m.) dėl įvairių priežasčių naujos saugomos teritorijos nebuvo steigiamos. 2022 m. VSTT pradėjo naują planavimo etapą, kurio metu pradėtas 11 draustinių ir 1 biosferos poligono steigimas. Daugumoje šių teritorijų yra buveinių ir paukščių apsaugai svarbios teritorijos arba vietovės, atitinkančios paukščių apsaugai svarbios teritorijos atrankos kriterijus, kurioms planavimo proceso metu suteikiamas nacionalinės saugomos teritorijos statusas. 2023 m. buvo įsteigtos tik dvi naujos saugomos teritorijos – Juodymų valstybinis telmologinis draustinis ir Paluknio pievų biosferos poligonas. Likusias 10 naujų saugomų teritorijų tikimasi įsteigti 2024 m. Dar 6 esančių saugomų teritorijų ribos buvo praplėstos, apimant „Natura 2000“ teritorijas.

Teritorijų planavimo specialistų trūkumas – vienas iš plėtros trukdžių. Dėl specialiojo saugomų teritorijų planavimo komandų bei atestuotų vadovų stokos dar 7 teritorijoms steigti skelbti konkursai neįvyko. Nuo 2022 m. sausio 1 d. įsigaliojo Saugomų teritorijų įstatymo 28 (1) straipsnio pakeitimai, kurie sudarė galimybę platesniam atitinkamą išsilavinimą ir patirtį turinčių specialistų ratui gauti saugomų teritorijų specialiojo teritorijų planavimo vadovo atestatą. Deja, per pastaruosius 2 metus naujų atestuotų vadovų neatsirado. 2024 m. VSTT planuoja naujų saugomų teritorijų steigimą ir planavimo dokumentų rengimą esamoms saugomoms teritorijoms.

3.2. BĮST, griežtos apsaugos BĮST ir KEAP terminų bei apsaugos įgyvendinimo neapibrėžtumų problematika

Atsižvelgiant į tai, kad detalią biologinės įvairovės apsaugai skirtų ST apskaitą planuojama vykdyti ES lygmeniu, itin svarbus vienodas BĮST, griežtos apsaugos BĮST ir KEAP terminų apibrėžimas ir taikymas praktikoje. Kadangi dauguma ES šalių LITPAS projekto metu dar nebuvo pateikusios duomenų apie atrinktas teritorijas, sunku numatyti, kokia bus priskyrimo vienai ar kitai kategorijai praktikos įvairovė ir ar pavyks pasiekti kriterijų taikymo nuoseklumą tarp skirtingų šalių.

LITPAS projekto apimtyje, atsižvelgiant į šio leidinio 1 skyriuje pateikiamus apibrėžimus, atrenkant teritorijas ir priskiriant vienai iš trijų kategorijų vadovautasi šiais baziniais kriterijais.

BĮST atitinka patvirtintus BAST arba PAST ekologinius atrankos kriterijus^{17,18} arba, įvertinus ekologines prielaidas, potencialiai atitiks ateityje, vykstant natūraliai sėkėjimui, įgyvendinant atkūrimo ar gamtotvarkos darbus.

Atsižvelgiant į tai, kad nacionaliniai ST atrankos ekologiniai kriterijai nėra konkretizuoti, sprendžiant buveinių tipų ploto trūkumą kai kuriuose biogeografiniuose rajonuose išimties tvarka įtrauktos teritorijos, kurios neatitinka ir potencialiai neatitiks BAST ar PAST atrankos kriterijų. Sprendimas dėl jų turėtų būti priimtas sukonkretintus nacionalinius ST atrankos ekologinius kriterijus.

Griežtos apsaugos teritorijos atitinka anksčiau aprašytus BĮST atrankos kriterijus arba apima BĮST dalį. Jos pasižymi natūraliomis ar artimomis natūralioms ekosistemos formuojančiomis ekologinėmis sąlygomis arba tos sąlygos yra pažeistos, bet apsaugos tikslais svarbu jas atkurti (pvz., hidrologinį režimą). Griežta apsauga kompleksiniam atkūrimui sudaro palankiausias sąlygas.

KEAP priskirtų teritorijų atrankai taikomi bendresnio pobūdžio (kraštovaizdžio lygmens) kriterijai ir atitinkamai formuluojami bendresnio pobūdžio apsaugos tikslai, kurių įgyvendinimo monitoringas gali būti nesudėtingai įgyvendinamas.

Griežtos apsaugos teritorijų išskyrimo apimtys priklauso nuo to, kam skiriamas prioritetas, kokie keliami ploto, ribų nustatymo reikalavimai, koks numatomas jų įteisinimo kelias, koks yra EB svarbos buveinių apsaugos reglamentavimas ir ar numatoma jo kaita ir daugelio kitų aspektų. Toliau pateikiami keli griežtos apsaugos teritorijų išskyrimo pavyzdžiai ir kylantys klausimai:

1. Atrenkamos EB svarbos buveinės ar jų grupės, kurioms jau galioja apsaugos reglamentai atitinkantys griežtą apsaugą (pvz., 9010* tipo buveinės) (22 pav. 1). Tokiu būdu užtikrinama, kad statistikoje būtų atspindėtas griežtos apsaugos mastas *de facto*. Tačiau reikalingas sprendimas dėl mažiausio priimtino saugomos teritorijos ploto. Ar taikytini BAST

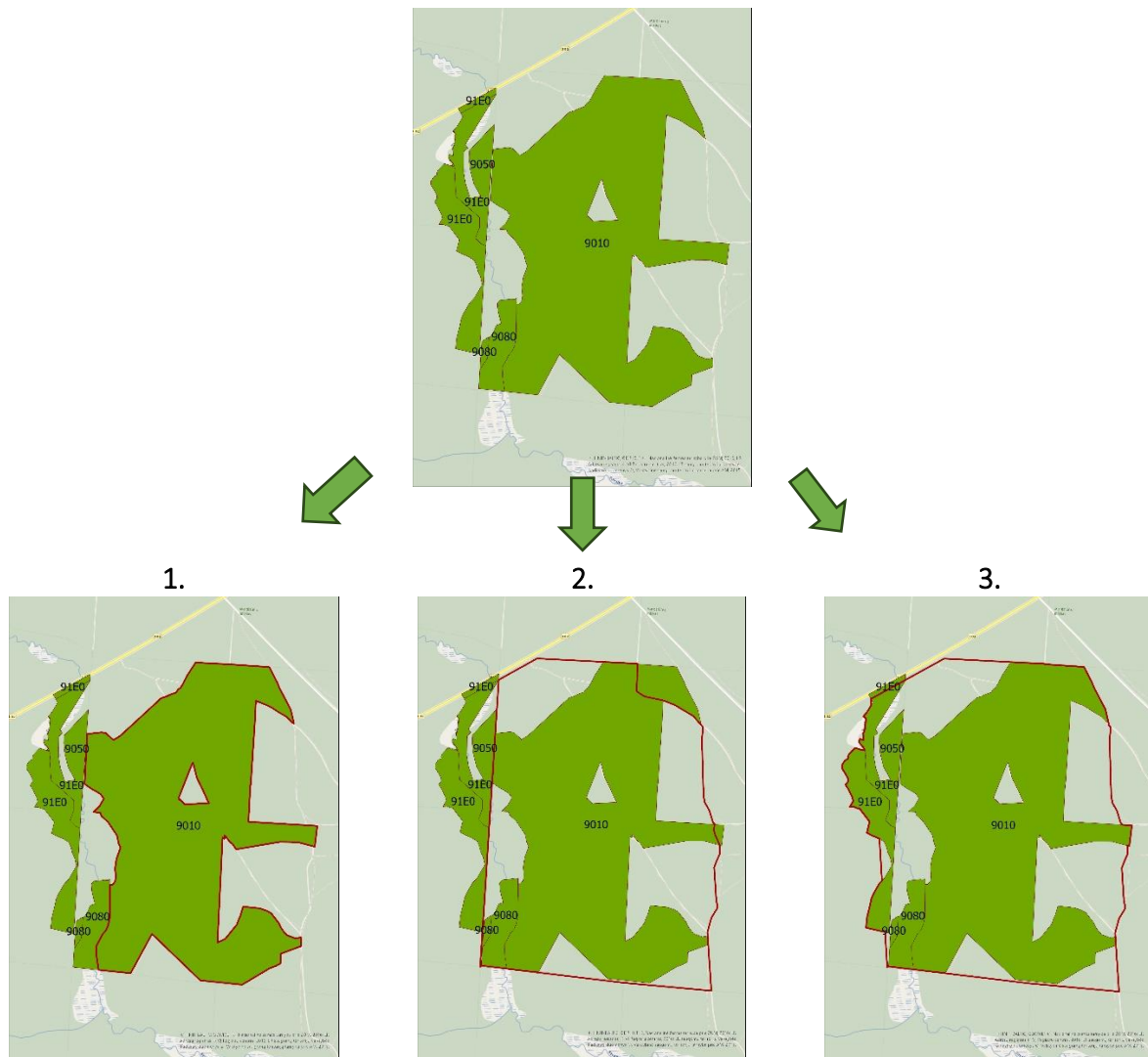
¹⁷ 2001 m. balandžio 20 d. aplinkos ministro įsakymas Nr. 219 „Dėl buveinių apsaugai svarbių teritorijų atrankos kriterijų aprašo patvirtinimo“

¹⁸ 2008 m. liepos 2 d. aplinkos ministro įsakymas Nr. D1-358 „Dėl Paukščių apsaugai svarbių teritorijų atrankos kriterijų patvirtinimo“

išskyrimo buveinių ploto kriterijai griežtos apsaugos teritorijoms, jei jos sudaro dalį BAST kriterijus atitinkančios teritorijos? Na ir svarbiausia tai, kad biologinės įvairovės apsaugos požiūriu toks griežtos apsaugos teritorijų išskyrimas neturi prasmės, nes griežtos apsaugos režimu saugomas plotas nesikeičia.

2. Atrenkamos buveinės ar jų grupės, kurioms jau galioja reglamentai, atitinkantys griežtą apsaugą, bet griežtos apsaugos teritorijų ribos brėžiamos pagal ST ribų brėžimui įprastus standartus ir atsižvelgiant į žemės nuosavybę (22 pav. 2). Tokiu atveju į griežtos apsaugos teritorijas patenka papildomi plotai. Jų svarba biologinei įvairovei priklauso nuo buveinių formavimosi potencialo. Ūkine prasme praradimai būna mažesni nei griežtos apsaugos teritoriją formuojant buveinių pagrindu, kuriose galima ūkinė veikla.

3. Ribos brėžiamos siekiant įtraukti visas besiribojančias EB svarbos ar rūšių buveines, kurių apsauga yra nepakankama (ir galėtų būti pagerinta) šalies ar biografinio rajono kontekste ir kartu siekiant kaip galima aiškesnių ribų (22 pav. 3). Jei besiribojančiose buveinėse galiotų apsaugos reglamentai atitinkantys griežtą apsaugą, jų įtraukimas neduotų pridėtinės vertės ir prioritetą būtų galima skirti ribų aiškumui.

22 pav. Griežtos apsaugos teritorijų išskyrimo pavyzdžiai, kai ST formuojama apie buveinių masą, kurio dalyje jau taikomas griežtą apsaugą atitinkantis reglamentavimas.

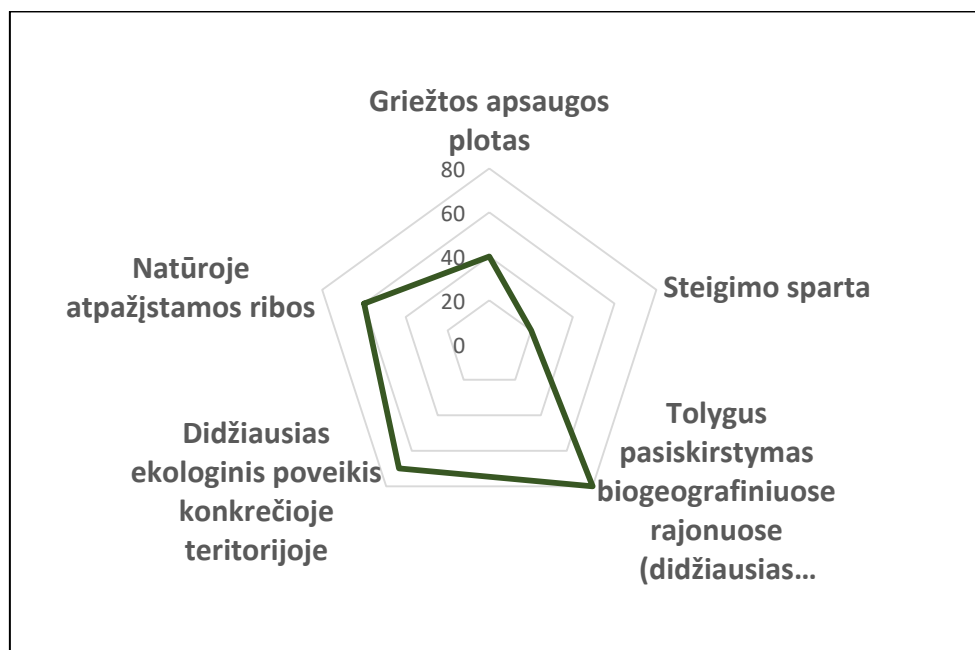
4. Griežtos apsaugos teritoriją išskiriant jau esamame draustinyje patogiausias sprendimas yra visą teritoriją priskirti griežtai apsaugai. Tačiau dažnai draustiniuose yra privačių žemės sklypų, kurių įtraukimas vertybių apsaugai nėra būtinas. Taip pat draustinių ribos dažnai nėra optimalios hidrologinio režimo atkūrimui įgyvendinti. Tokiu atveju sprendimas priklauso nuo to ar prioritetas skiriamas įgyvendinimo paprastumui ir greičiui, ar optimalesnėms riboms. Siekiant racionalaus sprendimo būtina žinoti kaip numatoma įteisinti griežtos apsaugos teritorijas, kokie numatomi terminai ir siekiamos plėtros apimtys.

5. Griežtos apsaugos teritorijos gali būti išskiriamos ir vietovėse, kurios šiuo metu nepasižymi didele biologine įvairove, tačiau jose yra potencialas šalies ar biogeografinio rajono kontekste svarbioms vertybėms formuotis. Tokiu būdu griežta apsauga suteikia reikšmingo ekologinio pokyčio galimybę, bet dėl reikalingų ūkinės veiklos pokyčių gali būti sunkiai įsteigiama.

LITPAS projekto metu atrenkant griežtos apsaugos teritorijas pagrindinis prioritetas buvo skiriamas didžiausio ekologinio efekto šalies mastu užtikrinimui, atsižvelgiant į apibrėžtus biologinės įvairovės apsaugos tikslus (23 pav.)

Atsižvelgiant į griežtos apsaugos apibrėžties pokyčius (galimą lankymąsi, tam tikrų veiklų vykdymą) ir kai kuriose EB svarbos buveinėse ar rūšių radavietėse griežtą apsaugą atitinkančius ūkinės veiklos apribojimus, galima teigti, kad nebėra ryškios takoskyros tarp griežtos apsaugos teritorijų ir kitų ST. Pagrindinis skirtumas yra saugomų vertybių koncentracija, kuri mažėja mažėjant apsaugos griežtumui. Tai kelia nemažai griežtos apsaugos teritorijų statistinės apskaitos klausimų.

Daug klausimų kyla ir dėl KEAP. Kokias teritorijas galime joms priskirti? ES šalyse KEAP išskyrimo praktika yra itin ribota. Ar turėtų būti apibrėžtas mažiausias galimas teritorijų plotas? Kokio detalumo turėtų būti formuluojami apsaugos tikslai? Panašu, kad tai klausimai, į kuriuos atsakymai gims būsimose diskusijose.

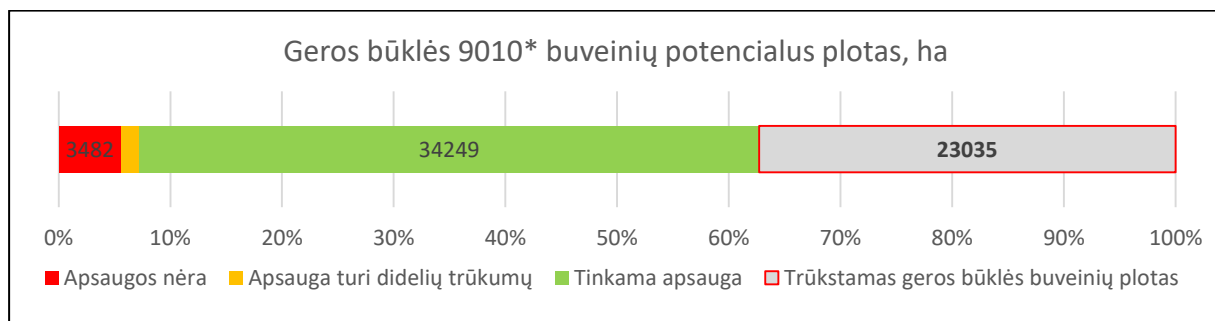
23 pav. Griežtos apsaugos teritorijų išskyrimui taikyti prioritetai.

3.3. Griežtos apsaugos teritorijų atranka

LITPAS projekto BJST plėtros pasiūlymai buvo rengiami atsižvelgiant į apsaugos poreikį, nustatytą vertinant apsaugos pakankamumą. Analizė parodė, kad didžiausias plėtros potencialas ir galimas teigiamas poveikis biologinei įvairovei yra miškų ekosistemose. Nuo jų pradėta BJST atranka. Atsižvelgiant į griežtos apsaugos svarbą miškų buveinių apsaugai ir mažą santykinę dalį Lietuvoje, pirmiausia buvo atrenkamos griežtos apsaugos teritorijos.

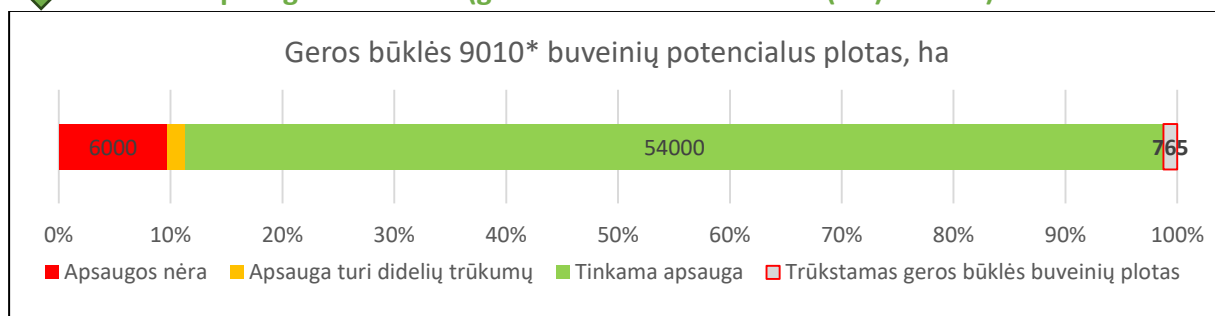
1. Atsižvelgiant į plačiai paplitusių EB svarbos miškų buveinių tipų (9010*, 9020*, 9050, 9080*, 9160, 91D0* ir 91E0*) tolygaus pasiskirstymo šalyje užtikrinimo poreikius (žr. 2 skyrių), jų apsaugai svarbūs ST plėtros pasiūlymai buvo rengiami atsižvelgiant į jų formavimosi potencialą šalies biogeografiniuose rajonuose ir jau apsaugotą plotą.

2. Pagal plačiai paplitusių EB svarbos miško buveinių tipui nustatytą geros būklės buveinių trūkstamą plotą pasiūlytas apsaugos tikslų pasiekimo kelias šalies mastu (24 pav.)

Nesaugomuose miškuose + ~2 500 ha geros būklės buveinių. Tai potencialiai galima pasiekti sugriežtinus negyvos medienos privalomo kiekio užtikrinimo kontrolę ar padidinus negyvos medienos kiekių reikalavimus.

Tinkamos apsaugos miškuose (gamtiniuose rezervatuose (GR) ir BAST) + ~19 750 ha

24 pav. EB svarbos buveinių tipo (9010*) geros būklės siekiamo ploto užtikrinimo siūlomų sprendimų pavyzdys.

3. Kiekvienam EB svarbos miškų buveinių tipui apskaičiuotas griežtos apsaugos režimu šalies mastu saugotinas bendras mažiausias buveinių plotas, sudarantis 20 % nuo bendro BJST saugotino ploto. Pvz. 9010* tipo buveinių BJST tinkle reikia apsaugoti apie 60 000 ha (iš jų geros būklės buveinės potencialiai sudarytų apie 90 %, arba 54 000 ha), todėl griežtos apsaugos teritorijose turėtų būti saugoma ne mažiau kaip 12 000 ha ($60\,000 \times 0,2$) šio tipo buveinių. Laikantis prielaidos, kad po kelių dešimtmečių griežtos apsaugos sąlygomis buveinės vidutiniškai užimtų apie 90 % tinkamo formuotis ploto (apie 749 tūkst. ha $\times 0,9 \approx 674$ tūkst. ha), tai šalies mastu griežtos apsaugos režimu turėtų būti saugoma vidutiniškai ne

mažiau kaip 1,8 % 9010* buveinių formavimuisi potencialiai tinkamo ploto (12 000 ha / 674 000 ha×100 ≈ 1,8 %)

Tokiu būdu apskaičiuotas mažiausias griežtos apsaugos būdu saugotinas buveinių tipų procentas ir kitiems plačiai paplitusiems buveinių tipams (13 lentelė). 9080* ir 91D0* tipų atveju taikytas didesnis griežtos apsaugos režimu saugotinas procentas (atitinkamai 30 % ir 65 %), nes šių tipų buveinėms palankiausia apsauga yra didesniuose nepažeisto hidrologinio režimo kompleksuose. Šiuo metu reikšminga dalis jau saugomų kompleksų yra pažeisto hidrologinio režimo ir jų atkūrimui geriau numatyti griežtą apsaugą. 9160 buveinių tipo atveju taikytas mažesnis griežtos apsaugos režimu saugotinas procentas (12 %), nes santykinai didelis geros būklės buveinių procentas gali būti pasiekiamas ir ne griežtos apsaugos teritorijose. Ruošiant plėtros pasiūlymus laikytasi nuostatos, kad didžiausias santykinis griežtos apsaugos būdu saugomas plotas 9010*, 9020*, 9050, 9160 tipų atveju neturėtų viršyti daugiau kaip 1,5 karto nurodyto ploto, nes tai gali turėti neigiamos įtakos buveinių tolygaus pasiskirstymo užtikrinimui.

13 lentelė. EB svarbos miškų buveinių mažiausias santykinis plotas nuo buveinių formavimuisi tinkamo ploto, kurį tikslinga apsaugoti griežtos apsaugos teritorijose.

Buveinės kodas	Griežtos apsaugos teritorijų geros būklės buveinių santykinis plotas, lyginant su buveinių formavimuisi tinkamu plotu turėtų būti ne mažesnis už nurodytą (%)
9010*	1,8
9020*	1,6
9050	1,4
9080*	5,2
9160	1,9
91D0*	30,6
91E0*	3,4

Atsižvelgiant į kiekviename biogeografiniame rajone apskaičiuotą buveinių formavimosi potencialą ir jau saugomą gamtiniuose rezervatuose dalį, buvo siekiama parinkti tokias teritorijas griežtai apsaugai, kad jose būtų apsaugoti ne mažesni santykiniai buveinių tipų potencialaus formavimosi plotai nei nurodyta 13 lentelėje.

Išskiriant teritorijas griežtai apsaugai buvo renkamosi iš preliminaraus potencialių griežtos apsaugos teritorijų rinkinio. Į tą rinkinį įėjo:

- Teritorijos atrinktos daugiakriterinės analizės būdu naudojant „Suitability Modeler“ rastrų analizės įrankį ir normalizuotus (reikšmės nuo 0 iki 1) rastrinius duomenis (500×500 m gardelėse). Analizei naudoti EB svarbos buveinių pasiskirstymo, bendro anglies kiekio miško dirvožemio 30 cm sluoksnyje ir paklotėje, augaviečių įvairovės indekso, EB svarbos rūšių koncentracijos vietų, lizdavičių, radavičių dažnio, labiausiai ūkinės veiklos įtakojamų miško augaviečių prioritizavimo kriterijai.

Atlikus daugiakriterinę analizę atrinkti į aukščiausią 10 kategorijų kvantilę patekę preliminarūs griežtos apsaugos plotai. Įtraukti besiribojantys EB svarbos pelkių buveinių plotai, pašalinti genetinių draustinių plotai. Gautų teritorijų ribos patikslintos pagal biologinės įvairovės duomenis, žemės nuosavybės plotus, ribas išvedant pagal tokiais atvejais taikomus kartografinius kriterijus (kelius, saugomų teritorijų ribas, kvartalines ir pan.). Atmestos teritorijos, kuriose dominuoja iškirsti medynai arba bendras plotas mažesnis nei 100 ha.

- BAST steigimui atrinktos vietovės, kuriose dar neįsteigtos nacionalinės ST.
- Atskiros analizės metu atrinkti pažeistų teritorijų plotai, kurių atkūrimas potencialiai reikšmingai prisidėtų prie biologinės įvairovės atkūrimo tikslų įgyvendinimo.
- Telmologiniai, botaniniai, botaniniai-zoologiniai draustiniai, kurie nepateko tarp preliminarių griežtos apsaugos teritorijų ir kuriuose dominuoja valstybinė žemė ir yra didelis inventorizuotų buveinių santykinis plotas.
- Geros būklės¹⁹ pedologiniai draustiniai.
- Valstybinėje žemėje esančios >40 ha kertinės miško buveinės.
- Valstybinių miškų reprezentatyvūs plotai, atrinkti apsaugai pagal FSC miškų sertifikavimo standartą.

4. Atsižvelgiant į natūralaus hidrologinio režimo svarbą 9080*, 91D0*, 91E0* ir iš dalies 9050 buveinių gerai būklei, teritorijos visų pirma buvo atrenkamos atsižvelgiant į hidrologinių sąlygų užtikrinimo poreikį ir galimybes. Siekiant užtikrinti tolygų augaviečių tipų reprezentavimą biogeografinių rajonų griežtos apsaugos teritorijose, dažnu atveju teko koreguoti preliminarių teritorijų ribas, mažinti dominuojančių augaviečių plotus. Siekta formuoti įvairius buveinių tipus apjungiančius kompleksus. Tais atvejais, kai biogeografiniuose rajonuose preliminariuose teritorijose nebūdavo pasiektas mažiausias nustatytas tam tikro tipo buveinių formavimuisi tinkamų augaviečių plotas, valstybei priklausančiuose miškuose buvo atrenkamos papildomos teritorijos.

5. Likusių miškų buveinių tipų (9060, 9070, 9190, 91F0 ir 91T0) ir medžiais apaugusių kopų (2180) apsaugai griežtos apsaugos teritorijų atranka vykdyta individualiai, atsižvelgiant į buveinių koncentraciją, augavietes, žemės nuosavybę, galimybes suformuoti pakankamo ploto griežtos apsaugos teritoriją, saugomų rūšių radavietes, o 91T0 atveju – atstumą iki vandens telkinių. Mažesnis atstumas sudarytų palankesnes prielaidas buveinių gamtotvarkai – paklotės deginimui. Šių buveinių tipų minimalaus santykinio ploto įtraukimo į griežtos apsaugos teritorijas tikslai nebuvo keliami.

6. Nepatekusios į atrenkamus kompleksus pelkių, pievų, smėlynų, vandenų buveinės ir rūšių buveinės, kurių apsaugai pagal atliktą apsaugos pakankamumo analizę tikslinga plėsti ST tinklą, buvo atrenkamos individualiai, atsižvelgiant į žemės nuosavybę (įtraukiamos tik esančios valstybinėje žemėje) ir galimybes suformuoti kriterijus atitinkančio ploto teritoriją.

¹⁹ Gamtiniai ir kompleksiniai draustiniai Lietuvoje. Gamtinių ir kompleksinių draustinių vertinimo rezultatai, 2023. Valstybinė saugomų teritorijų tarnyba.

3.4. Ne griežtos apsaugos teritorijų atranka

Atsižvelgiant į „Natura 2000“ tinklo steigimo iššūkius – reikšmingą BAST kriterijus atitinkančių vietovių plotą, kuriame reikia užtikrinti EB svarbos buveinių ar rūšių apsaugą steigiant nacionalines ST, ne griežtos apsaugos teritorijos buvo formuojamos atrinktų vietovių pagrindu. Siūlomų BJST ribos buvo išbrėžiamos pagal natūroje lengviau nustatomus orientyrus (išskyrus išbrėžtų palei upes) siekiant įtraukti tuos miškų buveinių tipus (ar jų augavietes), kurių apsaugotas plotas tame biogeografiniame rajone yra nepakankamas (kaip ir griežtos apsaugos atveju). Didelis ST plotas sudaro prielaidas padidinti apsaugos tiksluose įrašytų buveinių tipų plotą ir lengviau užtikrinti pakaitinių buveinių suformavimą tais atvejais, kai pagal taikomas tvarkymo taisykles dalį buveinių ploto BAST galima iškirsti.

3.5. KEAP ir jų atranka

Atsižvelgiant į KEAP teritorijoms keliamus reikalavimus, siūloma joms priskirti šias esamas ar potencialias toliau išvardintas teritorijas.

1. Specialiųjų žemės naudojimo sąlygų įstatymo nuostatomis saugomi pievų plotai, kuriems galėtų būti keliamas apsaugos tikslas – natūralių pievų buveinių išsaugojimas nurodytame bendrame plote (papildomai galėtų būti apibrėžti naudojimo intensyvumo parametrai). Toks apsaugos tikslas siūlomas atsižvelgiant į išsakytą Europos Komisijos atstovų poziciją dėl galimo bendresnio pobūdžio apsaugos tikslų formulavimo KEAP (žr. 1 skyrių). Šio tikslo įgyvendinimas nesunkiai gali būti kontroliuojamas pagal naudmenų deklaracijos duomenis ir (ar) ortofotografinius žemėlapius.

2. Specialiųjų žemės naudojimo sąlygų įstatymo nuostatomis saugomų pelkių plotų dalis, apimanti inventorizuotas atviras pelkines buveines, kurios nepateko į BJST. Kiti saugomų pelkių plotai neįtraukti, nes tai skirtingos teritorijos, pasižyminčios įvairia hidrologinė situacija, miško danga ir durpėdaros formavimosi potencialu. Atitinkamai joms sudėtinga formuluoti apsaugos tikslus ir sunkiai įmanoma vykdyti monitoringą, kuris yra privalomas BJST ir KEAP.

3. Migraciniai koridoriai (potencialios KEAP), kurie šiuo metu nėra apibrėžti teisės aktuose ir kuriuose tikslinga numatyti natūralių dangų (pievų, pelkių, miško) santykinio ploto ir hidrologinio režimo natūralumo užtikrinimo reikalavimus ir įvardinti juos apsaugos tiksluose. Migraciniuose koridoriuose turėtų būti nustatytos skirtingų apsaugos tikslų zonos. Įgyvendinimo monitoringas galėtų būti vykdomas pagal tuos pačius naudmenų deklaravimo duomenis ir (ar) ortofotografinius žemėlapius.

Siekiant išskirti KEAP teritorijas, kurios apimtų pagrindinius migracijos koridorius ir didžiausio ekosisteminių paslaugų paklausos teritorijas, buvo panaudoti junglumo ir ekosisteminių paslaugų analizės rezultatai. Išskirti pagrindinių upių slėniai, miškingos bei pievų ir ganyklų teritorijos, kurios yra svarbios kaip jungtys tarp išskirtų ir numatomų BJST. Šios teritorijos apima silpno junglumo zonas, tuo pačiu apima ir didžiausiu ekologinių paslaugų paklausa pasižyminčias vietas. Šios KEAP teritorijos daugiausia apima atvirų dangų teritorijas, o miškingi plotai sudaro ketvirtadalį išskirtų plotų.

4. REZULTATAI

Pagal apibrėžtus atrankos kriterijus (žr. 1 skyrių) atrinktų BĮST plotas sudarė 12,6 %, o griežtos apsaugos BĮST – 0,6 % Lietuvos sausumos ploto (2023 m. pabaigos duomenys). Į šį plotą nebuvo įskaičiuotos BAST steigimo kriterijus atitinkančios vietovės, kurių tiksluose įrašytų vertybių apsaugai dar neįsteigtos nacionalinės teritorijos arba nesudarytos apsaugos sutartys.

Atsižvelgiant į EB svarbos buveinių ir rūšių geros apsaugos būklės užtikrinimo poreikius ir galimą ST taikomų reglamentų indėlį, pasiūlyta BĮST plotą išplėsti 2,8 %, o griežtai saugomų BĮST – 1,5 % Lietuvos ploto. Atrinktos teritorijos, kurios potencialiai galėtų būti apskaitomos kaip KEAP, sudaro 12,5 % (14 lentelė.)

14 lentelė. Lietuvoje išskirtų BĮST ir KEAP plotas.

	Plotas, ha	LT ploto dalis, %	Miškų plotas, ha	LT miškų ploto dalis, %
BĮST (esamos)	819 484	12,6		
Iš jų griežtos apsaugos BĮST (esamos)	41 288	0,6	29 417	1,3
BĮST (pasiūlytos)	183 592	2,8		
Iš jų griežtos apsaugos BĮST (pasiūlytos)	101 168	1,5	80 264	3,6
BĮST (esamos + pasiūlytos)	1 003 076	15,4		
Iš jų griežtos apsaugos BĮST (esamos + pasiūlytos)	142 455	2,2	109 681	4,9
KEAP – pelkės	5 759	0,1		
KEAP – pievos	88 893	1,4		
KEAP – migraciniai koridoriai	721 867	11,0		
KEAP iš viso	816 520	12,5		
BĮST + KEAP	1 819 596	28,0		

Pasiūlyta ST plėtra sudarytų prielaidas užtikrinti daugumos EB svarbos miškų, smėlynų ir pelkių buveinių ir rūšių, kurių būklė nėra priklausoma nuo tradicinės ekstensyvios žmonių veiklos, gerą apsaugos būklę. Tačiau šiam rezultatui pasiekti reikalinga įgyvendinti didelių apimčių ekosistemų atkūrimo darbus, o taip pat padidinti ST apsaugos tiksluose numatytų apsaugoti buveinių plotus. Didžiausi biologinės įvairovės išsaugojimo iššūkiai yra susiję su buveinėmis ir rūšimis, kurių apsauga yra tiesiogiai priklausoma nuo tradicinio kraštovaizdžio palaikymui ir taršos suvaldymui reikalingų finansinių bei teisinių mechanizmų efektyvumo. ST potencialas prisidėti prie šių iššūkių sprendimų yra ribotas.

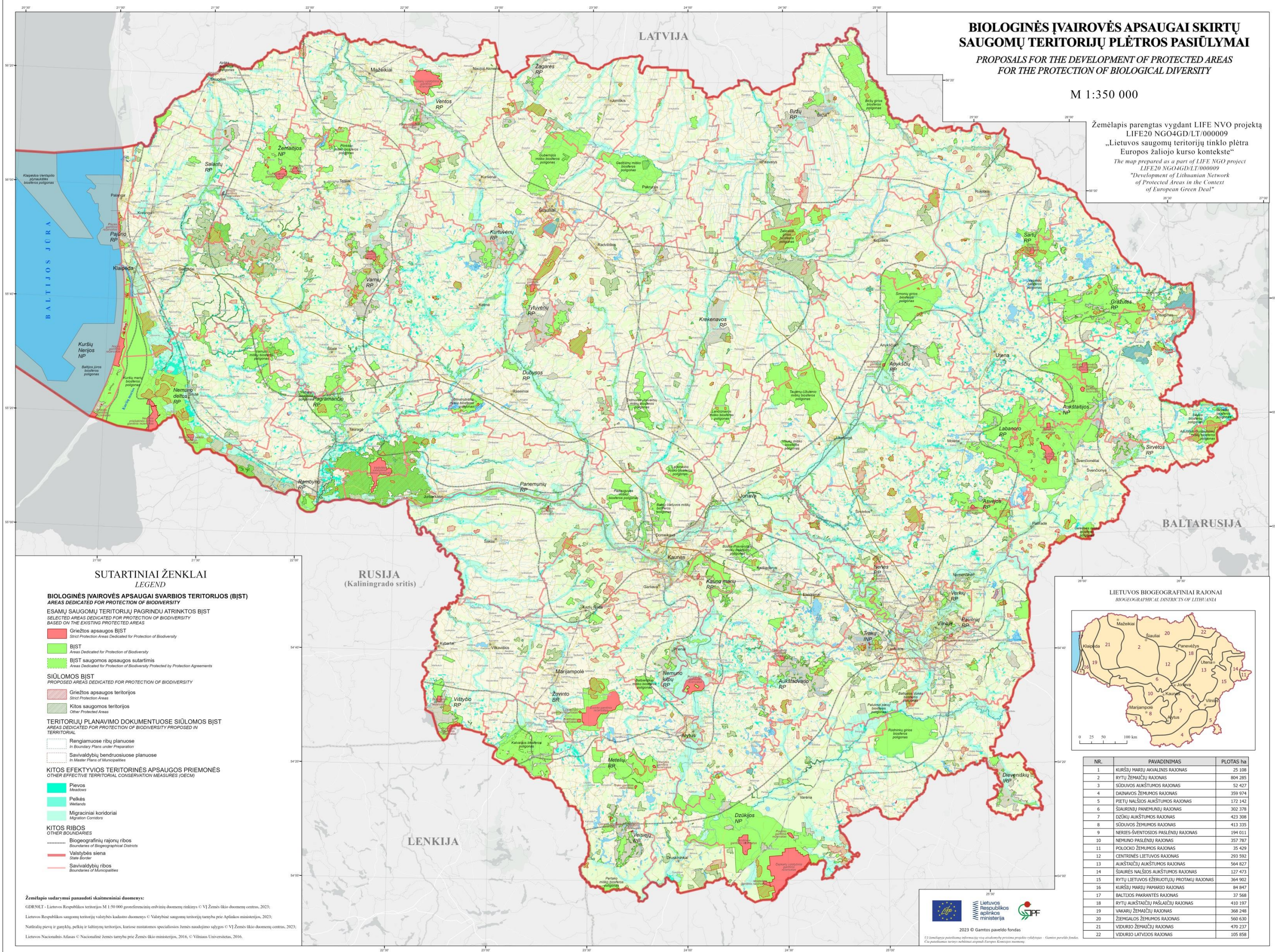
Biologinės įvairovės apsaugai skirtų saugomų teritorijų plėtros pasiūlymai pateikti žemėlapyje.

BIOLOGINĖS ĮVAIROVĖS APSAUGAI SKIRTŲ SAUGOMŲ TERITORIJŲ PLĖTROS PASIŪLYMAI

PROPOSALS FOR THE DEVELOPMENT OF PROTECTED AREAS FOR THE PROTECTION OF BIOLOGICAL DIVERSITY

M 1:350 000

Žemėlapis parengtas vygdant LIFE NVO projektą
LIFE20 NGO4GD/LT/000009
„Lietuvos saugomų teritorijų tinklo plėtra
Europos žaliojo kurso kontekste“
The map prepared as a part of LIFE NVO project
LIFE20 NGO4GD/LT/000009
"Development of Lithuanian Network
of Protected Areas in the Context
of European Green Deal"

SUTARTINIAI ŽENKLAI LEGEND

BIOLOGINĖS ĮVAIROVĖS APSAUGAI SVARBIOS TERITORIJOS (BIST) AREAS DEDICATED FOR PROTECTION OF BIODIVERSITY

ESAMŲ SAUGOMŲ TERITORIJŲ PAGRINDU ATRINKTOS BIST SELECTED AREAS DEDICATED FOR PROTECTION OF BIODIVERSITY BASED ON THE EXISTING PROTECTED AREAS

- Griežtos apsaugos BIST
Strict Protection Areas Dedicated for Protection of Biodiversity
- BIST
Areas Dedicated for Protection of Biodiversity
- BIST saugomos apsaugos sutartimis
Areas Dedicated for Protection of Biodiversity Protected by Protection Agreements

SIŪLOMOS BIST PROPOSED AREAS DEDICATED FOR PROTECTION OF BIODIVERSITY

- Griežtos apsaugos teritorijos
Strict Protection Areas
- Kitos saugomos teritorijos
Other Protected Areas

TERITORIJŲ PLANAVIMO DOKUMENTUOSE SIŪLOMOS BIST AREAS DEDICATED FOR PROTECTION OF BIODIVERSITY PROPOSED IN TERRITORIAL

- Rengiamuose ribų planuose
In Boundary Plans under Preparation
- Savivaldybių bendruosiuose planuose
In Master Plans of Municipalities

KITOS EFEKTYVIOS TERITORINĖS APSAUGOS PRIEMONĖS OTHER EFFECTIVE TERRITORIAL CONSERVATION MEASURES (OECM)

- Pievos
Meadows
- Pelkės
Wetlands
- Migraciniai koridoriai
Migration Corridors

KITOS RIBOS OTHER BOUNDARIES

- Biogeografinių rajonų ribos
Boundaries of Biogeographical Districts
- Valstybės siena
State Border
- Savivaldybių ribos
Boundaries of Municipalities

Žemėlapiui sudarymui panaudoti skaitmeniniai duomenys:

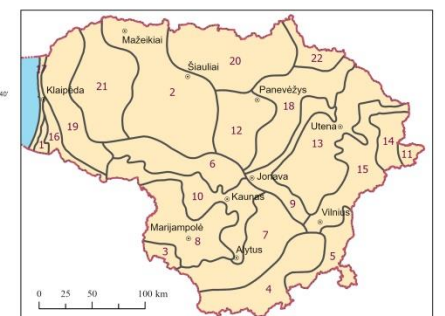
GDPSOLT - Lietuvos Respublikos teritorijos M 1:50 000 georeferencinių erdvinį duomenų rinkinys © VĮ Žemės ūkio duomenų centras, 2023;

Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų valstybės kadastro duomenys © Valstybiniai saugomų teritorijų tarnyba prie Aplinkos ministerijos, 2023;

Natūralių pievų ir ganyklų, pelkių ir šaltųjų teritorijų, kuriose nustatomos specialiosios žemės naudojimo sąlygos © VĮ Žemės ūkio duomenų centras, 2023;

Lietuvos Nacionalinis Atlasas © Nacionalinė žemės tarnyba prie Žemės ūkio ministerijos, 2016, © Vilniaus Universitetas, 2016.

LIETUVOS BIOGEOGRAFINIAI RAJONAI BIOGEOGRAPHICAL DISTRICTS OF LITHUANIA

NR.	PAVADINIMAS	PLOTAS ha
1	KURŠIŲ MARIJŲ AKVALINIS RAJONAS	25 108
2	RYTŲ ŽEMAIČIŲ RAJONAS	804 285
3	SŪDUVOS AUKŠTUMOS RAJONAS	52 427
4	DAINAVOS ŽEMUMOS RAJONAS	359 974
5	PIETŲ NALŠIOS AUKŠTUMOS RAJONAS	172 142
6	ŠIAURINIŲ PANEMUNIŲ RAJONAS	302 378
7	DŽŪKIŲ AUKŠTUMOS RAJONAS	423 308
8	SŪDUVOS ŽEMUMOS RAJONAS	413 335
9	NERIES-ŠVENTOSIOS PASLĖNIŲ RAJONAS	194 011
10	NEMUNO PASLĖNIŲ RAJONAS	357 787
11	POLOCO ŽEMUMOS RAJONAS	35 429
12	CENTRINĖS LIETUVOS RAJONAS	293 592
13	AUKŠTAIČIŲ AUKŠTUMOS RAJONAS	564 827
14	ŠIAURĖS NALŠIOS AUKŠTUMOS RAJONAS	127 473
15	RYTŲ LIETUVOS EŽERUOTŲJŲ PROTAKŲ RAJONAS	364 902
16	KURŠIŲ MARIJŲ PAMARIO RAJONAS	84 847
17	BALTIJOS PAKRANTĖS RAJONAS	37 568
18	RYTŲ AUKŠTAIČIŲ PASIAIČIŲ RAJONAS	410 197
19	VAKARŲ ŽEMAIČIŲ RAJONAS	368 248
20	ŽIEMGALOS ŽEMUMOS RAJONAS	560 630
21	VIDURIO ŽEMAIČIŲ RAJONAS	470 237
22	VIDURIO LATVIJOS RAJONAS	105 858

2023 © Gamtos paveldo fondas

13 žemėlapių paruošimo informacija visų atnaujinamųjų versijų projektui vykdyti: Gamtos paveldo fondas. Čia pateiktas versijos turinys atspindi Europos Komisijos nuomonę.